

SEGESVÁRY VIKTOR

---

**Református prédikátorok  
Rákóczi Ferenc  
szabadságharcának idején**

Kéziratban megmaradt 18. századi  
prédikációs kötetek alapján készített tanulmány

**Mikes International**

Hága, Hollandia

2005.

## **Kiadó**

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

## **Terjesztés**

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: [http://www.federatio.org/mikes\\_bibl.html](http://www.federatio.org/mikes_bibl.html)

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

**[mikes\\_int-subscribe@yahoogroups.com](mailto:mikes_int-subscribe@yahoogroups.com)**

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

## **Cím**

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: [mikes\\_int@federatio.org](mailto:mikes_int@federatio.org)

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

---

## **Publisher**

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

## **Distribution**

The book can be downloaded from the following Internet-address: [http://www.federatio.org/mikes\\_bibl.html](http://www.federatio.org/mikes_bibl.html)

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

**[mikes\\_int-subscribe@yahoogroups.com](mailto:mikes_int-subscribe@yahoogroups.com)**

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

## **Address**

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: [mikes\\_int@federatio.org](mailto:mikes_int@federatio.org)

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

---

**ISSN 1570-0070**

**ISBN 90-8501-051-9**

**NUR 700**

**© Mikes International 2001-2005, Segesváry Viktor 1968-2005, All Rights Reserved**

## A KIADÓ ELŐSZAVA

A kötet tanulmánya 1953 nyarán készült, amikor írója a budapesti Református Theológiai Akadémia V. éves diákja volt. E tanulmányával, melyet „Isten népe” jelige alatt adott be, az országos egyháztörténeti pályázat első díját nyerte. A tanulmányt akkori szövegében közöljük, kisebb szerkesztői javításokkal. A tanulmány teljes egészében eleddig még nem jelent meg nyomtatásban; a Theológiai Szemle 1997. évi 1. számában olvasható a munka egy rövid összefoglalása.

A szerző következő művei jelentek meg eddig a Bibliotheca Mikes International keretében:

- ♣ DIALOGUE OF CIVILIZATIONS – An Introduction to Civilizational Analysis
- ♣ CIVILIZÁCIÓK DIALÓGUSA – Bevezetés a civilizációk tanulmányozásába  
(A 'Dialogue of Civilizations' magyar fordítása)
- ♣ INTER-CIVILIZATIONAL RELATIONS AND THE DESTINY OF THE WEST – Dialogue or Confrontation?
- ♣ EXISTENCE AND TRANSCENDENCE – An Anti-Faustian Essay in Philosophical Anthropology
- ♣ WORLD STATE, NATION STATES, OR NON-CENTRALIZED INSTITUTIONS – A Vision of the Future in Politics
- ♣ FROM ILLUSION TO DELUSION – Globalization and the Contradictions of Late Modernity
- ♣ A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI FÖDERÁCIÓS ESZME TÖRTÉNETE A 18. SZÁZADTÓL 1945-IG
- ♣ L'ISLAM ET LA REFORME - Etude sur l'attitude des réformateurs zurichoises envers l'Islam, 1510-1550
- ♣ *AZ ISZLÁM ÉS A REFORMÁCIÓ* - Tanulmány a zürichi reformátorok Iszlámmal szembeni magatartásáról, 1510-1550 (A 'L'Islam et la Réforme' magyar fordítása)
- ♣ LE RÉALISME KHROUCHTCHÉVIEN – La politique soviétique à l'égard du nationalisme arabe, 1953-1960
- ♣ A RÁDAY KÖNYVTÁR 18. SZÁZADI TÖRTÉNETE
- ♣ THE HISTORY OF A PRIVATE LIBRARY IN THE 18<sup>th</sup> CENTURY HUNGARY – The Library of Pál and Gedeon Ráday

Hága (Hollandia), 2005. augusztus 6.

MIKES INTERNATIONAL

## PUBLISHER'S PREFACE

Present essay was written in the summer of 1953 when its author was a 5<sup>th</sup> year student at the Reformed Theological Academy of Budapest. He won the first prize with it at the national competition of Ecclesiastical History, with the title "God's people". We publish this work in its original unabridged form, which was never published before; the reformed periodical 'Theológiai Szemle' published a short resume of it in its 1<sup>st</sup> issue of 1997.

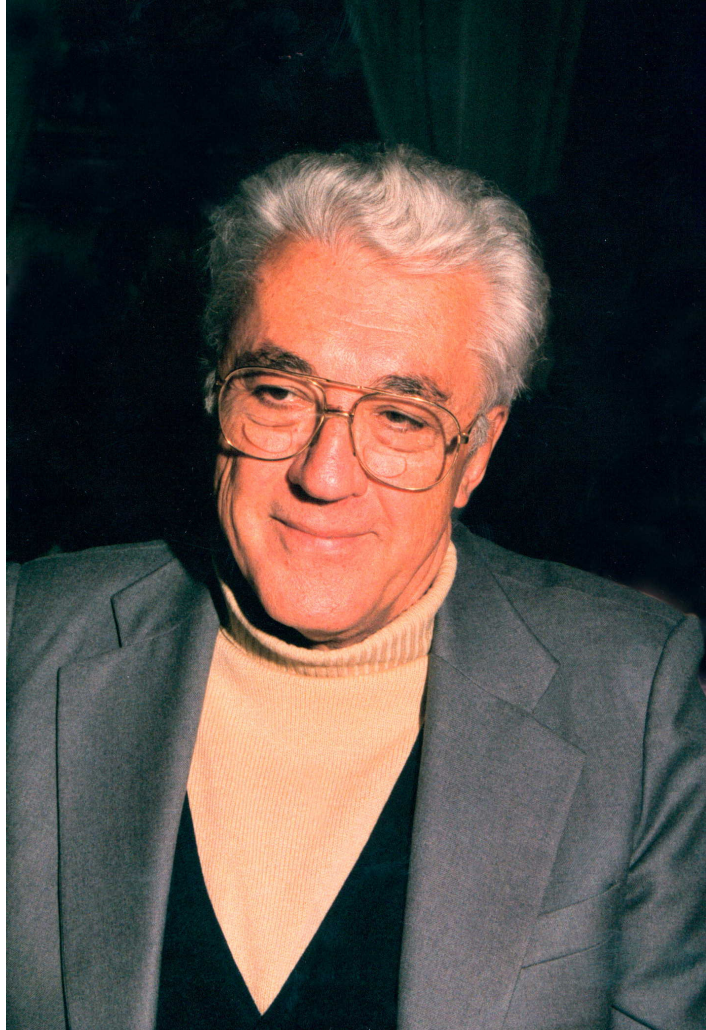
Other works of Victor Segesvary published by Mikes International:

- ♣ DIALOGUE OF CIVILIZATIONS – An Introduction to Civilizational Analysis
- ♣ CIVILIZÁCIÓK DIALÓGUSA – Bevezetés a civilizációk tanulmányozásába  
(A 'Dialogue of Civilizations' magyar fordítása)
- ♣ INTER-CIVILIZATIONAL RELATIONS AND THE DESTINY OF THE WEST – Dialogue or  
Confrontation?
- ♣ EXISTENCE AND TRANSCENDENCE – An Anti-Faustian Essay in Philosophical  
Anthropology
- ♣ WORLD STATE, NATION STATES, OR NON-CENTRALIZED INSTITUTIONS – A Vision of  
the Future in Politics
- ♣ FROM ILLUSION TO DELUSION – Globalization and the Contradictions of Late Modernity
- ♣ A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI FÖDERÁCIÓS ESZME TÖRTÉNETE A 18. SZÁZADTÓL  
1945-IG
- ♣ L'ISLAM ET LA REFORME - Etude sur l'attitude des réformateurs zurichois envers l'Islam,  
1510-1550
- ♣ *AZ ISZLÁM ÉS A REFORMÁCIÓ* - Tanulmány a zürichi reformátorok Iszlámmal szembeni  
magatartásáról, 1510-1550 (A 'L'Islam et la Réforme' magyar fordítása)
- ♣ LE RÉALISME KHROUCHTCHÉVIEN – La politique soviétique à l'égard du nationalisme  
arabe, 1953-1960
- ♣ A RÁDAY KÖNYVTÁR 18. SZÁZADI TÖRTÉNETE
- ♣ THE HISTORY OF A PRIVATE LIBRARY IN THE 18<sup>th</sup> CENTURY HUNGARY – The Library of  
Pál and Gedeon Ráday

The Hague (Holland), August 6, 2005

MIKES INTERNATIONAL

**TÓTH MIKLÓSNAK  
BARÁTSÁGUNK JEGYÉBEN**



Segesváry Viktor

## TARTALOMJEGYZÉK

<i>A Kiadó előszava</i> .....	<i>III</i>
<i>Publisher's preface</i> .....	<i>IV</i>
<i>A tanulmány alapját képező, 18. századi kézíratos Prédikációs kötetek</i> .....	<i>VIII</i>
<i>Előszó</i> .....	<i>1</i>
<b>BEVEZETÉS</b> .....	<b>3</b>
<b>ELSŐ RÉSZ</b>	
<i>A vallásügyi helyzet Magyarországon a Rákóczi-korban</i> .....	<i>5</i>
1. Az állapotok törvényes, átfogó rendezése.....	6
2. Tolerancia és gyűlölködés .....	11
3. A fejedelem szerepe .....	15
<b>MÁSODIK RÉSZ</b>	
<i>A prédikátorok hite és engedelmissége</i> .....	<i>20</i>
<b>HARMADIK RÉSZ</b>	
<i>A prédikátorok és az egyházak a magyar szabadságért</i> .....	<i>28</i>
1. Életükkel és tetteikkel való szolgálatuk.....	29
2. Tábori papok .....	34
3. Igével és imádsággal ügyünkért .....	39
4. A böjti mozgalom .....	50
<b>NEGYEDIK RÉSZ</b>	
<i>A prédikátorok a rendi társadalomban</i> .....	<i>53</i>
1. Anyagi helyzetük .....	54
2. Társadalmi helyzetük.....	56
3. Igehirdetésük szociális tartalma .....	60
<b>BIBLIOGRÁFIA</b> .....	<b>64</b>
<b>NÉVMUTATÓ</b> .....	<b>66</b>
<i>A szerzőről</i> .....	<i>69</i>

## A TANULMÁNY ALAPJÁT KÉPEZŐ, 18. SZÁZADI KÉZIRATOS PRÉDIKÁCIÓS KÖTETEK

DEBRECZENI EMBER Pál

*Contiones*

A sárospataki könyvtár kéziratárában, 262. sz.

DEBRECZENI EMBER Pál

*Sermones*

A sárospataki könyvtár kéziratárában, 264. sz.

NÁDUDVARI Sámuel

*Operum Cathedralium Samuelis Nádudvari, dum viveret et deceret ecclesiam  
Hanvensi ... pro annis Domini nostri Jesu Christi. 1708-1709*

A sárospataki könyvtár kéziratára

SZŐNYI György

*Conciones miscellaneos Gregorii Szőnyii ministri ecclesiae Aranyosiensis  
ab anno 1703*

A pápai könyvtár kéziratára

THURI Sámuel

*Samuelis Thurii, ecclesiae reformatae Tokajensis pastoris:  
Contionum miscellaneorum sacrarum*

A sárospataki könyvtár kéziratárában



## ELŐSZÓ

250 esztendővel ezelőtt indult meg II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. Ez a mozgalom nemzetünk történelmének egyik legklasszikusabb korszaka, mert az igazságért és az osztrák iga alól való felszabadulásért folytatott harc mellett nagyszerű próbálkozás volt a nemzeti összefogás megteremtésére, és Európát messze megelőzően a teljes vallási türelem jegyében akarta rendezni a vallás ügyét. Hogy mind a kettő tragikusan végződött, ennek sem személyek, sem a nemzet nem okai; hanem az, hogy a gazdasági, társadalmi, szellemi és lelki előfeltételek még nem alakultak ki, a fejlődés még nem ért el eddig. Márpedig a történelem és az élet szükségszerű törvényeit átugorni nem lehet.

Nekünk, ma élő utódoknak, hálás szeretettel és tisztelettel kell megemlékeznünk róluk, akik 250 évvel ezelőtt hősiességgel harcoltak az emberi és nemzeti jogokért, igyekeznünk kell megismerni ennek a szabadságharcnak minden részletét, hogy elődeink példájából tanulhassunk, – s ma, 250 év múlva, jöjjenek vissza hozzánk elsárgult fóliánsok lapjain keresztül, hogy lelkesítsenek az ő céljaikért, az örök emberi célért: a szabadságért vívott küzdelemre. Ez ma különösen értékes tanítás számunkra, amikor oly sokan vannak, akik éppen a szabadságot akarják elvenni tőlünk.

A Rákóczi-kor református prédikátorai pedig különösen megtanítanak bennünket, mai lelkészeket, arra, hogy miként kell hívő és igaz bátorsággal népünk mellé állni; úgy, hogy ugyanakkor az Ige szolgálatát, melyre elhivatattunk, teljesen betöltsük. Ők valóban bizonyították, hogy lehet Isten szolgálatában népünkért élni, Krisztus követése nem áll ellentétben a magyarság szeretetével.

Szemponjtjaim, melyeket a dolgozat megírásánál követtem, a következők voltak:

- ❖ Igyekeztem arra, hogy a Rákóczi-kor lelkészeinek életét a maguk egészében öleljem fel, minden tényezővel számolva és a lényeges vonalakat emelve ki. Ezért igyekeztem a lelképásztorok gazdasági és társadalmi körülményeire is tekintettel lenni. Szerintem hibás felfogás az, melyet követtek az egyháztörténet régebbi művelői, hogy ha a lelkészekkel vagy egyházi dolgokkal foglalkoztak, nem helyeztek hangsúlyt a gazdasági és szociológiai tényezőkre. – Ugyanakkor szükségesnek tartottam a prédikátorok lelkiségéről, teológiájáról is írni, mert magatartásukat döntően meghatározta prófétai mivoltuk. Lehetetlen őket megérteni anélkül, hogy ne látnánk az Ótestamentumban gyökerező világukat. – Továbbá azért is dolgoztam fel témámat ilyen felosztás szerint, hogy összefüggő képet adjak, a lényeges pontokat mutassam meg átfogva lehetőleg az egész anyagot, s ezért a részleteket, életrajzi adatokat, annyiban vontam be, amennyire szükségesnek látszott egy-egy pont tényekkel való igazolására.
- ❖ Szükségesnek tartottam minél több idézetet hozni és csak rövid értékelést fűzni hozzájuk, hiszen egy ilyen tanulmánynak az a célja, hogy magával a korról, annak nagy folyamataival és lelkiségével ismertessen meg, nem pedig az, hogy az író szellemes elmefuttatásokkal szaporítsa a sorokkal teleírt lapokat.
- ❖ Érzem azt, hogy mennyire nem teljes ez a munka, hiszen ilyenkor tárulnak fel az ember előtt az újabb és újabb problémák és hiányok, és tágul a szem előtt a látóhatár; remélem, hogy az Isten kegyelméből folytathatom még ezt a munkát s akkor lesz alkalmam kibővíteni ezt a dolgozatot is.

- ❖ Hálásan megköszönöm mindazoknak a segítségét, akik hozzájárultak, hogy dolgozatomat meg tudjam írni; elsősorban köszönetet mondok Esze Tamás nagytiszteletű úrnak, hogy olyan készségesen rendelkezésemre bocsátotta még kiadatlan, értékes anyagát. – Hálás tanítványi szeretettel köszönöm meg dr. Pap László dékán úrnak tanácsait és azt a kedvességét, hogy a sárospataki és pápai könyvtárakban levő kéziratos prédikációs köteteket felhozatta a Ráday-könyvtárba s így nemcsak, hogy lehetővé tette ezeknek átnézését, hanem meg is könnyítette munkámat.

Budapest, 1953. június 25.

## BEVEZETÉS

A XVIII. század elején Magyarországon teljesen megérett a helyzet a nemzet felkelésére. Lipót erőszakos és kegyetlen uralma, melynek kezdete szinte egybeesik Erdélynek, a császári hatalom fékentartójának, hanyatlásával, kíméletlenül zsarolta, fosztogatta és németesítette az országot. A nyomás mind anyagiakban, mind lelkieken egyre súlyosabbá vált.

Elsősorban figyelniük kell arra a tényezőre, mely az egész világtörténelmi fázisra jellemző volt akkor: a nemzeti abszolutisztikus államok kialakulására, – a kapitalizmus első, gyenge kezdeteivel kapcsolatban, mely a legfejlettebb államokban jelentkezett, – mely nálunk is éreztette hatását. Mindenekelőtt a teljes centralizációban nyilvánult meg ez a törekvés, úgy, hogy végül az összes szálak Bécs kezében fussanak össze, – az országot minden függetlenségétől megfosztva és teljes gyarmati szolgaságba döntve. Ennek az útnak, melyet Bécs kijelölt a magyar nép számára, egyik határköve és diadalállomása a nemzet lemondása királyválasztási jogáról.

Természetesen következik az abszolutisztikus elvekből és a történelmi helyzetből, hogy a császár az országot fegyver jogán meghódítottnak tekintette s követelte a fölötte való rendelkezési jogot. Így azután az elpusztult és gazdátlan maradt földeket idegen telepéseknek adta át, teljesen semmibevéve a jelentkező régi tulajdonosokat, vagy azok leszármazottait.

A 'neo-acquisztika komissiók' működése a legnagyobb elégedetlenség forrása lett. Az uralkodó önkénye már nemcsak a szegény népre nehezedett, hanem mind növekvőbb mértékben a közép- és főnemességet is sújtotta. Lipót és emberei minden lehető eszközt megragadtak, hogy minél több birtokot, vagyont és jogot ragadjanak magukhoz és így a rendi társadalom felső rétegeiben is – a vak és jólélő aulikus arisztokrácia kivételével – rohamosan nőtt az elégedetlenség. Legkevésbé érintette a városok kiváltságos polgárait, akik nálunk is, mint máshol Európában, a királyi abszolutizmus legbiztosabb támaszai voltak, – bár a tanácsosok szűklátókörűsége és kapzsisága, – lassan-lassan az ellentáborba vitte azokat is.

Másfelől karakterizálják e korszakot a császári zsoldos seregek martalóc bandáinak fosztogatásai és a török elleni háború pusztításai, melyek rettenetes nyomorba döntötték a jobbágyságot, a kicsiny magyar falvak fogyó népét. Ezek a háborúk levettek egy igát a nemzet nyakáról, hogy egy még súlyosabbat tegyenek helyébe. És még azt sem lehetett mondani, hogy egy pogány hódító cselekszi mindezeket, hiszen a katolikus kereszténységnek egyik legerősebb védőjével álltunk szembe.

Bécs tehát mindent megtett, hogy Kolonits jelszavát valóra váltsa, pusztított és tönkretett, németesített és – katholizált. Ez volt a magyarság másik és legfájóbb sebe, hogy még lelkének szabadságát sem hagyták meg. Az abszolutisztikus király egynyelvű országának egyhitűvé is kellett lennie, – s efelé mutatták az utat a templomfoglalások, a gályarabok sorsa, a vértörvényszékek, a rémület és jaj borzalmas korszaka. „Inkább pusztuljon el Magyarország, legyen vadállatok hazájává, mintsem, hogy protestánsok is lakjanak abban,“<sup>1</sup> – idézi Debrecen városának Rákóczi-korabeli jegyzőkönyve az udvar véleményét. – Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni azt a tényezőt sem, hogy a barokk társadalom szemlélete szerint, – és

---

<sup>1</sup> Napló II. Rákóczi Ferenc magyar nemzeti szabadságharcainak idejéből Debrecen városának jegyzőkönyve szerént, egy kis elő- és utószóval. Közli: id. Révész Imre. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 1872. 421. l.

Bécs, Versailles mellett, a barokk másik központja volt, – teljesen lényegtelen az alsóbbrendű nép, a jobbágytömegek felfogása, lelkisége, nekik követniük kell földesuruk hitét, a 'Cuius regio eius religio' elve szerint. Így az 1645-ös linzi békének nagyszerű vívmánya, az hogy megadta a vallásszabadságot a nép legszélesebb tömegeinek, s melynek jelentősége európai viszonylatban is felmérhetetlen, – feledésbe ment. – Nem időzöm hosszabban az üldözéseknek a leírásánál, hiszen úgymint mindnyájunk előtt ismeretesek, –felháborítva nemcsak a külföldi protestánsokat, hanem a katolikus egyház sok-sok hívét is.

A magyarságnak, hacsak nem akart végleg elpusztulni, – védekeznie kellett. Először csak a szegénylegények, a kismizmizett jobbágyok szökdöstek lakatlan erdősegekbe, messzenyúló mocsarakba, hogy ott húzzák meg magukat és üssenek a németen, ahol lehet. Azután a Wesselényi-féle összeesküvés, mely bázis nélküli, nem a széles népi rétegekre támaszkodó gyenge főúri próbálkozás volt, – így el kellett buknia. – A Thököly-féle felkelés már előre vetette egy nagy nemzeti összefogás árnyékát, – főúr állt élére a szertekóborló szegénylegényeknek és csapatoknak, – de csak török támogatással tudott sikereket elérni. Amint ez kétségessé vált a török hatalom gyengülése miatt, – fel kellett adni a küzdelmet. De annyi eredménye volt, hogy a gyászévtized után az uralkodó összehívta az országgyűlést és az 1681-i soproni és 1687-i pozsonyi cikkekben az artikuláris helyeken szabad vallásgyakorlatot biztosított a protestánsoknak. – A törökök felett aratott győzelmek után a bécsi udvar vérszemet kapva, fokozta a nyomást, – ez a 'neo-acquistika komissió' igazi kora, - kegyetlen adókkal terhelte a népet és kiújultak a legvéresebb vallásüldözések. A földönfutók száma egyre nőtt. 1697-ben már nem bírták tovább s a Tiszahát, a Tisza felső vidéke bujdosó szegénylegényei, földönfutó parasztjai, Tokaji Ferenc és Kabai Márton vezetése alatt a Hegyalján zendülésbe törtek ki; de a felszerelés nélküli felkelő csapatokat a fegyelmezett császári seregek könnyen elnyomták.

Tovább folyt hát az elnyomás, a véres pusztító uralom, s a rendi társadalom egymás felett élő rétegei, a közös nyomorúságban közelebb kerültek egymáshoz. És a bujdosó kurucok, bilincsben vergődő foglyok, szétvert protestáns gyülekezetek, elrabolt templomok, feketén üszkösödő romok csak egy emberre vártak, a vezérre, aki élükre áll. Az Isten meghallgatta a szenvedő nép kérését, hazafelé fordította a magyarság egy rég elveszettnek hitt fiát, hogy felvirrassza történelmünk egyik legdicsebb korszakát. És a brezani kiáltvány kibocsátása után a Kárpátokon át magyar földre lépett Esze Tamás jobbágyai és Kiss Albert talpasai között a nagyságos vezérlő Fejedelem: II. Rákóczi Ferenc.

## **ELSŐ RÉSZ**

# **A VALLÁSÜGYI HELYZET MAGYARORSZÁGON A RÁKÓCZI-KORBAN**

## 1. Az állapotok törvényes, átfogó rendezése

„Nem hiába nevezi a mai történettudomány a barokkot konfesszionális kornak,<sup>1</sup> – valóban így is volt. A XVII. században és a XVIII. század elején a vallás ügye az emberek életének, világának integrális része. Amennyiben szította a felkelés parazsát a nyomorúság, az adók fokozása és a mind súlyosbodó gyarmati sors, éppen olyan erővel izzott át a lelkeken az elkeseredés tüze hitük megtiprásáért és testvéreik üldözéséért. A Rákóczi által vezetett szabadságharcban a kurucok kezében ott lobogott a magyar függetlenség és szabadság zászlaja mellett a lélek és az istentisztelet szabadságának zászlaja is.

A vallásügy rendezésének kérdése végighúzódik az 1703-tól 1711-ig terjedő évek minden országgyűlésén és tanácskozásain, s elmondhatjuk, hogy „... a Rákóczi kornak a nemzeti fejlődés szempontjából a legnagyobb teljesítménye éppen az volt, hogy a kritikus pontban túlhaladt a barokk felfogáson és egy majdan elkövetkezendő kor szellemében kiegyenlítette az ellentéteket.”<sup>2</sup> Tagadhatatlan tehát az, hogy a magyarság saját erejéből megtalálta a kibontakozás útját, s a szabadságharc két erőfeszítése közül az egyik eredményeként, – mert a másik, a nemzeti összefogás, a rendiség meglévő kereteinek ellenállásán elbukott, – az elkövetkezendő legsötétebb évtizedek ellenére is maradandót alkotott.

Rákóczi seregének 9/10 része kálvinista volt, ahogyan maga mondja Emlékiratainak annyiszor idézett helyén. És ennek a seregnek, amint elfoglalt egy falut, első dolga volt, hogy a plébánost elűzze, prédikátort ültessen helyébe, a templomban megtartsa végre az oly régóta sóvárgott egyszerű kálvinista istentiszteletet. Tudunk több ilyen esetről, amikor a plébános kérvényezte a Fejedelemtől, hogy helyezze vissza jogaiba. Szükség volt hát, már e túlkapások miatt is, a törvényes rendezésre; legfőképpen azonban a protestáns rendek törekvései miatt, kik jogilag és országosan is biztosítani akarták szabad vallásgyakorlatukat. Így mondja el nekünk Bod Péter is históriájában:

„Occasione motus a Rakotio, Bercsenyio aliisque excitati, quamvis principes illi tumultuantium fuerint Romano Catholici. Templa tamen, Parochiae et Scholae proventibus in quam plurimis civitatibus, villis pagisque redierunt ad manus Protestantium, a quibus via facti antea erant adempta. Inhabitatores enim Helvetiae, Augustanae erant addicti confessioni, qui ne cultu vacarent vivino et praeterea audientiores ipsis se exhiberent, propriis uti juribus et libertatibus permissi.”<sup>3</sup>

A helyzetet meg kellett oldani, mert az egész szabadságharc végső kimenetelét veszélyeztethette az, ha a különféle hiten lévők egymás ellen támadnak. A bécsi udvar látta ezt, s mindent megtett, hogy elmérgesítse a felekezetek közötti viszonyt. Világosan kitűnik ez a magatartás a Széchényi Pál érsek által folytatott tárgyalásokon, ahol Okolicsányi révén mindenáron ellentétet akart szítani a két protestáns felekezet, vagy a protestánsok és a Fejedelm között. Sajnos, mind a két törekvésnek megvolt az alapja, mert a protestánsok

---

<sup>1</sup> MÁLYUSZ Elemér. *A Rákóczi-kor társadalma.*, 51. p.

<sup>2</sup> *Ibid.*

<sup>3</sup> BOD Péter, i.m., 187. p.

között sem volt meg a békesség, – a losonci és eperjesi hosszú éveken át húzódozó civódás mutatja ezt, – sokan közöttük nem tudták elfeledni, hogy Rákóczit a jezsuiták nevelték és gyanus szemmel néztek rá. Pedig a Fejedelem volt az egyetlen ember, aki teljes pártatlansággal ítélte meg a problémát és a nemzet javát akarta mindenáron. Bizonygatás helyett olvassuk az ő saját szavait, melyekben előttünk áll éleslátása, korát messze felülhaladó nagysága és mindenekfelett nemzetéhez való hűsége:

„Nemzetünk igaz ügyének kívánságunk szerint való boldog végre vezéreltetése, hazánk fiainak mindenekben egybekapcsolt indulatjokat s akarataikat feletté megkívánván, mióta az fölháborodott tenger módjára mindenfelül hánykolódó habjai között, minegy merülésben tétetett hajónak kormányát az jó Isten szent segedelméből kezönkre vettük, az volt a legfőbbképpen való célja elsöben is fölbuzdult szíves indulatunknak, miként az régtül fogva egymásközt eredett egyenetlenségnek háborgó zürzavaros habjait magunk között megcsendesítvén, a szép atyafiságos egymáshozvaló szeretetnek segítő szele által kiterjesztett hajónk vitorláit nagyobb bátorsággal s készüllettel ellenségünk ellen ereszthessük. Melyre nézve, tudván azt, és mindenkoron előttünk viselvén, hogy ezen szegény Hazának megnyomoríttatására legnagyobb alkalmatosságot vett vala eleitől fogva ellenségünk az Religio-béli Dissensioibul, az, melyek által család practicái szerint, az másként egyességet szerető szíveket gyűlölségnek, egyenetlenségnek mérgével megvesztegetvén, annyivalinkább szélesebb mezőt kap a régi szabadságunknak porban takarására.”<sup>4</sup>

Amíg azonban e „Religiokbéli Dissensioikat” megszüntethette, sok és nehéz akadályt kellett legyőznie. Elsősorban küzdelmet kellett vívnia a rendi társadalom ellentétes erőivel. Mert az 1703-as évek Magyarországon, – éppenúgy, mint a világ annyi más helyén, – a vallási kérdés a szociális kérdéssel összeötvöződött.

A hatalmas főurak, akik szenátorok, tábornagyok lettek, az ügyek intézését kezükbe ragadva, – s ezzel a felkelés sorsát, főleg katonailag, előre megpecsételve, a katolikus hitet védték mindenáron. „A kuruc hadsereg hat tábornagya – Barkóczy Ferenc, Esterházi Antal, Forgách Simon, Károlyi Sándor, Pekri Lőrinc és Vai Ádám – közül csak kettő volt protestáns: Pekri Lőrinc és Vai Ádám, mind a ketten reformátusok ... A felkelés folyamán szereplő tizenhét tábornok közül négy – Budai István, Galambos Ferenc, Gyürki Pál és Toroczkai István – volt református és egy, Petrőczy István, evangélikus vallású.”<sup>5</sup> Szerintük „most nem a hitért, hanem édes hazánknak réghi szabadságáért fogunk fegyvert,” – amint Bezerédi Imre Kőszegen, 1706. május 8.-án kelt és a Fejedelmhez intézett levele leszögezi.<sup>6</sup>

A katolikus és főúri vezetőkkel szembenállott azonban a hadsereg túlnyomó református többsége, a jobbágytömegek, és a szegénylegényekből, kurtanemesekből lett alacsonyabb rangú tiszték, ezerekapitányok és hadnagyok. Ők adták nagy súlyt a protestánsok vallásügyi követeléseinek és tették a helyzetet annyira feszültté, hogy a lehető leggyorsabban rendezni kellett. Utaltam már arra, hogy fegyveres kézzel érvényesítették jogaikat, helyezték vissza prédikátoraikat. Jellemző heveségükre és a forrongó állapotokra, hogy Sándor László és Zana György ezerekapitányok lovasai egy éjszaka tizenkét plébánost kergettek el a veszprémi egyházmegyében.<sup>7</sup> Ezért panaszkodott Bercsényi, a katolikus vallás legfőbb támasza: „Minden igaz haza köz javait szeretőknek kedvetlenségével kölletik tapasztalnunk, hogy ezen istenes és törvényes igyekezetünknek szene alatt némely helyekben az pápista papokat illetlenül

---

<sup>4</sup> II. Rákóczi Ferenc utasítása az egyházügyi biztosok számára 1707-ben... 259. p.

<sup>5</sup> Esze Tamás. Tábori papok... 45. p.

<sup>6</sup> *Ibid.* 47. l.

<sup>7</sup> *Ibid.* 46. l.

háborgatnyi s hatalmassul más vallásu papokat, oda, azhol nem találtattak, be vinnyi, sótt templomokat erővel és ejösztéssel elfoglalni merészlenek. Nem az vallás igazításáért, hanem az el viselhetetlen iga állól föl szabadulássunkért fogtunk fegyvert.”<sup>8</sup>

Bármennyi nehézséget okozott is a katolikus vezetők ellenállása, Rákóczi megtartotta a felkelés elején adott ígéletét, s már 1704. augusztus 12.-i rendeletével vallásszabadságot adott a protestánsoknak. Nem akarhatta, hogy a felizgatott ország – melynek hangulatát jól kifejezi a *Centuria Hungarorum contra Germanos gravaminum* című röpirat, ez a szíveket megrázó jalkiáltás, – és serege elveszítse kedvét s a mozgalom még az elején kátyúba kerüljön. A protestánsok elvett templomaik és egyházi javaik visszafoglalását követelték, a katolikusok pedig elkeseredtek, mert ők a kezdeti állapotokat akarták rögzíteni.

Közben folytak a tanácskozások a császár küldöttei és a felkelés vezetői között, – Lében-Szentmiklóson, majd Gyöngyösön, – melyekben a főszerepet Széchényi Pál érsek vitte. Ezek azonban nem vezethettek eredményre, mert a kurucok követelték az országgyűlés összehívását, Kolonits eltávolítását, a vallásügyek rendezését és, ami legfőképpen fájt az udvarnak, a külföldi hatalmak kezességét. Ez utóbbi követelésről semmiképpen nem akart hallani a császár, s a külföldi hatalmak titkos közbelépése is csak annyit eredményezett, hogy Lipót 1704. július 20.-i nyílt levelében, melyet Széchényihez és az országhoz intézett, 19 pontba foglalva ígéri a sérelmek megszüntetését és a vallás szabadságát, de csak az 1681.-i és 1687.-i törvények alapján.<sup>9</sup> Stepney angol követ Harley miniszterhez írott levelében a dolog lényegére tapintott, amikor ezt írja: „The Jesuits are at bottom of all.”<sup>10</sup> A bécsi kormány közben folytatta a maga praktikáit Okolicsányin keresztül, aki különösen a vágvölgyi megyéket izgatta. Végülis azonban ezek elálltak követelésüktől, mely sérelmeik sürgös orvoslására vonatkozott, és belenyugodtak Rákóczi válaszába, aki magát nem tartotta illetékesnek, hanem csak az összehívandó országgyűlést a kérdés végleges rendezésére.

Lipót halála után döntő jelentőségű változás, a békés megegyezés lehetősége tünt fel a látóhatáron. Utódjának, I. Józsefnek első ténykedései – Kolonits elmozdítása, a jezsuiták vagyonának elkobzása és egy világi kancellár kinevezése – bizalmat keltettek. A protestánsok is fellélegeztek, biztosra véve már ügyük rendezését és a kibékülés lehetőségét. Mindezen kérdések rendezésére „az lelki testi békességnek helyreállításáért,”<sup>11</sup> a Fejedelem, egyrésztől, hogy senki ne mondhassa, „mintha magánérdekeit aközjónak elébe tenni kívánná,” másrésztől pedig, hogy a protestánsoknak Gyöngyösön adott ígéletét is beválthassa, július 1.-én ócsai táborából országgyűlést hirdetett a Rákos mezejére. Később, augusztus 19.-én írott levelében, „bizonyos kiváltképpen való okokra nézve helyesnek ítélte,” hogy a rendek Szécsényben gyülekezzenek össze szeptember 1.-én.”<sup>12</sup>

Szeptember 12.-én megnyílt az országgyűlés. Bercsényi indítványára Rákóczit „a haza szabadságáért szövetkező magyarok vezénylő fejedelmévé”<sup>13</sup> választották, s mellé egy 24 tagú tanácsot rendeltek. Majd hozzáfogtak a vallási kérdések megtárgyalásához és a sérelmek orvoslásához, de csak hosszú és viharos tanácskozások után jutottak megegyezésre. A megalkotott artikulusokban a rendek szakítottak a *cuius regio eius religio* elvével s elismerték a jobbágyok szabad vallásgyakorlatának jogát. A vegyesvallású községekben az erdélyi *major pars* elvét juttatták érvényre, a többségi felekezetnek adva a templomot, az iskolát és

---

<sup>8</sup> *Ibid.*

<sup>9</sup> ZSILINSZKY Mihály. 1897, IV. kötet, 138. p.

<sup>10</sup> SIMONYI Ernő, I. kötet. 335-336, p.

<sup>11</sup> Anno 1705. 8. máj.: Instanta hora decima Matutina in Palatio episcopali agriensi. ZSILINSZKY, i.m., 155. p.

<sup>12</sup> *Ibid.*

<sup>13</sup> „Confoederatorum et pro Patria militantium Hungarorum Dux.” ZSILINSZKY, i.m., 157. p.



a hozzájuk tartozó javadalmakat. De gondoskodtak a kisebbségi felekezet jogvédelméről is, helyet jelöltettek ki egyházi épületei számára és biztosították a papjának járó jövedelmet.

A törvény végrehajtására megyénként három biztost küldtek ki, minden felekezetből egyet. A magyarhoni evangélikus status 1706. június 8.-án írott sürgető felirata azonban azt mutatja, hogy már a biztosok kiküldése sem ment az eredeti intentio szerint. Ugyanis ennek második pontjában instálnak azért, hogy a Dunántúlon is „valamint a Dunán innen történt, hogy ex tribus religionibus terni, itt is hasonlóképpen harmadik is ex confessione helvetica adjungáltassék, és három comissarius legyen.”<sup>14</sup>

A széchenyi artikulusok elvei a gyakorlati végrehajtás során a vallásügyi biztosok eltérő törvényt magyarázata, a helyi viszonyokból származó kényszerűsége, sőt politikai megfontolások hatása alatt is sok változást szenvedtek, de teljességükben a felkelés egész tartama alatt irányt mutattak a vallási kérdések rendezésére. A lelkek békéjét azonban nem hozták meg. A Fejedelmet rendkívüli sok kérvénnyel, tiltakozással, követeléssel és óvással halmozták el, melyekből a következő fejezetben fogok bemutatni néhányat. A biztosok pedig maguk is emberek voltak, akik részrehajlással vagy nem a megfelelő eréllyel jártak el az egyes esetekben, sőt oly rosszul végezték feladatukat, hogy a Fejedelem kénytelen volt közbelépni. Így Nemzetes Vitézlő Melczer János, Becskeházi Zsigmond és Görgei Imre komisszáriusok esetében, akik „ily anyaszentegyházi munkájokban Istenünket is megbántó mértékletlen ital közben s korruptióra hozó discretióknak adásával, egzigálásával, és más illetlen többi cselekedetekkel folytatták comisszáriusságbéli hivataljukat,”<sup>15</sup> azért helyettük a Fejedelem kirendeli Nemzetes Vitézlő Máriási Miklós, Luzsinszki Ferenc és Závorn István inkvisitor-komisszáriusokat.

A szécsényi országgyűlés határozatának 4. pontja értelmében Rákóczi újra megindította a béketárgyalásokat Nagyszombatban, Anglia és Hollandia képviselőinek jelenlétében. De a vélemények és álláspontok annyira különbözőek voltak, hogy a megegyezés nem volt lehetséges és a háború tovább folyt.

Mivel Rákóczit bántotta az, hogy a szécsényi gyűlés vallásügyi pontjai még mindig nincsenek végrehajtva, s a kedélyek még nem nyugodtak meg, 1707. februárjában a Rozsnyón tartott tanácsülésről újra kiküldötte biztosait a legszigorúbb utasítással, a helyzet végleges tisztázására. Ha valahol még hiányokat talál, azokat haladéktalanul intézzék el. Ami pedig vitás ügy, azt terjesszék ő eléje. Ezek be is terjesztették jelentésüket, közben azonban Rákóczi – XIV. Lajos követelésére, aki lázadóval nem volt hajlandó tárgyalni – összehívott egy új országgyűlést Ónodra, hogy döntsenek az osztrák Háztól való elszakadás kérdésében.

A rendek ezen az országgyűlésen sok vihar után, – melyet a túróczi követek, Okolicsányi Gáspár és a felkoncolt Rakovszki Menyhért, valamint az általuk terjesztett körlevél okoztak, – Józsefet és egész családját trónfosztottnak nyilvánították. Így, mint önálló országnak, még inkább gondoskodni kellett a vitás kérdések megoldásáról. Új vallásügyi törvényt nem hoztak, de a június 22.-i ülésen maga a Fejedelem tett ünnepélyes nyilatkozatot a vallásra nézve, melyben a szécsényi gyűlés végzéseinek végre nem hajtása miatt beadott panaszok elintézését ígéri. Ezeket valóban egy bizottság elé utalta, mely megvizsgálta őket és intézkedett. Azonkívül megegyeszer kiküldte tanácsosait a helyszínre is, ahol szükség volt rá.

Mint látjuk tehát, a vallási kérdés végleges és megnyugtató elintézése nem sikerült, amint ezt a következő fejezet sorai is tükrözik. Amellett a háborús idők sem kedveztek a békés egyházi fejlődésnek, így a Tiszántúlon a hadi zajban sem 1703-ban, sem 1704-ben nem volt közssinat. Mégis hálásnak kell lennünk a Rákóczi kor magyarjainak, elsősorban magának a

---

<sup>14</sup> A magyarhoni evangélikus status sürgető felirata a differenciák ügyében II. Rákóczi Ferenchez, 1706. június 8. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 1875, 197. p.

<sup>15</sup> Protestáns egyháztörténelmi kalászat II Rákóczi Ferenc kancelláriájának 1703-tól 1706-ig terjedő jegyzőkönyvéből. *Ibid.*, 1876, 196. p.

Fejedelemnek, hogy elvetették a barokk vallási fanatizmusát és a toleranciát akarták uralkodóvá tenni s a lélek szabadságáért küzdöttek, mert éppen ennek a pár esztendőnek, amikor a magyar protestáns gyülekezetek megerősödtek, felmérhetetlen a jelentősége abban, hogy ezek a gyülekezetek a XVIII. századi hosszú és kegyetlen üldözések alatt is fennmaradtak.

## 2. Tolerancia és gyűlölködés

Bár a szécsényi, majd az ónodi országgyűlés végzése, és a vallásügyi biztosok működése igyekeztek nyugvópontra juttatni a felekezetek között dúló elkeseredett küzdelmet, a teljes egyenlőség és a többségi elv alapján elégtételt szolgáltatni mindegyiknek, ez, a ránk maradt nagyszámú kérvény és felirat szerint, sokszor és sok helyen nem sikerült. A lelkek túl voltak már feszítve, amin egyáltalán nem csodálkozhatunk, hacsak a tarpai reformátusoknak arra a döbbenetes élményére gondolunk, amikor Báthori Zsófia németjei istálló helyet készítettek lovaiknak az ő Istennek szentelt templomukban. Az ilyen gyalázatos gazságokra fel kellett csattannia a gyűlölet fékevesztett és vad kiáltásának, mint amilyen 1697. július 1.-én a pataki vár árkában hangzott fel a bujdosó jezsuitákat megtaláló, üldözött kálvinista szegénylegények ajkáról: „Hic sunt, hic sunt a cane dati sacerdotes.”<sup>1</sup> Ahhoz olyan, korából messze kiemelkedő, igaz keresztyénnek kellett lenni, mint II. Rákóczi Ferenc, hogy felül tudjon emelkedni az evangéliumtól teljesen idegen felekezeti gyűlölségen és elismerje az embereket, bármely valláshoz tartozzanak is, Jézus Krisztus követőinek és Istenük szabad követésére méltóknak.

Panaszok és rendeletek be nem tartása mindkét részből előfordultak ugyan; de természetes az, hogy a panaszok inkább a protestánsoktól érkeztek, akiknek a birtokban lévő katolikusok nem voltak hajlandók eddigi jogait és tulajdonaikat átengedni. A protestánsok sérelmeit, a helyzet nehézségeit s a katolikusok erőtejes ellenálását plausibilitással és hűségesen fejezi ki a magyarhoni evangélikus státus sürgető felirata:

„Méltóztatott ugyan Fejedelemséged ezen Széchényi Conventusnak végezése és determinációja szerint, pro resignatione templorum vi ibidem initaet Accordae Evangelicis restituendorum bizonyos commissariusokat exmittálni, de keserves szemmel nézzük, s keservesen is panaszkodhatunk, hogy azok sok helyet Pozsony, Nyitra, Trencsén, Sáros és más vármegyékben is csak haszontalanul jártak, mert valahol magát a catholicus status opponálta, vagy Pater uraimék a kulcsokat oda nem adták, nem lévén semmi assistentiájok az exmissus commissariusoknak senkitől, nem vihették funkciójokat véghez; alázatosan instállunk azért, méltóztassék azon accordat executioba venni és akik magokat opponálják, akármelyik részből is, megbüntetni. Szívünk fájdalmával látjuk, hogy amiket a Széchényi Conventusban publice végeztünk in negotio religionis, azokat per delegatorias comissiones et deputationes egészen akarják catholicus Uraimék, elrontani; a resignált templomokat is egyenként, hol ex ratione pluralitatis, hol jure dotationis et fundationis, dedicationis, consecrationis et simili visszafoglalták ... Fájdalmas az is, jól tudja Nagyságod, hogy a tekintélyes clerus in negotio religionis contradicalt ellenünk, sőt nem is confoederalt aziránt velünk, mégis a midőn circa negotium religionis valami kérdés occurál, coram excelsu senatu adhibeáltatnak olykor is, amidőn ex statu evangelico alig vagyon egy két szenatusunk ... Fájdalmasan látjuk azt is Kegyelmes Urunk, hogy a mely catholicus Uraimék recurráltak in negotio religionis a fejedelmi udvarhoz, máris némelyek obtineáltak instantiájokra expositiójokat; mi pedig instantiánknak napról-napra való procrastinációja miatt relegáltatunk deputatiókra, elől nem mehetünk dolgunkban ... Mit csinálnak ezen felül a földesurak, a kik megszokván a mult

---

<sup>1</sup> ESZE Tamás, *A református Esze Tamás*. Budapest, 1941.

esztendőkből a nyilvánvaló persecutiót, most is bizony nem sokat hagynak alább benne, tömlöczözik, kalodázzák s büntetik szegény jobbágyainkat, ha in negotio religionis, kedvök s akaratjuk szerint nem járnak.”<sup>2</sup>

Ebből a rendkívül érdekes dokumentumból különösen két dologra szeretném felhívni a figyelmet:

Az egyik a társadalmi helyzet és tagozódás alapvető jellege, mely itt is kitűnik. A vallásszabadság a szabad levegőjű polgári társadalom követelménye, s a földesuraknak társadalmi helyzetük meghatározottsága és törvényei szerint opponálniok kellett magukat vele szemben. Amint láttuk, ezt meg is tették minden rendelkezésre álló eszközzel. A feudális társadalmi rend tehát nemcsak a nemzeti összefogást tette lehetetlenné, hanem a vallásügyi helyzet rendezését is akadályozta s elégtelenségének alapja volt. Egy másik figyelemreméltó körülmény, hogy bár Rákóczi maga a legtűrelmesebb és legmegértőbb volt a protestánsokkal szemben, addig a főurak s az egész katolikus státus még mindig ellenségként kezelték őket, ügyeiket hátráltatták, s a fejét már akkor felütő bürokrácia segítségével, elintézésüket késleltették. Ezt csak elősegítette az a szomorú körülmény, hogy a felsőbb szervekben és fórumokon rendi súlyuknál fogva a katolikusok voltak többségben. Rákóczi ezen talán nem is tudott, talán nem is akart változtatni.

Az egyes esetek, melyek a kérvényekből tárulnak eléink, talán még jobban bemutatják a katolikus papság és rendek ellenkezését, s a protestánsok igen szorult helyzetét. Lássuk hán az ezeket:

1704-ben az aranyosi lakosok panaszkodnak beadványukban, hogy a jezsuiták elüldözték prédikátorukat s „az el mult napokban pedig az egri jezsuiták Egerben az bírjukat be vivén, az Úr vacsorájához való szent eszközöket melyeket még annak előtte is töllök az siralmas időkből is ki nem vehetnek, el vették hatalmasan és isteni tiszteletekben háborgatták.”<sup>3</sup> A nagysallói, szentgyörgyi és kissárói lakosok pedig azért emelnek panaszt, hogy hiába van prédikátoruk, a plébános követeli rajtuk a stólat [egyházi adót]. A kancellária a vármegyéhez utasítja őket elintézés végett.<sup>4</sup> Ugyancsak ők kérvényeznek még 1705-ben is, hogy a plébános a prédikátor „proventusát pretendálja.”<sup>5</sup> Borsodi István körtvélyesi prédikátor panasz a Fejedelemhez 1706-ból maradt fenn, hogy Andrassy György földesúr a birtokához tartozó területen lévő malmokból a reformátusoknak járó pénteki gabonavámot nem szolgáltatja ki. Instálja azért a Fejedelmet, hogy „alázatosan az öröktől fogva parochiánk kevés jövedelméhez tartozó kicsiny részt kiadatni méltóztassék, mely Nagyságod kegyelmes cselekedetiért mind Istenünket szolgálni meg nem szűnünk, mind pedig a Nagyságod kegyelmes cselekedeteit megszolgálni életünk fottáig el nem mulattjuk.”<sup>6</sup> Sokszor saját tábornokaival szemben kellett Rákóczinak megvédenie a protestánsokat. Így Nagyszöllősen, mikor a Perényiekkal és katolikusokkal folytatott pereskedés folyamán Károlyi Sándor az evangélikus többségű lakosság bíróját más emberekkel együtt elfogatta. A Fejedelem rögtön intézkedett, hogy bocsássa őket szabadon.<sup>7</sup>

Azonban katolikus részről is volt ok a panaszkodásra. Győri Mátyás szilasi plébános, tornai vice-esperes, 1705-ben írja, hogy a jablonczai és szigligeti parasztok hét templomát, rétecskéjét és szántóföldjét elvették. Kéri visszaadásukat, ami el is rendeltetett.<sup>8</sup> Kisvárdáról

---

<sup>2</sup> A magyarhoni evangélikus status sűrgető felirata. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 1875, 196. p.

<sup>3</sup> OL. Lymbus Series I. fasc. 71. (az Esze Tamás által rendelkezésemre bocsátott anyagból idézve).

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> *Ibid.*, fasc. 76.

<sup>6</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...*, 9. p.

<sup>7</sup> OL. Archivum Fam. Rákóczi de Felső-Vadász.

<sup>8</sup> OL. Lymb Ser. I. fasc. 76.

pedig Pater Ujvári Ferenc panaszkodik anno 1707, mert a lakosok a katolikus mestert ki akarták űzni a parochiális házból. Továbbá kéri búza, pénz és bor kiutalását.<sup>9</sup>

Sajnos, még a két evangéliumi egyház között is maradt viszálykodásról nyom. Különösen hosszú ideig húzódott Rimaszombatban, melynek tanácsa és bírása 1705-ben kérte a Fejedelemtől a dissensio megszüntetését.<sup>10</sup>

Mindez magyarázható, érthető, a lelkekbe sok évtizeden át beleívódott győlölködésből. De menteni akkor sem lehet. Valaki mondhatná azt, hogy bizonyosan a lelkészek, a kurucok prédikátorai élesztették az ellenségeskedés tűzét? Ez azonban nem állja meg a helyét. A ránk maradt pár korabeli, kéziratos prédikációs kötetben sehol sem találhatjuk az előző század polemikus és drasztikus hangját, hanem mindenütt az Ige tiszta tanítása s a Jézus Krisztusban felénk sugárzó isteni szeretet ragyog át, mély keresztyéni lélekből fakadva. Ha találunk is egy-két helyen a katolikusok elleni hangot, csak a saját hitünk igazságainak megvédésében. De ez is egészen ritka. Így Szőnyi György aranyosi prédikátor mondja a Péld. 32:1 versének alapján hirdetve az Ígét:

„Ne engedgyünk tehát azoknak a kik Jessus lábaitól el akarnak huzni bennünket, az tegnapi mondatot szenteknek lábaihoz, hogy halgassuk azoknak beszédit, cselekedetit. Hogy kövessük a római Ecclesiának, római Püspöknek s az által edgybe gűjtött synatoknak értelmét, akarattyát, végzéseit. De mi aszt kiáltjuk erre Esa. 33:22: Az Jehova az mi bíránk, az Jehova a mi törvénytevőnk, az Jehova a mi királyunk. Nem akarunk semmit mást egyebet tudni, hanem a Christust, a ki meg feszítettett ... Had fussanak tehát mások embereknek csudái, látási, jelenési, beszédi után: mi ne távozzunk el a Jessusnak beszéditől.”<sup>11</sup>

Nem a Jézus Krisztushoz való igaz ragaszkodás ez? Máskor pedig a Szentírás tekintélyét védelmezi az egyházi atyák írásaival szemben:

„Kicsoda volna hát olly szemtelen, hogy ezt foldozná. Hallod mit mond Salamon: ne tégy ahoz. Nem lehet hát az emberek és akármineműek voltanak: Tertuliánus, Origenes, Athanasius, Cyrillus, Krisosthomus, Augusztinus, Hyeronimus, a Mózeszel, a Christussal, az apostolokkal edgy fontba vetni, annál inkább fellyebb becsülni. Nem lehet soha ezeknek írásit a vallásokig támadott villongásoknak le csillapítására bíróvá tenni, mert ők is magok az Isten beszédére apelláltak, mint azoknak írásit erről sok helyen bizonyágot tesznek.”<sup>12</sup>

Fenyegető prófétai szavuk pedig a földesurak felé hangzik, akik hatalommal, szociális helyzetük súlyával az egyház ellen fordulnak, ahelyett, hogy a kegyességben jutnának előre:

„Ha első akarsz lenni, akár ki légy, in pietatis exercitis, in fide, in recipiscentia, etc.: sit primus, nem az anyaszentegyháznak egjben kötözésinek tágitásában, jó rendinek és szabadságának vesztegetésiben, mert bizony ugy ki vág az Isten, mintha nem is éltél volna s ott szeded fel haláloed után magadat, ahol nem kéválnád.”<sup>13</sup>

Sőt még azt is elmondhatjuk, hogy mind a prédikátorokban, mind az egyházban meg volt a hajlam a békességre. Ennek bizonyosságául csak két esetet említek meg. 1697-ben Gönyüi Poóts Péter pataki prédikátor volt az, aki híveivel együtt kimentette a vár árkában megtalált jezsuitákat a halálukra törő tömeg kezéből. A későbbi veszedelem idején aztán

---

<sup>9</sup> *Ibid.*, fasc. 87.

<sup>10</sup> *Ibid.*, fasc. 76..

<sup>11</sup> SZŐNYI György, i.m., 67. p.

<sup>12</sup> *Ibid.*, 86. p.

<sup>13</sup> NÁDUDVARI Sámuel, i.m., 543. p.

ő lakott náluk. 1709. június 29.-én pedig a tiszántúli reformátusok közzsínata a béke ügyét akarván előúmozdítani, – az egyházkerületi jegyzőkönyvek tanúsága szerint, – testvéri szeretettel fordult a római katolikus klérushoz és statushoz. Pecsét alatt küldött levélben kérte őket, hogy a külföldi római katolikus fejedelmeket bírják rá, hogy a magyar királynál a béke megkötéséért járjanak közbe.

Sajnos, az ilyen béke kezdeményezések nem jártak sikerrel. A hivatalosan folyó tárgyalások is megbuktak, mert a császár nem volt hajlandó elfogadni Rákóczinak azt a követelését, hogy külföldi nagyhatalmak, – méghozzá protestáns nagyhatalmak mint Anglia, Hollandia, Svédország, – garantálják a békeszerződés megtartását. Így Esze Tamás nyitrai halála az egymásnak rontó protestáns és katolikus csapatok között a magyarság nagyszerű törekvéseinek kimenetelét is szimbolizálja, ahogyan késői leszármazottja, a mai Esze Tamás írja róla: „Szerencsétlen vége mégis jelképes értelmű, mert halálát az okozta, hogy a keresztyénség egyik nagy ünnepén a magyarság és az emberség felett a felekezeti düh győzedelmeskedett. A Rákóczi-felkelés azért egyik legszebb korszaka történelmünknek, mert nagyszerű erőfeszítés arra, hogy a felekezeti érdeket a nemzeti érdek parancsa alá rendeljék. Rákóczi azzal lett az egész magyarság vezérévé, hogy ezt a feladatot elvégezte önmagában is, úgy tudott katolikus lenni, hogy elsősorban mindig keresztyén maradt. Ezt várta nemzetétől is, erre próbálta ránevelni. Azok az ágyúgolyók, melyek az 'első kuruc'-ot a nyitrai mezőn leterítik, Rákóczi erőfeszítésének tragikus voltára emlékeztetnek.”<sup>14</sup>

---

<sup>14</sup> ESZE Tamás, 1941, 44. p.

### 3. A fejedelem szerepe

Amióta Rákóczi Ferenc átlépte a határt, ő volt a nemzet atyja, mindenek központja, akihez úgy fordultak a magyarok, jobbágytól a főnemesig, mint saját apjukhoz. Ennek alapja nemcsak az volt, hogy hatalmas birtokai korlátlan anyagi lehetőségeket biztosítottak számára, hanem az a határtalan bizalom is, amelyet belé vetett a nép, kinek már évtizedek óta nem volt igazi vezére. Mindezt legpregnansabban fejezi ki az a jelenet, melyet Rákóczi ír le *Emlékirataiban*, – arról a pillanatról, amikor a határon a nép fogadta:

„Két napot töltöttem ezekkel a különböző foglalatosságokkal, de addigra érkezésem híre elterjedt a munkácsi hercegségben és alig lehet elképzelni azt a buzgalmat és örömet, amely a népet mindenfelől hozzám vonzotta. Bandákban jöttek, kenyeret, húst, és más szükséges élelmiszereket hoztak. Ezeket az embereket feleségeik és gyerekeik kísérték és amikor messziről megláttak engem orosz módra keresztet vetettek. Böven hullatták örömkönnyeiket és ez kifakasztotta az én könnyeimet is. E nép buzgalmának és szeretetének nem volt elég, hogy képessége szerint ellátott élelmiszerekkel, hanem hazaküldték asszonyaikat és gyerekeiket, beálltak a katonáim közé és többé sohase hagytak el. Puskák hiányában kardokkal, vasvillákkal és kaszákkal fegyverkeztek fel és kijelentették, hogy velem akarnak élni-halni.”<sup>1</sup>

Ez a szinte emberfeletti bizalom óriási felelősséget jelentett. De Rákóczi Ferenc azok közül való volt, akikre igazán támaszkodhatott a nemzet minden fia. Nem igyekezett kitérni a nehézségek elől, ő volt a mérleg nyelve, aki egyensúlyban tartotta az egymásnak feszülő rendi erőket, s a folyton kiújuló felekezeti ellentéteket is. Mélyen hívő katolikus, hitéhez és egyházához hú, aki mindig készen állott a katolikus papság vagy status védelmére, ha igazságtalanság érte. De a nemzeti érdeket az egyházi fölé helyezte.

Tudunk arról, hogy több esetben megvédte a kálvinista talpasok túlkapásaivak szemben a katolikus plébánosokat, magát mindig a törvény szelleméhez tartva. Ezek is bizalommal fordultak hozzá védelemért, amint a máig fennmaradt kérések bizonyítják. De határtalan szeretettel és hűséggel fordultak feléje a sokat üldözött, sokat szenvedett prédikátorok, akik minden apró-cseprő bajukkal, gondjukkal is őt keresték fel. Éppen azért, hogy érzékelhetővé tegyem ezt a mérhetetlen ragaszkodást, minél több kérvényt fogok itt közölni, – szósz szerint, vagy csak a lényegét jelezve, – és nem hiszem, hogy egyhangúvá válik ez a felsorolás, mert a mindenfelől feléje irányuló vonzalom árad belőle. A száraz szavak és tények mögött sok melegséggel, színnel és fénnel lüktet felénk az akkori élet. Álljanak itt egymás mellett ezek az instantiák, minden hosszas összekötő szöveg nélkül, – kinek-kinek a beleérző képességére bízva, hogy megérezze mögöttük az emberi szívek fájó, könyörgő dobogását.

Elsősorban meg kell említenem azokat az instantiákat, melyekben az egyes községek prédikátort kérnek a vezérlő Fejedelemtől. Így a bátorkeszi lakosok 1704-ben, de ugyanebben a kérvényben emellett kéri a dézsma elengedését is, nehéz helyzetükre

---

<sup>1</sup> *II. Rákóczi Ferenc emlékiratai*. i.m., 39. p.

hivatkozva.<sup>2</sup> Úgyszintén ebben az időben a martosi „helvetica confession lévő lakosok” is prédikátort kérnek.<sup>3</sup>

A prédikátorok legnagyobb része azért fordult siralmas panasszal a Fejedelemehez, mert a német vagy rác ellenség mindenéből kifosztotta, s már sem maguk, sem családjuk megélhetése nincs biztosítva. Visky János azt panasolja 1704-ben beadott instatntiájában, hogy „el mult németes világban a tállyai plébánus, Kozma Pál uram egj nehány németeket melléje vévén, minden fellyebb valói komissiojuk nélkül erdő bényei szegény házamra reá rohanván, többire majd minden jószágocskámat el praedálta és hatalmasul el is vitte, ugj hogj leg alább is extenuálódott akkori három száz nyolcvan madjar forintokra.”<sup>4</sup> Kéri kárának megtérítését jó Kegyelmes Urától. A következő évről maradt ránk Thuri Sámuel tokaji prédikátor kérvénye, akinek kéziratoss predikációs kötete mai napig fennmaradt, melyben a Thurzó szőlők egyrésztét kéri, melyet a tokaji udvarbíró nem adott át neki.<sup>5</sup>

Ugyancsak 1705-ből való Dobraviczai Miklós „minap a méltóságos Batthanyi Ház örökös jószágában Polgárdi ecclesiában, mostan Átányon nyomorgó, bujdosó és számkivetett” folyamodványa segélyért:

„Méltóságos Kegyes Fejedelem, magyar Israelnek fényes szövétneke, természet szerint kegyelmes Uram! Az én szertelen nagy romlásom és a Nagyságod nyomorultakhoz való édes atyai jó kedve és istenes kegyessége adja tennem, hodj a Nagyságod romlott hazánk s nemzetünk terhes gondjaira néző elméjét alázatos könyörgésemmel terheljem és distraháljam, mellyrül fejem hajtva botsánatot várok Nagyságodtul. Minekutána pápai reformata ecclesiában 7 esztendei és leg közelebb Méltóságos Batthányi Ház örökös jószágában Polgárdi nevű helységben tizen nyolczig hűségesen szolgáltam volna, mostan vetkére a kegyetlen ellenségnek utolsó prédájára adattam, úgy annyira, hogj a lelkemen és testement kívül egy pinz erő jószágom nem maradt. Két száz tallér erő bibliothecámat tűzzel égettette meg, lovaimat és szarvas marháimat el hajtatta, minden ruházatunkat el vitte, mások rongyával kényszeritetem magamnak s cselédemnek mezeitelenségét fedezgetnem. Már tisztemet sem gyakorolhatom könyvek nem volta miatt, sőt nem is élhetek Nagyságod kegyelmességéhez és kegyességéhez nagy alázatossággal folyamodom, térdeimet mind a földig meghajtván, reménkedem Nagyságodnak mint Isten után egyetlen egy földi gyámolomnak, kegyelmes Uramnak és Atyámnak, méltóztassék Nagyságod természeti kegyelmessége szerint, engem, szegény megnyomorodott, földhöz ragadott, méltatlan szolgáját kegyes patrocíniumjával fel segélni, hogj a Nagyságod fejedelmi gratiájából én is élhessek, tisztemet s hivatalomat elő segélhessem, magamat s gyámoltalan tselédemet ruházhassam és táplálhassam.”<sup>6</sup>

1706-ban folyamodott alamizsnáért Veresmarti Miklós füleki prédikátor, akit a gombai veszedelemben elfogtak, utána 11 hétig Budán raboskodott, s később mégegyszer kifosztották. Alázattal könyörög hát a Fejedelmi támogatásért.<sup>7</sup> Várkonyi Mihály csahi prédikátort pedig a budai ellenség tette tönkre.<sup>8</sup>

---

<sup>2</sup> OL. Lymb. Ser. fasc. 71.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 4. p.

<sup>5</sup> OL. Lymb. Ser. I. fasc. 76.

<sup>6</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 4. p.

<sup>7</sup> OL. Arch. Fam. Rákóczi, fasc. 27.

<sup>8</sup> *Ibid.*



Rákóczihoz fordultak támogatásért az ősi református kollégiumok és azok tanárai és diákjai is, s ő nem tagadva meg ősei adakozó szeretetét, mindig segítségükre sietett. 1705-ben a sárospataki schola kéri, hogy segítse őket az intézet restaurálásában. Kiutalt nekik 1000 rhénus forintot.<sup>9</sup> A kolozsvári kollégium az Apaffy által adott évi 100 forintot kéri s megkapja.<sup>10</sup> A miskolci „helvécius” diákok 1706-ban instállnak gratiáért és segedelemért, Miskolc elpusztulván.<sup>11</sup> Pápai Ferenc és Enyedi István, a nagyenyedi kollégium bujdosó professzorai, 1707-ben, amikor a császári csapatok már előretörtek Erdélyben, szállás és ellátás elrendelését kéri a Fejedelemtől mind a maguk, mind a velük lévő diákok számára.<sup>12</sup>

Legjobban mutatják azonban a Fejedelem iránti gyermeki ragaszkodást és az ő mindent felkaroló szeretetébe vetett bizalmat azok a folyamodványok, melyek személyes jellegük folytán különösen jellemzőek a Fejedelem és alattvalói közötti viszonyra. Ilyen a gombai lakosok kérése 1705-ben, akik mint pásztor nélkül maradt nyáj és lelki táplálékra éhező sereg, fordulnak Rákóczihoz, hogy szabadítaná ki két elfogott kálvinista prédikátorukat.<sup>13</sup> Peregeti Kata szintén azért fordul a Fejedelemhez, hogy elfogott férjét, az egyik gombai prédikátort, szabadítsa ki:

„Az jó Isten Nagyságodat a szegény haza szabadulásában Salamonnak bölcsességével, Dávidnak kegyességével koronázza meg, szivessen kívánom. Fényes Fejedelem! Kegyelmes Uram! Úgy hiszem, az gombai somoru casus vagyon Nagyságodnak értésére; azok között a szegény prédikátoroknak rabságra való vitelek, kiknek minemű sorsok legyen az budaj arestum valóságos biztonsága. Im Kegyelmes Uram! Az én öreg hámor prédikátor hites uram is ugyan akkor el vitetet a szomoru rabságra. Hogy én kiszabadicscam (élmetten lévén), médiumját ki nem találhatom, azért Nagyságod bölcs elméjéhez és hatalmas, irgalmas karjához alázatosan folyamodom, talállyon avagy találtasson illendő médiumot kiszabadulásokban. Az hadakozó Israelt igen segítette az imádkozó Áron, kiért az Úr Isten Nagyságodat fejedelmj virtusokkal felruázván, sokáig diadalmasan éltesse, én is mindenkor fohászkodásommal Istenemet Nagyságod boldogulásáért busitanj meg nem szünöm. Ezzel jó válaszáat el várom Nagyságodnak Kegyelmes Uram ... P.S. Kegyelmes Uram! Minapiban izentek nyavalyások, siessek szabadulásokban, mert éhel fognak mégh halni; azt is, hogy őket a monori sánczért tartják, a melj teszen florenos 300.”<sup>14</sup>

Körmendi György mezőkövesdi prédikátor özvegye, akinek férjét az ellenség irtóztató halállal ölte meg, alamizsnát és kolduló levelet kér.<sup>15</sup> Ez a kérvény bizonyítéka nemcsak a ragaszkodásnak, hanem a prédikátorok elhagyott, magukra hagyott családtagjai gyötrelmes sorsának is. Ezt jelentette akkor a Krisztus keresztjét és a súlyos magyar sorsot hordozni! Féli János tolcsvai prédikátor instantiája is ezt a szomorú valóságot tárja elénk, ugyanakkor megmutatva a prédikatori rend áldozatkészségét a nemzet ügye iránt:

„Felséges Fejedelem, Kegyelmes Uram! Az el mult 1705. esztendőüben bodrog kereszturi vásárban hadnagy Filep Gréger német hajdu erőszakos hatalommal el ragadván egj nevedékenj fiamat, magokkal el vitték volt. Most már vagyon a granatéros seregben, kapitánj Sandrin uram companiájában, de Esztergom alat az ostromon az égő gránát reá esvén, melljét, kezit lábát

---

<sup>9</sup> *Ibid.*

<sup>10</sup> *Ibid.*

<sup>11</sup> *OL. Lymb. Ser. I. fasc. 80.*

<sup>12</sup> *OL. Arch. Fam. Rákóczi, fasc. 27.*

<sup>13</sup> *Református prédikátorok folyamodványai... 10. p.*

<sup>14</sup> *Református prédikátorok folyamodványai... 5. p.*

<sup>15</sup> *OL. Arch. Fam. Rákóczi, fasc. 27.*

öszve szaggatta, szemeit a tüzes láng ki égette, edgjikkel semmit nem lát, a másikkal is igen keveset, alkalmasabb inkább a koldulásra, mint a fegyver viselésre. Kérem alázatosan Felségedet, méltóztassék kegyelmessen parancsolni tiszteinek, hogj bocsássák el hadd atjai tisztém és indulatom szerint, hogy rövid időn koldulásra ne jusson, orvosoltathassam. Mellj Felséged kegyelmességit Isten eő szent Felségéhez való alázatos könjörgésemmel meg hálálni el nem mulatom.”<sup>16</sup>

Nánási János azért fordul Rákóczihoz, hogy öccse számára, aki major experientiae causa Belgiumba készül költségbeli segítséget kérjen.<sup>17</sup> 1707-ből maradt ránk Ecsedi István szaniszlai prédikátor kérvénye, ki öreg lévén, három fia számára manumissiót kér.<sup>18</sup> Ugyanez évben kelt Rákóczi rendelete Krucsay Márton prefektushoz, hogy gondoskodjék Tokaji Ferenc árva gyermekének pataki taníttatásáról.<sup>19</sup> Lehet-e csodálkozni hogy az ilyen vezérrel együtt akartak élni-halni az övéi? Végül hadd említsem meg Herczeg-Szöllösi István kemecsei prédikátor folyamodványát, aki teológiai munkáját a Fejedelemnek ajánlja és kinyomtatását kéri. Ő volt az, aki 1705-ben felkereste az egri táborban Rákóczit, óvatosságra intve: „Ne cselekedgye mászor azt, a mit Nagyszombatnál cselekedett,... mezételen fegyverrel ne concredálná életét a német nemzetnek. Nagy messze földről gyűtt ilyen tanáccsal.”<sup>20</sup>

Ime, milyen féltő szeretettel viszonozták a Fejedelem gondoskodását. Az ő élete mindnyájuk közös, drága kincse volt, s különösen a prédikátorok nagyon jól tudták, mennyire hozzá van kötve hitüknek és saját életüknek sorsa az övéhez. Ez csendül ki Ujhelyi István ujhelyi prédikátor intő, könyörgő soraiból, melyekkel e fejezetet zárom is:

„Én praedikátor lévén, miltatlan vagyok ugyan csak arra is, hogy a Nagyságod méltóságos dolgairul szóllyak, mindazáltal a mint Szakmár alatt is Nagyságod előtt lelkemet ki attam, most is azt írom azon lelkembül, ha Nagyságodnak titkon s nyilván igaz szolgája nem vagyok, mánál tovább Istenem ne éltessen! 1. Nagyságodat Istenért kirem, se külső, se belső minden embernek ne hidgyen, a ki Nagyságod méltóságos személye s táborán is megfordul, hanem az ott megfordulókat jól meg vizsgálassa, mely ál legelsőben is az igaz és okos strásában, s az után az arra rendeltetett igaz lelkü tisztén, kihez személy válogatás nélkül a strásák vinnék az oda menőket az erős meg vizsgálásra. 2. Minden kegyes lilek, valaki Nagyságodat igazán kívánnya boldogulni, fohászodással szánnya a Nagyságod gyakor való vadászását, /a mint efféle köz embere mint én, jobban meghallja mindenektül a dolgot, gyakorta még az ollyakat is, a mellyek néha igen hasznosak s néha igen kárrossak Nagyságodnak/. Édes, Kegyelmes, érdemem felett való jó Uram! Nem ugy van most a Nagyságod dolga sok ez tekintetre nize, mint ezelőtt három, négy s több esztendőekkel. Nem kitlem, hogy Nagyságod olvasta, mennyi királyokat, fejedelmeket vesztettek el a sicariusok a vadászásban, rend szerint is penig egy lő esés, egy fenevad is nimelyleknek elvigeszte életüket. Az Isten efféléktül, /a mellyek most is meg eshetnek/, oltalmazza Nagyságodat, mert bizony akkor jöne el a jajoknak jajja ez magyar nemzetre és akkor szakadna nyaka ez mai dolgoknak. Hiszem, hogy Nagyságod az én lelkem hűségéért nem cáfolya azzal miltatlanságomat, a mivel Amazia király torkolá az Isten tanácsosát: 2. Cron. 25.v.16. Vallyon tanácsosa vagy é te a királynak? /a fejedelemnek?/ Halgas, mert gonoszul jársz. Azért meriszlem ez lelki

---

<sup>16</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 9. p.

<sup>17</sup> *OL. Arch. Fam. Rákóczi*, fasc. 27.

<sup>18</sup> *OL. Lymb. Ser. I. fasc. 87.*

<sup>19</sup> *Protocollum Rákóczianum V. OL. Br. Jeszenák család levéltára.*

<sup>20</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 11. p.

tanácsot át adni Nagyságodnak a vadászás aránt a Nagyságod nékem felelhető szavaira. Az Isten decretumához absolute sine mediis bízni Isten kisirtés.”<sup>21</sup>

---

<sup>21</sup> *Ibid.*, 3. p.

## **MÁSODIK RÉSZ**

# **A PRÉDIKÁTOROK HITE ÉS ENGEDELMESSÉGE**

E kor igehírdetői teljesen biblikus alapon állnak. Valóban igehírdetők, mert a Szentírásón keresztül sugárzó örök Igét szóaltatják meg, és nem valamiféle emberi okoskodásokat. Az Ótestamentum talajában gyökereznek, annak világa az ő világuk is, népe szinte egy az ő népükkel. Ennek bizonyága, hogy az Ószövetség képei és színei úgy áradnak ajkaikról, mintha eltűnt volna az Izraeltőlünk elválasztó sok évszázad. A prédikátorok Isten lelke által egyenes leszármazottjai az Ószövetség prófétáinak, akiket azért küldött Isten az Ő magyar népéhez, hogy kritikus időkben, a mélységekben hirdessék az Ő üzenetét neki és kiáltás feléje az Ő hívó szavát. Ezek az emberek, – sok hányattatásuk és nyomorúságuk, testi gyengeségeik ellenére is, gondoljunk csak Debreceni Ember Pálra, – a csontjaikba rekesztett tűz erejével végzik szolgálatukat, mint Jeremiás. Igen, koruk is olyan volt, keresztjüknek is olyannak kellett lenni, mint a Jeremiásé. Nem hiába idézik annyiszor és hirdetik meg az ő könyvének szavain át az ítéletet, de a kegyelmet is. Mert ők sem tudják elszakítani magukat népüktől, nemzetüktől s együtt szenvednek a szenvedőkkel, s szavaik nyomán szinte látja az ember két szemüknek könnyektől patakozó árját, mikor népükért könyörögnek. És nemcsak könyörögtek, nemcsak szenvedtek, hanem ha kellett, meg is haltak a halálba menőkkel együtt.

Mégis egyben különböznek, – és ez az élet és halál különbsége, – a prófétáktól, Jeremiástól. Döbbenetes erővel benne állnak a prófétai látás sodrában, a prófétai világosságban, de ez a világosság, ezek a vakító fénysíkok egy fókuszban futnak össze: a Megváltó Jézus Krisztusban. Hirdetik az igazságot, a féltőn szerető Isten ítéletét, könyörtelenségét az ellene lázadókkal szemben, de hirdetik ugyanakkor a bűnösöket Jézus Krisztusban megtérésre hívó szavát, Akiben Isten szeretete e földön megjelent, feláldozva a Legdrágábbat, a Legszentebbet az elesett emberért. Számukra csak egyetlen út van az Istenhez: Jézus; egyetlen lehetőség a megmaradásra: Jézus.

Ilyenkor látja az ember a racionalizmus pusztító és romboló hatását, ha összehasonlítja a Rákóczi-kor prófétai lendületű és a Szentlélek erejével szóló prédikációit, a felvilágosodás korának pár évtizeddel későbbi sekélyes, lapos, Krisztusról nem is tudó, vagy Őt csak cégéreként használó igehírdetéseivel. El lehet mondani a prédikátorokról, hogy csak bibliamagyarázatos, primitív igehírdetéseket tartottak, telve az előző századok formai hibáival. De egy bizonyos: hogy ízes, régi magyar nyelven hirdetik az Evangéliumot, nem akarva tudni másról, mint Krisztusról, a Megfeszítettéről!

Hadd mutassam meg hát ezekután, lehetőleg az ő saját szavaikon keresztül, hogyan tettek bizonyosságot Istenről, az Ő egyszülött Fiáról, Jézus Krisztusról, a mi Megváltónkról, s a Szentlélekről, – és hogyan hirdették a Seregek Urának üzenetét saját korukban, saját népüknek.

Az Isten mindenható, igazságos, a világ Teremtője és Kormányzója, Akinek háromszor szent neve: Jehova. Ezt mondja róla Nádudvari Sámuel:

„A Személynek titulussa, kinek Moses esedezett, Jehova, mellynél kívánatosabb titulust a magának országot kereső anyaszentegyház, az egész szent írásban az ég alatt nem találhatott volna. Mert ez hármat foglalja magában. /I./ Az Istennek magátul való örökké-valóságát. Hodj olyan Istennek könyörög, a ki magában és magátul vagjon öröktől fogva, s nem vette mástul a maga lételét. Nem hijja azt segítségül Moses, a ki mástul vett eredetet, mert az olyan Isten nem volna mindenre elégséges, mint az igaz Isten ... /II/. Olyannak bizonyítja magát, s mint vagjon valósággal, nem kétszínűnek, nem meg csalónak, hanem változás nélkül valónak ... /III./ Hogy ő Felsége, ígéreteinek megfelelő Isten.”<sup>1</sup>

Az Isten ígérete pedig az egész Ószövetségben az életre szól és nem a halálra. Ezt az ígéretet beteljesíti az Úr mérhetetlen kegyelme által. Világosan jelenik itt meg a prédikátorok igehírdetésében a keresztyén theológia egyetemes kegyelemről szóló tana:

---

<sup>1</sup> Nádudvari, i.m., 515-516. p.

„A bölcs Isten, az Ő soknemű bölcsessége által, a természetet és a kegyelmet ujg temperálta s mérsékelte együvé, hogj edgyik a másikat el ne roncsa, hanem inkább néminemű módon segillye és edgjik szolgállyon a másíknak ... Bizonyára a természet minden eseménye az Isten örök végzése által alárendeltetett a kegyelemnek ... A természetben bölcsen és csodálkozással lehet szemlélni a kegyelmet.”<sup>2</sup>

Nem lennének azonban kálvinisták, ha nem szólnának az Isten speciális kegyelméről is, mellyel már az örökkévalóságban elválasztotta az Ő szentjeit, akiket magához emel e földi élet után:

„Az Istenben az irgalmasság minden jót szülő tulajdonság. Ha el kezded az el választáson, el végezed a megdicsőítetesen az egész cursusát valamely embereknek vagj nemzeteknek.”<sup>3</sup>

Annál erősebb a kiválasztásnak a tudata, mivel egészen Israelhez, a választott néphez kapcsolódtak. És mint Israelnek csak egy urat lehetett ismerni és csak egy Istent szeretni az Ő végtelen és megtartó kegyelméért, így a magyar népnek is. Ez a szeretet pedig nem hagy másnak helyet:

„Olyan kötelességgel tartozik minden ember az Istent szeretni, hogj elméjében valamennyi gondolat, lelkében valamennyi akarát, szívében valamennyi indulat, kívánság, hajlandóság, magában pedig valamennyi erő és tehetség vagjon, ezekben mind az Ő Felsege szeretetire kell fordítani.”<sup>4</sup> Mindennek pedig, az egész teremtett világnak és a földi élet millióinak, a kegyelemnek és szeretetnek egy célt kell szolgálnia: „Minden teremtett állatok arra szolgáltnak okot s alkalmatosságot, hogj a meg dicsőült királyi székbén ülő Úr Jessusnak tulajdonítsunk áldást, dicsősséget, tisztességet és erőt.”<sup>5</sup> Hát nem kálvinizmus ez, nem az Ige tiszta tanítása?

Jézus Krisztusról szóló tanításukban és bizonyágtételükben a református keresztyén krisztológia minden vonása megtalálható. Jézust az Isten Fiának vallják:

„Mikor azért azt kéri az Idvezítő, dicsőícsd meg a Te Fiadat, aszt kívánnya, hogj az Isten mutassa meg nyilván, hogj a Christus Jessus Istennek Fia légyen, igaz Isten s igaz Ember, hogj mindenek tisztellyék a Fiút, miképp tisztelik az Atyát. János 5:23.”<sup>6</sup> Mivel Ő egy az Atyával, Ő az Isten törvényének legtökéletesebb magyarázója és betöltője: „Az Isten törvényének igazabb s tökéletesebb magyarázattyát soha senki is nem adta, mint az Idvezítő Jesus Christus, mert ennek a törvénynek kiadója és szerzője volt önnön maga a Jesus Christus a Sinai hegyen ... mert egyszülőtt Fia az Atya Istennek, az Atya Isten szívének minden gondolatit látja, tudja.”<sup>7</sup>

Ez a törvény pedig a szeretett törvénye, korlátlan igényű és nem hasonlítható földi törvényekhez:

„Ez az Isten törvényének summája ... Nemcsak tanácsot ad, hanem egész hatalommal parancsollya mind lelkünknek, mind testünknek, mert királyi törvény ez, mennyei felséges Királyé. Jak. 2:8 ... Ha csak a földi király törvénye is olyan, melly nemcsak javall tenéked valamit, hanem ugyan

---

<sup>2</sup> *Ibid.*, 96. p.

<sup>3</sup> *Ibid.*, 81. p.

<sup>4</sup> *Ibid.*, 151. p.

<sup>5</sup> *Ibid.*, 455. p.

<sup>6</sup> SzőNYI, i.m., 168. p.

<sup>7</sup> NÁDUDVARI, i.m., 150. p.

életed, fejed, jószágod vesztesége alatt parancsol, ha nem fogadod, a fejed is el esik utána; mennyivel inkább a királyok Királyának törvénye hodj ne volna parancsoló, kötelező.”<sup>8</sup>

Mivel töltötte be Krisztus a szeretetnek ezt a királyi törvényét? Azzal, hogy keresztre adta magát érettünk:

„Azt mondgya Isten: én rendeltem a vért az ti lelkeiteknek az altáron való meg tisztíttatásokra, azért parancsoltam, hogy edj Lélek is a vért meg ne egye. Meg mondja itten Isten, miért nem engette az vért megenni az israelitáknak; azért mert azt rendelte az oltáron való meg tisztulásra, az az a meg áldoztatott baromnak vére jelentette a Christusnak életit és lelkét, az melyet vetett áldozatra a bűnért. Esa. 53:20.”<sup>9</sup>

A Bárány vérenek ártatlanul ki kellett ontatnia. A Golghota, az Isten Fiának szenvedései mélyen megrázták a prédikátorokat, s hitük szemével meglátták a szenvedések között is a legnagyobbat:

„Egyéb fájdalomnál, sebeinél, vereséginél, mind nehezebb és keservebb volt a Jesus Christusnak, hodj az Atya Istentül el hagyattatott, i.e. az Ő vigasztalásátul, örömeinek, jókedvének érzésétül meg fosztatott, ugj függött a keresztfán. Nehezebbek a léleknek belső kényyai mint a testé.”<sup>10</sup>

Azonban a halál és a romlás, a Sátán és az emberi bűn pokoli hatalma nem arathatott végső győzelmet:

„A szenvedések után a dicsőségnek, az halál után a feltámadásnak csalhatatlanul kellett következni a mi Urunk Jeusra.”<sup>11</sup> Feltámadott: ennek győzelmes bizonyága zeng e szavakban: „A Jesus Christus nem a maga tanítványi lopták s vitték el éjjel; hanem valóságosan feltámadott onnan.”<sup>12</sup>

A Feltámadás! Ez adott értelmet az eddigi szenvedéseknek, tette teljessé az isteni szeretet munkáját; ebben érte el tetőpontját az Isten által elindított szent történelem:

„Papi tisztit gyakorlotta ugyan az keresztfán az Istenre nézve, a kinek atta Magát gyönyörűséges illatozásra. Ephesus 5:1. De királyi tisztit is gyakorlotta a keresztfán az ördögre, a világra nézve, midőn nagy véres ütközettel a birodalmakat és hatalmasságokat ottan megfosztotta. Coll. 2:15. De még az fölyhön, mint valami győzödelemnek szekerén ez a dicsőségnek királyja az égbe felment ... Ha nem mind a kettőt: királyságoknak és papságnak dicsőségét a feltámadás által atta az Ő Fiának, midőn a feltámadás után mondotta Ő neki: Psalm. 2:7: Én fiam vagy Te ...”<sup>13</sup>

Jézus Krisztus, a Melchisedek rendje szerint való pap, minden áldás forrása számunkra:

„Ettül az Melchisedek Jesus Christustól mint a magasságos Istennek papjátul származik ma is az áldás, ő Benne vadjnak az áldásnak tellyes kincsei; hogj Benne megáldassanak a földnek minden nemzetségi, annyira, hodj fel kiátson szent Pál Eph. 1:3. Áldott legyen az Isten és a mi Urunk

---

<sup>8</sup> *Ibid.*, 151. p.

<sup>9</sup> SZÓNYI, i.m., 12. p.

<sup>10</sup> NÁDUDVARI, i.m., 382. p.

<sup>11</sup> SZÓNYI, i.m., 169. p.

<sup>12</sup> NÁDUDVARI, i.m., 28. p.

<sup>13</sup> SZÓNYI, i.m., 42. p.

Jesus Christusnak Attya ki meg áldott minket lelki áldással mennyekben  
a Christusban ...<sup>14</sup>

A Szentlélek erő, mely az egész keresztyénség és Egyház életét áthatja: „Az Ur Jesus Christus anyaszentegyházát a Szent Lélek vezérli, világosítja, igazgattja, és mozgattja.”<sup>15</sup> Vezérlése közben építi az ember romlandó testét templommá, hogy alkalmas legyen Jézus Krisztus befogadására: „... nincsen jobb és illendőbb hajléka a Jesus Christusnak mint az igaz szív, mellyet maga éppit a szent Lélek az emberben ...”<sup>16</sup> Gyógyítja a bűnökben elkeseredett, megtört emberi lelket: „A Jesus Christus evangéliumában s az Ő Felségétől küldtetett Lélekben vagjon a mi nadj beteg lelkünknek meg gjögjülása s orvossága.”<sup>17</sup> Röviden és mai szóval: A Szentlélek a prédikátorok hite szerint is Isten személyes jelenléte életünkben.

A megváltott, üdvösséget nyert és Szentlélektől vezérelt embernek pedig táplálatnia kell Krisztus testével és vérével, hogy mindig új erőt nyerjen az Urával való közösség által: „Az léleknek igaz menyei kenyér az áldott Ur Jesus Christus.”<sup>18</sup> Meg kell állapítanunk azonban, hogy a szakramentum tana nem elég kialakult, szubjektív oldala már kidomborodik, de az objektív még nem. Keresztelési beszéd egy sem maradt fenn, de az úrvacsorai beszédek is általában primitívek és nincs bennük az az elsodrő erő, mint a többi beszédekben.

A szakramentumok kérdése pedig át is vezet már az Isten és ember viszonyának másik vetületéhez, melyet a Szentírás oly éles fénybe helyez, az isteni kegyelemtől az ember lényéhez, életéhez. Mit mondanak a prédikátorok az emberről, a bűnről, a hitről és a keresztyén ember mivoltáról? Egész magatartásukat az ember felé, – mely, újra hangsúlyoznom kell, kifejezetten prófétai jellegű, az igazságos Isten ítéletét hordozva, – Nádudvari Sámuelnek ez a felkiáltása fejezi ki: „Ember! Ugjyan no! Száally magadba, vagjon-e benned az Isten félelme?”<sup>19</sup> Amint ez már a krisztológiai részből is kiderül, mély büntudat van bennük, különösen azért, mert látják maguk körül a háborús és zavaros időkkel járó sok romlást, erkölcstelenséget; feltámad lelkükben a bűn szent gyűlölete, kegyetlen szavakkal, de féltő szeretettel ostorozzák híveiket. Így fakad ajkukról ilyen bűnvalló imádság a nagy szorongás és nyomorúság, egy várostrom közepette:

„Még bizonyítottad minden naponként, óránként is bizonyítottad Uram, Te, az mi bűnnel megrakodott életünk körül, meg köszönhetetlen drága kegyelmességedet,” hangzik ez a bűnvallomás, „nem csuda, hogj végzetre immár, ellenünk keményen meg indult lángoló haragodban, most ismét derekasan meg indultál ...”<sup>20</sup> Hirdették az eredendő bűn valóságát és megrontó erejét: „Az ti első atyátok vétkezett, nem csak mint ember, hanem mint atyátok ...”<sup>21</sup>

De a bűnt nem annyira általánosságban, hanem a maga pusztító jelentkezési formáiban ostorozzák. Mint olyan emberek azonban, akiket Jézus Krisztus által Isten gyermekeivé fogadott, nem álltak, nem állhattak meg ennél, hanem mindig felmutatták az Isten mérhetetlen jóságát és kegyelmét, mellyel alapját vetette a vele való békességünknek:

„A mi kegyelmes Istenünknek jó akarattya s jó tettzése volt fundamentoma, hogj mi érettünk el küldötte egj szülött Fiát s magával meg békéltetett. Ján. 3:16. El nyomorodott, a pokolig le alázkodott állapotunkban könyörült

---

<sup>14</sup> *Ibid.*, 36. p.

<sup>15</sup> NÁDUDVARI, i.m., 210. p.

<sup>16</sup> *Ibid.*, 334. p.

<sup>17</sup> *Ibid.*, 602. p.

<sup>18</sup> *Ibid.*, 367. p.

<sup>19</sup> *Ibid.*, 100. p.

<sup>20</sup> *Várbéli népnek könyörgése a kuruc Simontornyán 1709-ben és 1710-ben*, i.m..

<sup>21</sup> THURI, I.M.



eképpen rajtunk. Istennek ellenségei voltunk, égnek földnek eleven djászai: a pokolnak füstölgő üszögei, a bűnnek kötelékében bé keveredett s ördögnek meg nem halható rabjai ... Ebben szerette a mi kegyelmes Istenünk legnagyobb dicsősségét ki munkálódní s világosítani ... Ki mondhatatlan nadj jót adott a maga jó tettéséből, ugy hogj méltán mondhatjuk: Ó Úr, mit adhattál volna nadjjobbat.”<sup>22</sup>

Megrázó erővel és megdöbentő élességű konturokkal festik le a bűn rettenetességét és éppen azért, mivel ilyen mélységből kiáltanak, csendülhet fel ajkukon ennyire Istenre támaszkodó és Hozzá könyörgő imádság:

„Ó mi Istenünk! Edjedül csak Te benned nyugszik meg az mi lelkünk, Tőled vadjon a mi szabadulásunk; lédj annakokáért mi kösziklánk, mi szabadítottunk, mi oltalmazónk, hogj mi feletté meg ne mozdullyunk ... Átkozott, valaki Te nálad nélkül bízik az emberben, aki olyan, mint a romlott nádszál, kihez aki támaszkodik, be mégjen az ő kezében és megsérti azt.”<sup>23</sup>

Bűn és kegyelem, bűn és váltság: ezek azok a pólusok, melyek között az embernek meg kell találnia az utat. Ez a döntés egyéni döntés, ez a hit kérdése. Itt megint általában a gyakorlati szempontot nézik és arról beszélnek, hogy milyen a hívő ember, az aki elfogadja Jézus Krisztus váltságát. Az ilyen ember boldog:

„Aki az Isten ígéreteinek hiszen, minden kételkedés nélkül, boldog ember az ... De a ki nem hisz, nem hadj több becsülletet az Istennek, mint egj hazug embernek. Ha boldog akarsz lenni, hidj az Isten ígéreteinek, mert minden lehetséges a hívőnek.”<sup>24</sup>

Az ilyen ember Istennek kezébe tesz le mindent, mert tudja, hogy Ő irányítja a világ folyását és Tőle függ minden, és így könyöröghet egész népe nevében.

„Kormányozád Uram Te magad mindenképpen minden mi dolgainkat, bizonyicsd me hozzánk (e mai nap) atyai irgalmasságodat, láttad és éreztesd mi felettünk hűségés oltalmadat, engedd hálaadással emlegetnünk (ma estvére) kegyelmes megtartásodat.”<sup>25</sup>

Ilyen ember azonban akkor is, most is, a világ minden idejében, kevés van. Mert a világ szerelme, a Sátán csábításai, a bűn édességei mindig rossz útra viszik az embert. Ezért a kuruckori igehirdetők is visszaérkeznek újra és újra a bűnök ostorozásához. Hiszen az tombol körülöttük, kénytelenek a kegyelem és szeretet felmutatása mellett állandóan óvni, inteni, és feddeni honfitársaikat. Részegeskedés, étellel-itallal való bővölködés, cifra öltözködés, paráznaság: mindezek ellen felemelik szavukat, de legfőképpen a keresztyének egymás közti civakodásai ellen. Nem a szabadságharcot kárhoztatják. Hiszen ők, a prédikátorok is, legnagyobb részét együttéreznek, szenvednek a nép felkelőivel. De valószínű, hogy a kuruckok között is sok volt a marakodás, verekedés, tábori étellel, meneküléssel járó cívódások, egymás feljelentése, áruulás. Ezek ellen szólalnak fel az Isten emberei:

„Ha két hitetlen veszekedik, nem annyira csuda az, mert amelly lélek bennük van, e világnak lelke az, s ugyan csak háborgásnak lelke, de a keresztyéné békességés tűrésnek, szeretetnek, békességnek a lelke.”<sup>26</sup>

Mert nem lehet Istentől való, hanem csak az e világi lélektől, a megnemértés. Kitor ilyenkor a természeti ember, az ó-ember, a névleges keresztyénekből, eldől valóban, ki az Isten gyermeke, ki az igaz keresztyén:

---

<sup>22</sup> NÁDUDVARI, i.m., 177-178. p.

<sup>23</sup> *Várbéli népnek könyörgése...*

<sup>24</sup> NÁDUDVARI, i.m., 119-120. p.

<sup>25</sup> *Várbéli népnek könyörgése...*

<sup>26</sup> NÁDUDVARI, i.m., 165. p.

„Bizonyára szentnek hívatatni igen szép dolog, de annak lenni szebb; keresztyénnek nevezetni szép, de annak lenni szebb; mert a keresztyénség áll a szentséges dolgoknak a gyakollásábann; és akiben nincsen el tökélet állhatatos szándék arra, hogj a szentséges dolgok által igyekezzék tetzeni az ő teremtőjének; azon az emberen csak olyan a keresztyén név, mint a disznó orrán az arany perec, a ki láttatik ugyan élni, de meghol, akiben nincsen az Isten élete, hanem a kívánságoknak országa.”<sup>27</sup>

Íme, ezeknél a prédikátoroknál a keresztyénség nem pusztá szó, hanem élet és tett! 'Egymás terhét hordozzátok,' ez az ige csendül fel itt számtalan változatban. Egymás terhét hordozni, hiszen mind egyformák vagyunk:

„A keresztyének között való visszavonás, veszekedés, mocskolódás, nem Istentül, hanem a természetnek veszettségétől vagion ... Pokol törvénye hát az a politicusok között, mikor azt tartják, ha ő megszid, én is megszidom, ha ő mocskokban hever, én is, s ugj fizetem vissza. Nem a Krisztusében, hanem az ördög scólájában tanult törvény ez ... Szenyvedj is, mert tökéletes emberek között sem lakol, hanem hasonlóképen romlottak között, hívatod is a békességes tűrésben vagion. Mindenben békességra igyekezzél, mert ígj hívatatol Isten fiának. Mt. 5.”<sup>28</sup> Békességre igyekezni! Nem csodálatos az, hogy ugyanaz a szó hangzott 250 évvel ezelőtt Isten szolgálóinak ajkáról, ami hangzott évszázadokon át, és hangzik ma is. Ma, amikor a mi korunknak legfontosabb kérdése, legégetőbb problémája: a békesség. Mi is elmondhatjuk Szőnyi Györggyel: „Ma nincsen semmi közönségesebb, nincsen semmi szaporább kérdés az emberek között, mint ez: meg vagyon-e a békesség?”<sup>29</sup>

A békességért való felelősség mindannyiunk vállát nyomja és ezek a sorok sohasem voltak aktuálisabbak, mint ma:

„Visgállya meg azért minden ember e mi egész nemzetünket, visgállya meg egész házanépét, visgállya meg az ő maga szívét, ha tartozik e őreá békesség; kinek-kinek minémű cselekedeti legyenek tanubizonyás az önön maga lelke ... Ó! Vajha ebbe a mi szegény, békességet óhajtó nemzetünkben, házunk népében, szíveinkben és cselekedetünkben semmi olyatén ne volna, az melly idegenné tenné távol vihetné tőlünk a békességet; bizonynal nadj jussunk lehetne a békességhez, nadj reménységünk a csendességben. De jaj talán ha mi is ma meg kérdeznénk Jehut, békesség-e, aszt felelné minékünk, micsoda az a békesség, holott ennek a magyar nemzetnek gonossági, káromkodási, czégéres bűnei felette igen sokak és nagjok, ha az edj Jezabelnek gonossága aszt érdemelhetette, hogy ne legyen békesség; mennyit találhatunk edj egész nemzetben a mellyek távol vethetik tőlünk a békességet. Nincsen-é testi és lelki paráznság, nincsen-é bálvány imádás, nincsen-é káromkodás? Hit szegés? Hamis esküvés? Nincsenek-é sok varáslások, bujás bájosságok? A szeretet majd éppen el aluszik nemzetünk között, a sokak bűnökben való meg átkodása előmegyen akár mint kiálcsanak az Isten szolgálói.”<sup>30</sup>

A békességre való törekvés nyílt hangoztatása, mint ahogy itt is látjuk, íme az élő bizonyítéka annak, hogy a református prédikátorok semmiképpen sem voltak a mindenáron való háború és katolikus üldözés hirdetői, hanem keresztyén mivoltuknak megfelelően igyekeztek

---

<sup>27</sup> SZŐNYI, i.m., 199. p.

<sup>28</sup> NÁDUDVARI, i.m., 169-172. p.

<sup>29</sup> SZŐNYI, i.m., 183. p.

<sup>30</sup> *Ibid.*, 187-189. p.

a békességre; a háborút, a felkelést, azért fogadták el, mert az istentelen bűnök és hatalmasságok ellen folyónak tekintették.

Végül fejezzük be ezt a fejezetet egy rövid pillantással arra, hogy mi volt a prédikátorok, mai szóval, történetfilozófiája. Hogyan tekintettek a történelem forgószínpadára, le- és felcsapó hullámzására? Nádudvari Sámuelnél találtam meg erre a feleletet, melyet hívő keresztyén ember egyedül adhat, és amelyet még sem tudunk kimondani, mert félünk teljesen Istenre bízni magunkat:

„Egjik nemzetnek másik után, annak harmadik után, el kell fogjni, mind addig, míg az utolsók el töröltetnek, el őrlődnek. Az ilyen hadakozásokról, országok, nemzetségek meg indulásairól ugj kell gondolkodni, /I./ hogj a régi jövendölések teldegelnek bé, mellyeket az előtt sok száz esztendőkkel meg íratott az Istennek lelke. (II.) Mint az Isten uralmáru, mellyet az Ő Felsége haragja hajt, mellybe össze döngöli, töri az nemzetcségeket, embereket, mint hitván korpákat ... /III./ A maga országára készít Ő Felsége utat ... Az Istentül rendeltetett időbenn az is ott vagyon, mellyiknek lesz vége elébb, mellyiknek utóbb ... Tudván mi az Istennek jövendölésit, ismérjünk minden nemzeteket változás alá vettetteknek lenni. Edjik nemzetség elmégyen, másik előjő s annak is el kell mulni, mert ha arany feje van is, csak cserép a lába ...”<sup>31</sup> E sorok aztán át is vezetnek bennünket a következő fejezethez: hogyan foglaltak állást a prédikátorok koruk konkrét politikai kérdéseivel szemben? Hogyan viszonyultak a nemzeti szabadságharchoz?

---

<sup>31</sup> NÁDUDVARI, i.m., 543-545. p.

## **HARMADIK RÉSZ**

# **A PRÉDIKÁTOROK ÉS AZ EGYHÁZAK A MAGYAR SZABADSÁGÉRT**

## 1. Életükkel és tetteikkel való szolgálatuk

A prédikátorok a történelemben, népek feltűnésében és elmerülésében, a királyok és államok dicsőségében és bukásában, Isten titokzatos és csodálatos munkáját látták és az Ő vezetését érezték. Ez a tudat azonban nem mentette fel őket attól, hogy állást ne foglaljanak forrongó és lázas koroknak konkrét politikai kérdéseiben. Az égető közösségi problémáknak ezt a kikerülését nem teheték meg, hiszen egész lelkiállagukkal és ígéhirdetésükkel az Ótestamentumban gyökereztek, mely arra tanította őket, hogy a próféták, akik Isten közvetlen üzenetének hirdetői voltak, mindig határozottan állástfoglaltak Israel népének aktuális problémáival kapcsolatban és éppen bennük hatalmas erővel élt a néppel való közösség tudata, és éppen az ő próféciájuk ostromozta elsősorban a közösségi bűnöket. Ámos, Ézsaiás, Jeremiás nem sorsdöntő időkben hirdették-e Israel Szentjének népéhez szóló szavait, kifejezetten irányítva azokat a lépéseket, melyeket a népnek a történelem nagy országútján meg kellett tennie? Másfelől pedig a prédikátorok református keresztyének voltak, a XVI. század egyenes örökösei, akik hittek Kálvin Jánosnak a Szentírás alapján alapuló közösségi etikájában és abban, hogy éppen kálvinista mivoltukat tagadnák meg, ha nem néznének szembe népünk nagy kérdéseivel és veszedelmével.

Ők szembenéztek és döntöttek. Ennek a fejezetnek a feladata az, hogy ezt a döntésüket több színre és fényre bontva, felmutassa. Ez a döntés mindnyájunk előtt közismert; ők a nép – a felkelés – a bitang német és a Habsburgok fosztogató politikája elleni szabadságharc és II. Rákóczi Ferenc mellett döntöttek. Voltak, akik vakmerő tettekkel, fegyverrel, tábori lelkeskedéssel, otthoni gyülekezeti munkával szolgáltak. Voltak, akik szenvedéssel, meneküléssel, vagy szörnyű megrázkódtatásokkal rótták le adójukat a nemzet nagy ügyének. És voltak, akik meghaltak a magyar népéért. Nem sok adat maradt róluk, de ezekből is hazaszeretőknek és áldozatkészségüknek minket is megszégyenítő képe bontakozik ki előttünk.

Szedjük először össze azokat a nyomokat, melyek a felkelésben teljesített különféle szolgálataikra, valamint a szabadságharcban szenvedéseikkel és életükkel való részvételükre vonatkoznak.

Mindenekelőtt idézzük azoknak a prédikátoroknak az emlékét, akik már az első kuruc támadások idején a „talpasok” (ahogy Rákóczi közkatonáit hívták korukban) élére álltak. Egy régi tudósítás így szól róluk: „Úton-útfélen fegyveres csapatok képződtek; legbuzgóbbak azonban a prédikátorok voltak, kik megérkezettnek látták a szabadulás és bosszúnak óráját. Török turbánban, fegyverrel a kezükben, járták a táborokat, és fanatizálták a népet a hitszegő császár és a bálványimádó katolikusok ellen.”<sup>1</sup> 1703-ban pedig hogyan álltak volna a prédikátorok Rákóczi mellé a felkelés szolgálatába, mikor hitük szabadságáról volt szó: „... az említett fegyveres mozgalom szoros összeköttetésben volt a magyar protestáns, s különösen református nép vallási és egyházi nyugalmanak és szabadságának sorsával,”<sup>2</sup> Debrecen egykorú jegyzőkönyve szerint. De nemcsak a hitük védelme és ahhoz való ragaszkodás vitte bele a prédikátorokat a felkelésben való részvételbe, hanem izzó hazaszeretetük és a néppel való közösségük is. Tisztán kitűnik ez Polgári Gáspár prédikációjából, aki így beszél a vitézekről:

---

<sup>1</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 1. p.

<sup>2</sup> *Napló II. Rákóczi Ferenc magyar nemzeti szabadságharcának idejéből...* 421. p.

„A vitéz ember oly doktor, ki nem fűből-fából, nem Angelica olajból csinált orvosságot, hanem magából, halálos ágyban sínylődő hazája gyógyítására. Annak fegyverbe öltözött teste oly kőszikla, mely a maga sebeinek repedezéseibe rejti bé ezt a közönséges édesanyát, ugy oltalmazza. Annak vére oly enyv, mely nemzetének elsenyvedett s széjjel szakadozott tagjait újabban Isten után egybe forrasztja. Az igaz vitéz ember oly hazaszerető, ki a mások békeségeért, özvegyeknek és árváknak megmaradásokért magát áldozza fel, a vérenek kifolyó cseppjeiből csinál harmatot ez életben megmaradóknak virágozhatásokra, ugyhogy méltó mindennek életéért imádkozni, dicséretnek koronáját fejébe tenni.”<sup>3</sup>

Ebből a hazaszeretéből fakadt, hogy vakmerő küldetéseket is vállaltak, amennyire a fennmaradt adatok bizonyítják. Így Thuri Sámuel még a harc kezdetén Munkácsnál, a várból vitt híreket Rákóczinak Montecuccoli ezredéről, amint a Fejedelem *Emlékirataiban* olvashatjuk.<sup>4</sup> Tiszabecsi Tamásnak Rákóczi évi 15 köből búza adományozásával jutalmazta hűségét szolgálatait. Hogy ezek a szolgálatok mik voltak ezt, sajnos, nem tudjuk.<sup>5</sup> Munkácsi Dávid, aki II. Rákóczi Ferenc szolgálatában volt, s közben „mindenéből kiprédáltatott,” azért folyamodik, hogy „előbbeni papi tisztit, mellyet Nagyságodhoz való szeretetiért le tett vala, continuálhassa.”<sup>6</sup> Jósika Dániel 1706. január 22.-én Libaton községben kelt leveléhez egy prédikátor jelentése van csatolva az ellenség helyzetéről.<sup>7</sup>

Ide kell sorolnunk végül Krmann Dániel evangélikus püspök nehéz és viszontagságos útját, – egész Lengyel- és Oroszországon keresztül, a természettel és háborús nehézségekkel küzködve, – amikor a magyarhoni evangélikus egyház nevében ment támogatást kérni XII. Károly svéd királyhoz utitársával, Podhorszki Samuval együtt.<sup>8</sup>

Az előzőekben foglalt pár adat a bizonyítékunk tehát arra, hogy a lelkipásztorok tettekkel hogyan segítették a szabadságharc ügyét. Rátérve most azokra, akik az üldöztetések és háborús veszélyek szenvedéseit állották ki, olyan területhez értünk, mely már eléggé ismert mindeki által s az előző fejezetekben említett folyamodványok és adatok is világot vetettek rá; mégis szeretnék néhány jellemző adatot az előbbiekhöz hozzátenni.

Először Kis-Komáromi István kérvényét akarom itt idézni, aki maga mondja el ebben a Fejedelemnek mátyómságát, mely ugyan még 1691-ben történt vele, de a vallásháborús módszerekre nagyon jellemző:

„Az fellebb elmúlt 1691-ik esztendőben Tolvaj Gábor és Páter Szörényi Ferenc expedio religionis bizonyos executor katonákat küldtek reája, az kik nemcsak megkötötték, hanem az eleven husán vonták az orrát által, jószágait felprédálták, marháit elhajtották és minden javaiból kifosztották, azután a nyitrai várra keserves rabságra vitték. Onnan penig megszabadulván, ismét Páter Fodor László Szent Mihály uri plébános tizen két németet reá küldvén, ugjan onnan Szent Mihály urrul keserves bujdosásba hajtotta, ujjonnan szerzett kevés javacskaít is el prédáltatta, s azon execution két egész hétig tartotta házánál s minden nap hat forint executió pénzt vétetett. Oly isszonyu kegyetlenséget követtetett el, hogy az miatt az felesége is az instansnak meg rettenés által megnyomorodván, életét elvégezte. Instáll Nagyságodnak, méltóztassék Satis factiót tétetni.”<sup>9</sup>

---

<sup>3</sup> POLGÁRI, i.m., 4. p.

<sup>4</sup> II. Rákóczi Ferenc emlékiratai... 41. p.

<sup>5</sup> ESZE Tamás, *Jeltelen sírok*, 11. p.

<sup>6</sup> *Ibid.*, 7. p.

<sup>7</sup> Esze Tamás által rendelkezésemre bocsátott, kiadatlan anyag.

<sup>8</sup> Krmann Dániel superintendens 1708-1709-i oroszországi útjának leírása, i.m., 433. p.

<sup>9</sup> Esze Tamás, *Jeltelen sírok*... 6. p.

1704-ben a „gombai megmaradt kevés lakosok” emlékeznek meg Rákóczihoz intézett folyamodványukban arról, hogy „az ellenség két calvinista praedicatorot sok verések és kinzások után falujokból bevitt,” és kéri kiszabadításukat.<sup>10</sup> Van egy 1706-ból való folyamodvány, melyben a Nagyvárad körül lakó, de az ellenség miatt lakóhelyükről kibujdosott prédikátorok segítséget kérnek a Fejedelemtől. Külön ki kell emelni a folyamodvány büntudattal teli, alázatos hangját:

„Mi Várad környül Bihar vármegyében lévő helységeknek predikatori az ellenségnek két esztendőktül fogván való kegyetlensége s pusztíttatása miatt ecclesiánkbul s házainkbul egész cselédestül nem csak ki üzettettünk, hanem minden javainktól is meg fosztattunk, hogy immár teljességgel magunk s házunk népe táplálására is ez isteni szeretettül meg üresedett időben elégtelenek vagyunk. Minek okáért nagy alázatossan folyamodunk a Nagyságod fejedelmi szokott kegyelmes gratiájához, méltóztassék Nagyságod illy szomorú állapotunkban kegyelmesen reánk tekinteni és bennünket consolalni hozzánk való gratiájának közlésével. Melly Nagyságod ez iránt hozzánk Christus szegény bujdosó szolgálóihoz való kegyelmes gratiájáért az Isten, ki az ígéreteket tette, Nagyságodnak bőséges áldást ad és mi is valamint eddig, ugy ez után is, a Nagyságod életéért s boldog elő meneteliért, míg Istennek tetszik, hogy e bűnös nemzetben ö Felségének munkálkodgyunk, Istenünknek nagy buzgósággal esedezünk: hisszük is, hogy Istenünk meg is halgat.”<sup>11</sup>

Zombori János szokolyai prédikátor segélyt kér a Fejedelemtől, mert a rácok kéz ízben felpredálták:

„Hogy az Úr Isten, a ki régenten Jósephet a tömlöztbül, Dánielt az oroslánok vermébül megh szabadította, /ugy Nagyságodat is sulyos fogságából/, megh áldja, szerentséssítse, szívesen kívánom. Kegyelmes Urunk, Istentől országunk szabadítására fel indíttatott szegény magyaroknak Vezérlő Fejedelme! Siralmassan említhetem nemzetünk vérétt szomjuhozó rázt és némett ellenségh által való már két izbeli megh praedáltatásomat, kevés javatskámiban való kár vallásomat, ugy mint ruháimnak, könyveimnek, sött kevés költségemnek is elvittetését, ugy hogy immár annyira szorultam, hogy alkalmatlan legyek cselédimnek ruházására s tartására. Mellyhez képest kénszeríttetem a Nagyságod kegyes gratiájához folyamodni.”<sup>12</sup>

Debreczeni János, a debreceni egyházmegye esperese és Érsekújvári Zsigmond prédikátor, mivel az ellenség kiűldözte őket otthonukból s a szentmihályi paróchiában nyomorognak, élelmet és tüzelőt kérnek a Fejedelemtől.<sup>13</sup> Nem csoda hát ha így sír fel könyörgésében egy prédikátor, szorongatva a németektől:

„Vallyon a kerek ég alatt cselekdte-é valamely nemzet, megesküött ellenségivel, a mit a mi édes testünkön, vérünkön, minden bérlett vitézivel edgyütt, a mi szemein láttára, ez a nép elkövetett?”<sup>14</sup>

Az egész szabadságharc korának nyugtalan voltát sugározza Bucholtz György evangélikus lelkész sorsa, aki Rákóczi mellé állva, hű maradt hozzá egész az összeomlásig. Ezért aztán később sok üldöztetésben volt része, a bevonuló Heister csapatai meghurcolták, s ott kellett

---

<sup>10</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 5. p.

<sup>11</sup> *Ibid.*, 6. p.

<sup>12</sup> *Ibid.*, 7. p.

<sup>13</sup> *Ibid.*, 9. p.

<sup>14</sup> *Várbeli népnek könyörgése...*

hagynia nagylomnici állását; amikor már megnyugodhatott volna, akkor a klérus, a szerzetesek törtek rá.<sup>15</sup>

A lelkészeknek azonban nemcsak a németektől kellett félniök. Amint az minden háborús időben történni szokott, a katonák, elvesztve hétköznapi józanságukat nem ismertek semmiféle tiszteletet és tekintélyt. Ilyen időkből, – ezt mi is megtapasztalhattuk, – kivész az emberekből a mérték és az ítélőerő. A kuruc sereg pedig különben sem volt egy rendezett armáda, amelyben szigorú fegyelem uralkodik, s a laza szervezet több teret nyújtott a kilengésekre. Ezért maradhatott fenn annyi nyom a folyamodványokban azokról a sérelmekről, amelyeket a kuruc katonák követtek el lelkészekkel szemben. Vasvári István nagymuzsalyi prédikátor 1705-ben Váradi István hadnagy megbüntetését kéri, mert az rut káromkodásokkal házára tört:

„Kegyelmes Uram! Alázatos instantiámmal Nagyságodat, mint jóknak kegyelmes fautorát, Istennek dicsőségének s szent törvényének Isten után erős oltalmazóját kénszeríttetem meg keresnem s találnom. Ugyan is: Méltóságos Uram, hogy rövid legyek, Sole prenente, 16. sagitary gradum nigra nocte egeket s a szent angyalokat irtóztató, földet dögleltető rut káromkodásokkal nemes Pati György kapitány uram ő kegyelme fő hadnagya, Váradi István, ide a parochiára Isten s Nagyságod edictuma ellen irrumpála, melly káromkodást nagyob igazságnak s világosságnak okáért, non sine horrore ac timere conscientae cum rubere faciei, a mint volt, írum fel. Bé akarván jőni a kapura, mellyet az ablak alatt is sokszor iterált, így szól: Nyisd meg, tüzes láncos mennykő teremtette pópistás lelkű papja, ha pap vagy is. Iteratis iam dietis, hocque addite saepius: ... az anyád lelkét, ugy bé lövök az ablakodon, ugyan meg tserdül, mellyet ugyan meg is tselekedet volna, ha a másik katona, melly vele volt, engedte volna. Ezért a méltatlan s törvénytelen tselekedetért s nagy káromkodásért kell, Kegyelmes Uram, Nagyságodat meg keresnem. Alázatosan, de bizodalmason kérem azért Kegyelmes Uram Nagyságodat, ezt és ehez hasonló káromkodásokat, mint az igazságnak őrzője, ha itt és a következendő életben boldogulni akarunk, Nagyságod törvényesen vindicállya.”<sup>16</sup>

Szalontai István hódmezővásárhelyi prédikátor és senior, gróf Bercsényi Miklós generálistól a kuruc katonák által elkövetett mintegy 300 tallérnyi kárának megtérítését követeli. Károlyi Sándor rendeletet is küldött Krucsay Mártonnak, hogy az ügyet megfelelően rendezze el.<sup>17</sup> Váradi József prédikátor panasza 1707-ből való nemzetes vitézlő Soós János uram ellen, ki még 1705-ben három paripáját, fegyvereit és egyéb javait elvette. Revolutiora sem adta vissza, sőt mocskos szókkal illette.<sup>18</sup> Ilyenkor látjuk hát Polgári Gáspár beszédének, melyben a magyar vitézek meggyászolóira méltó mérges káromkodása ellen szól, igaz és helyes voltát s azt, hogy mennyire bűne volt a magyarságnak már akkor ez a rettenetes, istenkáromló beszéd.

Ránk maradt végül az erdélyi hadaknak és azok tisztjeinek consignációja arról, hogy „minémű excessusokat és damnificatiókat” cselekedtek. Kaszás Pál ezredes, kinek Toroczka generális parancsára Szeben alá kellett mennie, a parancs teljesítése helyett Küküllőbe ment s parolája ellenére példa nélkül való fosztást és dúlást vitt véghez; „Annak felette ottlevő szegény református prédikátornak többet ött ezer forintjánál érő bónumit el praedálták, magát gombollyagban kötözték, melly miatt az gutta megüttette és alkalmatlanná tétetett njavallyás, hogj tovább praedicatori hivattallyában fungállyon.” Kőhalomszékben, Bereghalomban az evangélikus püspök rezidenciáját verték fel Kaszás Pál emberei.<sup>19</sup>

---

<sup>15</sup> WEBER, i.m..

<sup>16</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 5. p.

<sup>17</sup> Esze Tamás által rendelkezésemre bocsátott, kiadatlan anyag.

<sup>18</sup> *Extractus Instancziarum* (E.T. által rendelkezésemre bocsátott anyag).

<sup>19</sup> Esze Tamás által rendelkezésemre bocsátott, kiadatlan anyag.



Végül pedig: „Álljunk meg egy pillanatra azoknak az emléke mellett, akik életükkel pecsételték meg a hazához való hűségüket. Debreczeni Vas István táborigazgató a gáberjáni csatában esett el, a tudós Harsányi Ábrahámot 14 lelkipásztor társával együtt családotól Baranyában a rácok koncolták fel. Zentelki István tulkai prédikátort, akárcsak a szalontait, szintén ők ölték meg. Körmendi György mezőkövesdi prédikátor irtóztató halállal végezte be életét az ellenség kezei között, az abrudbányait feleségestől ölték meg.” Ők valóban bizonyosságot tettek hűségük és szeretetük mellett és soha el nem múló pecsétet ütöttek rá.<sup>20</sup>

---

<sup>20</sup> *Református prédikátorok folyamodványai... 2. p.*

## 2. Tábori papok

Rákóczi 1705 decemberében a szécsényi országgyűlés megnyitása után 3 hónappal rendezte, az ott megállapított elvek alapján, a katonaság lelki gondozásának kérdését is.<sup>1</sup> *Egyházi személyek regementekben való hozatásáról szóló parancsolatában* arra utasította a hadi főtiszteket /supremos belli oficiales/, hogy minden egyes ezrednél rendes fizetéssel ellátott, állandó tábori lelkészt alkalmazzanak:

„Kegyelmednek parancsoljuk: keresztyéni kötelességét előtte viselvén, alatta való hadaink köziben olly alkalmas egyházi személyt állíttasson, az kinek mind tanítása által, mind kegyes élete példa adásával az Vitézlő Rend a kegyesség követésére indíttassék, és az isteni tisztelet minden napon az Anyaszentegyház bé vett szokása szerint gyakoroltassék; reqrírlván, praediae az iránt az Egyházi Renden levő Praelatusokat, Püspököket és Espereseket, az kiknek magunk is ezen intencionkat értékre adván, intimáltuk is, hogy Hadi Tisztjeink requisitiojára küldjenek alkalmas egyházi személyeket.”

Rákóczi mélyen hívő vallásosságát mutatja, hogy katonáinak lelkigondozását ennyire szívén viselte, de ugyanakkor féktelen és szabados életük is erre indította. Istenfélelemre és jobb erkölcsi életre akarta őket nevelni:

„Hogy azért az isteni tiszteletnek, kinek-kinek hiti és vallása szerint való folyamatja hadaink között is megszűnés nélkül gyakoroltatván, az minden jóra hasznos kegyesség az Vitézlő Rend között is lábra kaphasson, és az isteni félelemben való gyakoroltatások által hadaink közt levő erkölcstelenek életüket megjobbitván, az Úr Istent hozzánk való könyörületességre engesztelhezzük ... szükségesnek ítéltük, hogy minden ezerekben ... alkalmas, józanéletű és buzgó egyházi személyek tartassanak.”

A nép bűnei miatt haragvó Isten kezét érezte a nemzetre súlyosodni, – a zsbói vereség hangulatában élt, – s nemcsak az erkölcsi eredményt akarta elérni, hanem Istent is megbékíteni a tábori lelkészek beállításával:

„Nyilván vagyon mindenekelőtt nemzetünkben el áradott buzgóságtalansággal és keresztyéni hitünk szerint való Istenünk szent tiszteletinek egész hadai közt többire közönségessé lett elmulatásával, nemzetünknek ottanvaló ostorozására, igaz ügyünk elősegállítását előbbeni időkben lett boldog progressussal megáldó Istenünk haragját, mely igen felingerlettük légyen.”

Csodálatosan egybecseng a vallásos fejedelem meggyőződése a prédikátorok igehirdetésével, ami világosan mutatja számunkra, hogy mennyire nem lehet a Szentlélek munkáját felekezeti keretek közé szorítani. Rákóczi különben is a legnagyobb mértékben türelmes volt, – Nemesi Compániájának tagjai a katolikus templomba is elkísérték mindig, bár sok volt közöttük a protestáns; a Confoederatus magyar, aki mindenekfelett a Haza ügyét tartotta szem előtt, kész volt annak javáért elfelejteni a religiót. Ezek az emberek azt vallották, hogy minden egyház elégedjék meg a törvény által biztosított jogokkal, s hagyja a másikat érvényesülni.

---

<sup>1</sup> A tábori papokkal foglalkozó egész fejezetre vonatkozólag lásd ESZE Tamás Tábori papok II. Rákóczi Ferenc hadseregében című tanulmányát. (*Egyháztörténet* 1943, 44. és kk. oldalakon).

Rákóczi rendelete a jobbágyok szabad vallásgyakorlatára vonatkozóan és a *major pars* elvét követve, az ezredparancsnokoknak olyan vallású papot kellett az ezredbe állítania, „az mely vallásbeliek számosabban vannak” ezredében. Bár a szécsényi vallásügyi végzések végrehajtási utasítását később úgy módosították, hogy ha a földesúr a kisebbség vallásán van, s a többségi felekezet csak kevéssel haladja meg a kisebbségének lélekszámát, a földesúr vallásán levőknek kell juttatni a templomot; ilyen intentiót az ezredeknél nem érvényesítettek s az ezredparancsnok felekezeti hovatartozása nem számított. A vezénylő tábornokok generál stábjukhoz hívhattak maguk vallásán lévő papot, így Károlyi majdnem színreformátus tiszántúli hadtesténél katolikus tábori főkaplán szolgált.

A katonák lelki gondozásának ügye az egyházak vezetőinek kötelessége volt, „olgy jó móddal elővinni, hogy a hadak közt gyakorlandó isteni tisztelet végbevételére kívántató egyházi személy iránt fogatkozás ne legyen.” Feladatuk volt a tábori papok kijelölése is, mely „az egyházi renden lévő praelatusoknak, püspököknek és espereseknek” küldött utasítás szerint valamely regimentbeli főtiszt kérésére történt, s az illető lelkésznek oly alkalmas egyházi személynek kellett lenni: „az, ki mind tudományával s mind józan és kegyes életével példája lévén a Vitézlő Rendnek, azok között az isteni szolgálatot minden napon a keresztényi bevett szokás szerint végben vigye.” E rendelet azt mutatja, hogy a Fejedelem akarata szerint csak azok vállalhattak tábori lelkészi szolgálatot, akiket egyházi vezetőségük erre a szolgálatra kijelölt. A valóságban azonban más volt a helyzet. Az „egyházi személyek regementekben való hozatásáról szóló parancsollat” megjelenésekor az ezredek egyrészében már volt tábori prédikátor. Így az 1705 decemberét megelőző időben Belényesi János, Bessenyei K. János, Debreczeni István, Deák István, Németi P. János és Patai János tábori prédikátor nevét ismerjük, a mustatáblákon név nélkül is találunk prédikátorokat. De beállítottak már előzőleg prédikátort a lelki szolgálat hiányát érző katonaság kívánságára, vagy megtette ezt valamely hitbuzgó és a katonák erkölcsi eldurvulásán javítani akaró főtiszt is. Így Esze Tamás ezerekapitány azért hívja Eöry László tarpai prédikátort, mert amint írja:

„Isten annyira szerencsételtett, hogy Magyarországnak már majd nagyobb részét kezünkbe attá, immáron Isten bennünket megszorított. Amely leg szükségesebb volna közöttünk, az nincsen, azért a mely emlékezettel voltam Kegyelmed felől bátyám uram által, édes Komám Uram, ha Kegyelmednek kedve volna reá, hogy kegyelmed táborunkra isteni szolgálatunkra közinkbe jöne, hogy ha kegyelmed el jó s igiri magát, mást kegyelmed helyett nem keresünk.”

Természetes, hogy a főtisztek elsősorban saját ismerőseiket hívták meg s nem fordultak az egyházi vezetőséghez. Bár a lelkipásztorok nagyon súlyos anyagi helyzetben éltek, sok volt a 'pastor fugitivus,' vagy az 'exulans praedicator,' mégsem mentek el szívesen tábori papnak, mert nem szerették a tábori életet. „Nulla fides pietasque, qui castra sequuntur,” válaszolja Eöry László Esze Tamásnak, s nem megy el ezredébe papnak. Ha sanyarú sorsuk rákényszerítette őket, akkor vállaltak különféle szolgálatokat, de fegyverest csak egészen kevesen. A pásztori lelkületűek inkább megmaradtak ilyenkor hivatásuk mellett. Így lett Thuri Sámuel Rákóczi tábori papja csak a Munkácsi Tokajig tartó úton. Ács Mihály szintén csak külső kényszer hatása alatt vállalt tábori lelkészi szolgálatot. Az otthonukból és gyülekezetükből kivert lelkipásztorok sorsát Hegyfalusi György nagyvarsányi evangélikus lelkipásztor esete példázza:

„Nagyságodért Istent imádó alázatos szegény legény hív szolgája lévén, az ellenségnek kegyetlensége miatt minden javacskaímtól megfosztattam, annyira, hogy szegény feleségemmel, kisdud gyermekemmel hazámon kívül nagy nyomorúságban kellek bujdosnom, magam ugyan már nyolc holtaput fogvást Nagyságod Dunán innend való táborán csekély tehetségem szerint praedicatori hivatalomban szolgáltam.”

Diószegi István, Ilosvai ezredbeli prédikátor, is így került tábori szolgálatba. Mindannyian azonban, amint a kegyelmes Isten megengedte, visszamentek egy gyülekezetbe.

Tasnádi H. István borsovai prédikátort viszont a lelkesedés vitte Rákóczi táborára. A felkelés idején hosszú, latin barokk verssel köszönti a Fejedelmet, s a felkelést Ez. 37-hez hasonlítva, halott csontok egybeseregésének mondja. Először Kajdi István ezerében szolgált,

1708-tól a munkácsi őrség prédikátora. Bihari István is hűséggel kitartott ezrede mellett, pedig éveken át sem fizetést, sem ruhát nem kapott. A tábori papok között sok pályája kezdetén álló fiatal teológus volt, hiszen az ifjúságot vonzotta a tábori élet forgataga. Szilágyi Pált egyenesen 'Gencsi generál táborára' ordinálták, ő is, valamint Sándorházi Pál is, már subscribálásuk után 2-3 évre tábori lelkészi szolgálatban voltak.

Rákóczi rendeletét a püspökök és az esperesek bizonyára örömmel fogadták; egyrészt, mert intézményesen biztosította a hadsereg református részének lelki gondozását; másrészt, mert rendet teremtett a zűrzavaros helyzetben. Ezentúl a tábori papok nem a főtisztek önkényes elhatározása, hanem az egyházi hatóságok rendelkezése folytán kerültek az ezrekhez. Emellett alkalom nyílt a táborban működő prédikátorok nyilvántartására, sőt fegyelmezésére is. Nagy eredmény volt, hogy rendezték a tábori papok fizetését. Bár két egyházkerület és hat egyházmegye vette kézhez a Fejedelem parancsolatát, forrásainkban mégis csak egyetlen ordinatio feljegyzése található: a tiszántúli egyházkerület 1706. június 20.-i piskolti közssinata ordinálta Szilágyi Pált Gencsi Pál lovas ezeréhez. De Kocsi János tiszántúli püspöknek Károlyi generálishoz írott leveléből tudjuk, hogy másokat is rendelt ki a kerület a regimentekhez prédikátornak. Az is kiderül, hogy nem az ezereskapitányok fordultak hozzá prédikátorokért, hanem a tiszántúli főgenerális maga gondoskodott hadtestének prédikátorokkal való ellátásáról.

A hadseregben való szolgálatának ideje alatt is a tábori prédikátor megmeradt püspökének, illetve esperesének jurisdicciója alatt. Semmi nyoma nincs annak, hogy a generál stábnál alkalmazott főkaplán felügyeletet gyakorolt volna a regimentekben szolgáló papok felett. Ezt nem is lehetett volna elképzelni a szécsényi artikulusok elfogadása után, mivel a főkaplánok nagyrészt katolikusok voltak, így a tulnyomó többségében református tábori lelkészi kar felett nem lehetett felügyeleti és intézkedési joguk. A fegyelmezés joga elvileg a püspök, illetve a zsinat kezében maradt, s ha ítélete megegyezett a főtisztek akarataival, érvényt is tudott szerezni annak, – egyébként aligha. Egy fegyelmi ügyről tudunk: Tunyogi Jánosnak, a szolnoki őrség prédikátorának ügyéről, kinek „sok alkalmatlankodását megunván,” a részben polgári személyekből álló gyülekezet kérte Kecskeméti Sartoris János kecskeméti esperest, hogy helyezze Tunyogit máshová. Az esperes a prédikátort el is mozdította és a 'Szent Társaságból' kizárta. A hadi szabályzat ellen vétő lelképásztorokat akkor is katonai törvényszék elé állították, ha gyülekezetben szolgáltak. Ez roppant fáj a prédikátoroknak. A sok eset közül csak egyet említek meg, mely nagy keserőséget okozott. A varsolci prédikátor ugyanis három katonának, kik közül egy sebesült, egy beteg s egy kísérlőjük volt, elveszett passzusuk helyét szanalomból új utlevelet írt. Palocsai brigadéros Bánffy László főispán útján a prédikátort mindjárt elfogatta, táborára küldette, s kitartott ama véleménye mellett, hogy ügye nem papi, hanem hadi szék elé tartozik. A tractus prédikátorai kérték a generálist, hogy utasítsa főtisztjeit „ne mindjárt fogassák el úton-útfélen házaknál és akármilyen helyen erőszakosan és rendetlenül, hanem elsőben legyenek hir tétellel püspök és tractusbeli senior tiszteinknek.” Ha pedig ez nem lehetséges, akkor a vármegyebeli és a hadi tisztek igazítsák el a dolgát, „ne hurcoltassék táborról-táborra és predicatori székünknek is autoritása ne gyengéttessék.” Utóbbi megjegyzésük arra vonatkozott, hogy a hadiszékeknek közlegény és altiszt tagjai is voltak, s a prédikátorok számára nagyon megbotránkoztató volt, hogy a táborban azok ítéleztek felettük, akik máskor alázattal tartoztak elfogadni az általuk gyakorolt egyházfegyelmet. Meg kell állapítanunk, hogy ez a magatartás még azokban az időkben sem volt túlságosan keresztyéninek mondható. A tábori prédikátoroknak még kevesebb módjuk lehetett ügyüket, ha vétettek, egyházi ítélőszék elé vinni.

Több adat maradt fenn arról, hogy a református katonák és prédikátorok között meghitt viszony alakult ki. Példa erre Kecskeméti Osvát Péter és Tóth Ferenc Nyuzó-ezerebeli katonák Rákóczinak mondott köszönete, melyben a „Kapitány Urunk prédikátora által gyűjtött” segítséget köszönik meg a Fejedelemnek, akinél nyilván közbenjárt érdekükben. A katonák hálájának szép kifejezése volt az, midőn a „Kajdi ezredbeli tisztek és az egész hajduság” egy gazdátlan beregszászi ház adományozását kérték Rákóczitól prédikátoruk, Tasnádi István számára. Viszont a tábori papok megosztották híven a vitézekkel a katonasors minden nyomorúságát. Esze Tamás ezerének prédikátora Bazin ostrománál mindenét elvesztette s a Fejedelem segítségét kérte. Az ezred egy másik prédikátora, Bessenyei K. János, Kassa ostroma alkalmával esett „sok kárait és táboron való szenvedéseit” panasolta.

Mint láttuk, a katonai lelki gondozás nemes terve nem valósult meg olyan mértékben, ahogy azt a Fejedelem szeretne volna. Oka volt ennek egyrészt az, hogy a pásztori szolgálat folytonossága mindig újra megszakadt s a rendelet hibája volt, hogy a lelkipásztorok hívását nem a vezénylő generálisok, hanem az ezeres kapitányok kötelességévé tette, s nem intézkedett a végrehajtás ellenőrzéséről. Másrészt fogyatékos volt a lelki igény is, terjedt a vallási közöny, s a főtisztek és katonák nem szorgalmazták új prédikátor kibocsátását, ha helye a regimentben megüresedett. „Az intézményes katonai lelki gondozás egy 'Isten orcáját naponta engesztelő' magyar lélek látomása volt. Feltündökölt, aztán lassan hamvába halt, mint a fejedelem többi törekvése. A kor nem kedvezett a nagy alkotásoknak.”

A tábori papok neve az egykori hivatalos iratokon felekezeti különbség nélkül káplán. A protestánsok tábori papjaikat legszívesebben prédikátornak nevezik, s ezt a megjelölést vagy az ezreddel, vagy az ezredparancsnok nevével kapcsolják össze. Az egyházi források, például a kollégiumok anyakönyvei, a tábori prédikátort 'pastor castrensis'-nek vagy 'pastor bellicus'-nak írják. Előfordul még a 'concionator' elnevezés, a murányi őrség prédikátoránál például. A protestáns tábori papokra vonatkozó kutatásokat pedig nagyon megnehezíti az, hogy a káplán elnevezéséből nem derül ki az illető felekezeti hovatartozása. Emellett az ezredek az ezredparancsnok nevével neveztek, s ha az változott, akkor az ezred nevét is változtatták. Így az ezredek azonosságának megállapítása is nehéz feladat. A katonákat pedig hadkiegészítéseknel más ezredekbe osztották át, így az ezredek vallási többsége gyakran megváltozott.

Gyülekezeti lelkészek is végeztek lelkipásztori szolgálatot katonák között, különösen amikor a katonaság téli kvártélyban volt. Máskor viszont az ezred szükségessé szolgálatukat, hogy az ezred lelkészi állása nem volt betöltve. A katonai káplán rovatában – különösen a felkelés vége felé – gyakorta állt a 'vacans' vagy 'absens' megjegyzés. A hajdúvárosok 1706. január 13.-i határozatukban úgy döntöttek, hogy lelkészeik 6-6 hetet töltsenek felváltva a kuructáborban a katonák között.

Rákóczi Ferenc udvari papjai legnagyobb részben katolikusok voltak, de az erdélyi református egyház egy ízben református udvari prédikátor alkalmazását kérte Rákóczitól: „Mivel hogy Kegyelmes Urunk udvarában felesen vannak reformátusok, mind uri, mind egyéb rendekből valók, azért tum propter curram animarum, tam in honorem Serenissimae Aulae, illendő dolog, hogy reformata praedicator admittáltassék.” Két udvari prédikátorról névszerint is van emlékezet, az egyik Almási István, a másik Ács Mihály, aki Ottlik György főudvarmester papja lehetett. Bár az udvari főemberek prédikátorait a fejedelmi pénztár fizette, nem állottak egy sorban Rákóczi udvari káplánjaival, úgy tekintették őket, mint a főemberek rangjához illő kíséret egyik tagját. Főúri udvarok prédikátorainak hosszú sorát lehetne idézni az egykori forrásokból. Rákóczi egyik szenátorának, Soós Istvánnak udvari papja volt Rimaszombati Kazai János Eperjesen; Bonyhai György, Bethlen Miklós papjának emlékezetét a kancellár önletrajza őrizte meg. Zilahy András a Bánky-família udvari prédikátora volt. Az udvari prédikátorok története még felderítésre vár s érdekes fejezete lesz egyházunk történetének.

A várak őrségének lelkigondozásáról a Fejedelem rendeletei nem intézkedtek, a praesidiumokban nem is folyt rendszeres katonai lelkészi szolgálat. A felsőmagyarországi generalatus területén fekvő kilenc vár (Munkács, Etyed, Makovica, Kassa, Eger, Murány, Ungvár, Dunavec, Szepes) közül 1708 tavaszán csupán Munkácsra volt lelkipásztor: Tasnádi István református prédikátor, de őt sem tekinthetjük várkáplánnak, mert a palotás-regiment létszámába tartozott, mint az ezred második papja. Ennek az ezrednek Rákóczi azért engedélyezett két káplánt, mert egyrészt állandó várszolgálatra volt vezényelve a munkácsi várba. Sok esetben az a néhány század, melyet valamelyik ezredből egy várba rendeltek, magával vitte papját is oda. Máskor pedig a várbeli református katonák a hitükön lévő lakosokkal együtt gyülekezetté szervezkedtek, prédikátort hívtak. Viszont, néha az is megtörtént, hogy a gyülekezeti lelkipásztor szolgálatát vették igénybe, aki ott élt. A Rákóczi-kor életmentő szerepét a református gyülekezetek szempontjából itt is láthatjuk, mert a konföderáció szabadelvű vallásügyi rendelkezései rég megszűnt végvári gyülekezetek felújulására adtak lehetőséget; még olyan helyeken is, „ahol nemhogy református magyarok promoveáltattanak volna, de lakásra való szabadság is nem engedtetett.” Így feltámad a végvári

protestantizmus hagyománya, az a gyülekezeti típus, melyben a katonai és a polgári elem szerves szervezeti kapcsolatba kerül egymással.

Végül itt közlöm, Esze Tamás után, a protestáns tábori papok névsorát:

*Reformátusok*

Abonyi Mihály	Patai János
Albisi Miklós	Pataki István
Almási Benjámin	Sándorházi Pál
Almási István	Siklósi Márton
Barocc Mihály	Solymosi Péter
Bányai István	Szakmári János
Belényesi János	Szathmári Mihály
Bessenyei János	Szathmári R. István
Bihari István	Szikszai János
Bökényi Lőrinc	Szilágyi Pál
Debreczeni István	Szoboszlai Gáspár
Diószegi Dániel	Szőlősi Mihály
Diószegi István	Tarpai Mihály
Fogarasi Márton	Tasnádi István
Gazdag József	Thuri Sámuel
Inczédi István	Vecsei István
Kecskeméti István	Vecsei Mihály
Kereszturi Mihály	Zágonyi Boldizsár
Musnai Sámuel	Zágonyi Mihály
Nádudvari Mihály	Zilahi György
Németi P. János	Zoványi P. György

*Valószínűleg román eredetű református prédikátorok*

Pap Ábrahám	Pap Mihály
-------------	------------

*Evangélikusok*

Ács Mihály	Hegyfalusi György
Augustini György	Lavius Mihály
Gerhardt György	

### 3. Igével és imádsággal ügyünkért

A prédikátorok igehirdetéseit olvasva és azoknak kuruc vonatkozásait kutatva, nagy csalódás érheti azt, aki kifejezetten aktuális megnyilatkozásokat, politikai állásfoglalásokat vár tőlük. Nem hallani mást, mint a bűn pusztító hatalmának ostorozását és az attól való óvást, a bűnös nép szörnyű végét Isten haragos orcája előtt, az Úr hívó szavát a megtérésre; – aztán mindezt konkrétizálják: a mi népünk, édes Hazánk rettenetes bűneit sorolják fel, jajonganak a nép keményszívűsége felett és könyörögve állanak a magyar Israel fiai elé, hogy forduljanak az Urhoz, hiszen egyedül csak Őnála van segítség. Az ellenség üldözései, nyomorúságok, veszedelmek, melyekben annyira együttélnek híveikkel, mind a bűn, a nép gonoszságának következményei. Ők prófétai szolgálatukban – mint Ézsaiás és Jeremiás – nem látnak, nem láthatnak más viszonyt, mint az embernek Istenhez, és még inkább: népünknek Istenhez való viszonyát. Ennek a viszonynak a szempontjából néznek mindent, az egész emberi életet. Látják, érzik, végigszenvedik, nagyon is véresen, nagyon is odaadóan a nemzet bajait, szegény magyar népünk kegyetlen sorsát, – életükkel és tetteikkel, a szabadságharc melletti tényleges kiállásukkal bizonyítva ezt. De mindezeket a fájdalmakat, a magyar föld gyermekeinek ezt a hányatottságát átértékelik az Istenhez való viszonyunk szempontjából.

Akkor pedig kiviláglik, hogy nem hibáztathat mást nagy veszedelméért a magyarság, mint saját magát, mert vétkeiért és bűneiért küldi rá az Úr a méltó büntetést:

„A fegyver [s az ellenség] ugj vagjon az Isten kezében s hatalmában, mint ítéletnek eszköze, valahova s valaki ellen akarja Isten küldeni, oda küldi, s valameddig akar Isten általa emésztetni és pusztíttatni, addig pusztít és emészt.”<sup>2</sup>

Ebben az időben Isten szolgálóinak nem lehet hallgatni, hiszen őket éppen azért küldötte az ő Uruk, hogy az ítélet hirdetése mellett könyörögjenek a népéért:

„Az Isten próféta szolgálóinak, az Isten népe romlásán, ellenség fegyvere által való veszedelmén szánakozni, sírni és annak megszűnéséért könyörögni kell.”<sup>3</sup>

Hirdetik Ámóssal együtt, hogy

„Az okos ember az veszedelmes és sok gonoszokkal telyes időben halgat, megnyugodván az Istennek igaz ítéletiben, hogj illendőképpen cselekszik, mikor sokakat büntet, ettzersmind látván, hogj nincs helye, foganattja az Ő tanátságának s intésének,”<sup>4</sup>

De ők nem hallgathatnak, mert ők az Isten emberei, kiknek feladatuk a felülről való dolgok szólása. Feladatuk, hogy a nép élő lelkiismerete, bűnbánata legyenek s hívják magukkal önvizsgálatra kortársaikat, egész hazánkat:

„Vizsgállyuk meg, micsoda korban vagyunk. Nem mondom, hogj az Isten magunkra hajított volna tellyességgel; de bizonyára igaz az, hogj régen a földhöz verte koronánkat, színe elől el vetette s el küldötte sok helyeken áldozatunkat. Igaz az, hogj be hadta telni kegyetlenséggel,

---

<sup>2</sup> NÁDUDVARI, i.m., 84. p.

<sup>3</sup> *Ibid.*, 85. p.

<sup>4</sup> *Ibid.*, 113. p.

törvényteleniséggel, ezt a mi földünket. Hab. 1., s az igazság el esett az uttzákon. Esa. 59. Kérjük, ne hadjon magunknak, mert soha nagyobb árva nincs annál, mint a kit Isten magára hagy, sőt inkább vegye fel igjünket.”<sup>5</sup>

Végső elkeseredés tör ki belőlük, mikor ott állanak fenn a szőszékén – mely, mint az Úr Jézus bárkájának tatja a tenger felett, úgy magasodik fel konok magyar fejek, elhagyott falvak, a Tisza lankájának végtelenje és síró asszonyfők fölé – és végigtekintenek a templom félhomályából ezen a bűnbe és sötétségbe merült drága magyar földön:

„Vizsgáld meg, ha vajjon-é nagyobb hypokrita föld a mienknél, vel in tota Christianitate, vel in gentibus etiam. Én bizony sok vétkek eránt e széles világon nem hihetek edgyet is ... Vizsgáld meg ha gyökeresedett-é az Istennek átka régebben, hosszabban és mélyebben földön, nemzetben, in tota Christianitate, mint a miénkben? Edjen sem. Nem tutz 40 esztendőül fogva igj romló országot mondani. Nem tutz a kinek minden részét a fegyver, a tűz, az ellenség ígj emésztette volna, mint ezt a két hazát, csak volna szíved a meg értésre. Nem tutz a ki ennyi helyenn az Isten dicsőségétül, tiszteletitül, óltásátul, etc., etc. megfosztatott volna, a kinek minden rendi ígj le gyaláztatott volna, a kinek öröksége az idegenekre ígj szállott volna.”<sup>6</sup>

Kiszakad belőlük a fájdalmas kiáltás: Miért? Mondd Urunk, miért? És már hallják is a feleletet, ahogy az örökkévalóságon át érkezik hozzájuk, – nekik kiáltaniok kell tovább: Mene, mene, tekel, fares!

„Vizsgállyátok meg, hogj meg osztotta Isten sokszor e nemzetet, országot, földünket, népünket, örökségünket s még ma is nem állhatott együvé. Cur hoc Deus fecit? Mert meg mért a maga két serpenyü mértékében, egj felől tette igazságunkat, más felől bűneinket s hijjánosnak találta igazságunkat, hogj nem mint illy nagj ítéleti nélkül hagjhatott volna. Egyfelől tette könyörgésünket, más felől káromkodásunknak, egyéb vétkeinknek kiáltásit, s könnyebbnek találta könyörgésünket ... Ha azt akarjuk, hogy e földről is ki ne osszon az Úr bennünket, terheljük meg magunkat jó cselekedetekkel, ircsuk a gonoszt, a sok fertelmességet. Emellett kiálcsunk fel az Istenhez mindennapi keserves kiáltással.”<sup>7</sup>

Valóban ez a kiút: kiáltani az Istenhez mindennapon keserves kiáltással. Ő az, aki könyörülhet rajtunk a mi vétkeinkért. Szinte megjelenik előttünk a kép, amint az ellenségtől vívott Simontornyán, a lövedékek robbanása közben felhangzik a várkáplán ajkáról az ima:

„Te Reád hagjuk mi nagj Ur Isten mi magunkat, tengernyi bus habjaink között viseld mi nekünk gondunkat, s mivel Te tudod legjobban a mi jó és hasznos mostani szorultságunkban a Te dicsőségedre és a mi lelkünk javára, ahova hamaráb szakadzd el egj felé reánk nehezedett jajos dolgainkat. Uram Jézus! Jesus! Piros vérednek drága érdemében, Szent Atyád előtt, tedd foganatossá siralmas fohászzkodásunkat, hogj mindörökké Téged áldhassunk, egj hatalmas közben-járónkat.”<sup>8</sup>

„Én vagyok az Út, az Igazság és az Élet” – s a kuruckor magyarságának, éppenúgy mint a mainak, nem volt más útja az életben, más igazsága az Isten előtt mint a Megváltó Jézus Krisztus:

„Mind ezeket penig, hogj Tetőled, Szent Atyánk, megnyerhessük, felejcsd el minden mi nemzetcséges és magános vétkeinket a Jesus Christusnak, az Isten Fiának vére tisztítson meg minket minden mi bűneinktől, hogj vagj

---

<sup>5</sup> *Ibid.*, 533. p.

<sup>6</sup> *Ibid.*, 492-493. p.

<sup>7</sup> *Ibid.*, 257-258. p.

<sup>8</sup> *Várbéli népnek könyörgése...*



élünk, vagj halunk, se ez éjen, se azután soha örökké ki ne essünk az egj élő Istennek idvezítő drága kegyelméből. Uram Jesus, Jesus, Jesus! Ámen.”<sup>9</sup>

Hiszen olyan sok bűnük volt, melyet el kellett fedezni. Hiszen annyira nem hallgattak a szelid szóra. Elbizakodottak voltak:

„Tejjel-mézzel folyó Magyarországot bíró, és abban minden jókkal, más erős nemzetek felett bővölködő édes Nemzetem, szállj magadban s nézd meg, ha nem te reád illik-é az, az mit Tyrus felől mond az Urnak lelke. Ezech. 28: 4-5. A Te bölcseségednek nagj voltával gyűjtötél magadnak gazdagságot és felfuvalkodott az Te híved gazdagsága felett, mivel ami helyen megelégedtél, szép házakat építettél, etz. elfeledkeztél az Istenrül szívedben, ezt mondván: Az én erőm. Deut. 8:12.”<sup>10</sup>

Az én erőm: már látjuk is az elért diadaloktól feszült mellel menetelő kaszás és talpas csapatokat, akik határtalan lelkesedéssel és végtelen jókedvvel vonulnak, hiszen van már vezérük, győztek az ellenség felett, s a jövő oly sok reménységgel biztatja őket. De felmagasodik előttük egy szakállas, öreg férfialak, feléjük csendül rajta át az Isten szava:

„Ne bízd el magadat abban, hogj most had gyűjtetik, ellene állanak az ellenségnek s meg szabadulunk: mert közötted a sok bú, közötted a sok atta teremtette mondás, impune ...”<sup>11</sup>

Mert akkor már az idők méhében előkészítetett a vég, mert elfeledkeztek arról, hogj

„A mely földet maga ad is Isten valamely népnek bírni, de ha az a nép elfajul Istentől, gonosz cselekedetivel jó Istenét haragra ingerli, nem lakhattya azt a földet állandóképpen, hanem ki is úzi Isten rólla és széllal hinti.”<sup>12</sup>

Azonban nemcsak az elbizakodás volt a bűnük, hanem az örök magyar betegség is, a széthúzás, az egymást gyilkolás. Ma is meg kell remegnünk, mert a XX. század magyarságát éppenúgy szíven találja az a szomorú feddés, ha a két világégés elmúlt éveire gondolunk, melyet 250 évvel ezelőtt sóhajtott el egy igaz magyar és igaz keresztyén:

„Nemzetnek, népnek maga felekezetit praedálni, fosztani, sákmányolni, olly vétek, mellyet Isten hasonló büntetéssel szokott vissza fizetni. Nincs hát a miénknél könyörületlenebb nemzet az egész keresztyénség között, mert az egymást prédállja, emészti, pusztittya, nem tantum qui in eodem regno habitant, sed qui in eodem comitatui, in pago, civitate, in domo. Immo qui religione et sanguinem juncti sunt, mellyeket el kellene távoztatni ... Van nemzetünknek olly része, a ki az edjik vízzel kölömböz a más részétől, s úgy tartya sok, mintha Indiában laknék. Immo etc.: Bizony csodálatos átka Istennek e nemzeten, hogj sem szent Igéje, sem annyi esztendők alatt való sujtólása, commiseratiot nemzetünknek nagj részében nem munkálódhatott, hiszen még nagjobb el fajulásra vetemedett.”<sup>13</sup>

És a „veszedelem széllin tántorgó nemetcség”-nek mindez nem volt elég, tovább mentek az átkos úton, még több bűnbe keveredtek. Visszaéltek az Isten javaival, tobzódtak és tivornyáztak:

---

<sup>9</sup> *Ibid.*

<sup>10</sup> THURI, i.m.. 216. p.

<sup>11</sup> NÁDUDVARI, i.m., 493. p.

<sup>12</sup> *Ibid.*, 327. p.

<sup>13</sup> *Ibid.*, 590-591. p.

„A kik nem kedve szerént cselekszenek a mi Istenünknek, hanem kedve ellen és Ő felsége ellen rugódnak, minémü ez a rút testi bátorságban bé merült nemzetünk, ez a Joseph romlását nem szánó jajra született. Ámos. 6. Isten áldásával megbizakodott Jeshutum, kinek az Evangelium világánál járó és látó nemzetek, sőt még a pogányok között is, caeteris paribus nincsen mása az évnek forgása alatt. Csak az Isten áldásával mint él vissza ez a nemzet, hogj kevékedik az öltözetben, hogj tobzódik az italban és ételben. Nincs penig Isten ellen rutabb megkeményedés, mint mikor a maga javaibul vészünk alkalmaságot, mert a maga fegyverét fordítottuk Isten ellen, mellyel az Ő Felsége oltalmára kellene élnünk.”<sup>14</sup>

Paráználkodtak; íme, előttünk fekszik a bizonyíték: Károlyi Sándor gróf jelentése azon két embernek ügyéről, kiket elfogatott, mert megszökött feleségeiket szabályos áron eladták szeretőjüknek:

„Az Isten is eltörül bennünket,” írja, „az német hozzánk nem nyúl is. Méltóbban lehet ma az libertas bona et currens moneta, mert nemcsak jobbágyot, hanem feleséget is vehetni rajta.”<sup>15</sup>

Káromkodtak, gyalázták az Istent, mocskos dolgokkal illeték az Ő szolgálait, nem megérdemelték-e hát a büntetést, azt, hogy

„Magyarország minden részén pestis vonul át,”<sup>16</sup> s a sok ítéletet „mellyekről meg nem hadja Isten szünni országunkat, ugj hogj egyiket el nem végzi, míg a másik helyében bé nem következik.”<sup>17</sup>

Valószínű, hogy ezek az idők, a nép sokféle bűnei és keményszívűsége, valamint az illető prédikátorok introvertált lelki alkatának pesszimizmus felé hajló természetete az okai annak, hogy voltak olyanok a korabeli igehirdetők között, akik semmit sem éltek át a szabadságharc lendületéből, nem láttak meg a sok gyarlóság között is felcsillanó értékeket, nemes törekvéseket, mint Debreczeni Ember Pál, aki előbb Losoncon, majd Debrecenben volt prédikátor és Rimaszombati Kazai János, a rövid életű eperjesi gyülekezet pásztora. Utóbbinak 1708-ban jelent meg Bártfán *Zöld olajfaágat szájában hordozó Noé galambja* című imádságos könyve, melyből tiszta igei hangja mellett hiányzik a többi hívő, de ugyanakkor népünkkel közösségben élő prédikátor tüze. A „Magyar Nemzetért való Könyörgésben” így ír:

„Ugy vagyon bizonyára, míg ez a nemzet a Te szentséged egyenességéhez közel jár vala, a mennyeknek örökös ura volt ennek dajkája és sok Nemzeteknek Fejedelmévé tötte, de minekutána az élő Istennek tiszta igazságától igen messze eltávozott, az Isten is tőle igen messze eltávozott és vetette a maga haragjának sajtójába, hogy ennek a Nemzetnek a Nemzetségek fegyvere által kiontatott sok vére folyna ki nagy messze, hogy abban a Nemzetségek lábaikat megmossák. És ha az élő Isten ennek a Nemzetnek nemzetséges rosszását, ebben nagy mértékben országotó igazságtalanságot, az élő Isten Szent Nevének irtóztató káromlását, szent beszédének semmire való becsültetését, Sz. Szombatjának meg nem szenteltetését az Ő igazságának mérőserpenyőjébe tejénde, bizonyára nem léssen ez a Nemzet méltó arra, hogy ennek az élő Isten a Nemzetségek között állandó békeséget szerezzen, sőt inkább, hogy ezzel a földdel kiokádtassa, amint cselekedett sokszor a mi Atyáinknak idejekben, kik közül

---

<sup>14</sup> *Ibid.*, 329-330. p.

<sup>15</sup> *OL*, Rákóczi-Aspremont levéltár, fasc. 62.

<sup>16</sup> NÁDUDVARI, i.m., 537, p.

<sup>17</sup> *Ibid.*, 538. p.

sokakat kiűzetett a Pogányok közibe, hogy a pusztán álló föld szentelné meg az Ő Szombatit, mivel annak lakói meg nem szentelték.”<sup>18</sup>

Szavai szintiszta igazságot fejeznek ki, de hiányzik belőle Jeremiás együttérző lelke.

Debreczeni Ember Pál beszédei pedig szintén át meg át vannak szöve az akkori „siralmak és kétséges kimenetelű állapotokkal folyó,”<sup>19</sup> „a gonoszokkal teljes, meg veszett, ell fordult ártalmas időkre”<sup>20</sup> való utalásokkal és népe bűne és nyomorúsága feletti panaszkodással. Egyházát árvának, „sok nyomorúság látottnak és sok féle szorongatásoknak terhe alatt már szinte el epedett lelkűnek,” „siralmasnak, gyámol nélkül valónak és a mindenektől ráncigáltatni szokott özvegyhez hasonlatosnak” mondja, melynek hajója „az ell merülésig hanyattatik.”<sup>21</sup> Hazáját „utolsó veszedelmekkel küszködőnek, boldogtalannak,”<sup>22</sup> a „régii megnyomorítottasnak terhe alatt nyögőnek,”<sup>23</sup> „sok keserűséget látottnak, siralmas, szomorú és keserves pusztulásra jutottnak, Istennek kemény és példás ítéletinek tárgyául kitétettenek,”<sup>24</sup> nemzetét „Isten ellen rügődzőnek, kemény nyakunak, megtérni nem tudónak,” és boldogtalannak nevezi.<sup>25</sup> Mindezek mutatják, hogy mennyire él benne az Isten félelme és mennyire nem tudott szabadulni attól a rettenets bizonyosságtól, hogy a magyarság bűnei miatt elveszett. Ajkára csak a keserűség hangja tolul, de bízik az Isten hosszú túrésében: „Hatalmas a mi Istenünk minket megépíteni a romlásunkból.”<sup>26</sup>

Mindez azonban nem ad elég alapot arra a feltevésre, bár nincs kizárva, hogy Debreczeni Ember Pál „tisztelte a királyt,” s egészen távolmaradt a kuruc mozgalmaktól. Magyarozatát adhatja ennek az 1703. szeptember 28.-án a kurucok által elkövetett barbárság, amikor elpusztították Szatmár városával együtt a templomot, az iskolát és a paplakot, mely örök nyomott hagyott lelkében. Palatzinak ez a feltevése Debreczeni Ember Pállal kapcsolatban saját ósdi és császárhű felfogásában gyökerezik, mely szerint a kuruc világ „a hűségtelenségnek az ideje volt, melyben a magyarok a magok feje ellen kötöttek fegyvert a haza és vallás szabadságának helyreállítása végett,”<sup>27</sup> s a történettudomány feladata marad ezt a homályos részletet megvilágítani. Harsányi megállapítása pedig, hogy Debreczeni Ember Pál beszédei méltóak a tanulmányozásra, „hogy meglássuk hogyan prédikált a kuruc háborúk idején egy kálvinista prédikátor, ki benne élt a 'veszedelmes' és 'siralmas' időkben. Beszédei, melyek telve vannak korfestő, az egyház és haza állapotát híven jellemző, a magyar nép lelki hangulatát kifejező részletekkel,”<sup>28</sup> egyáltalán nem állja meg a helyét, mert Debreczeni Ember Pál Rimaszombati Kazai Jánossal, Sanyaházi Györggyel és a többi hasonló felfogású, ismeretlen prédikátorral, csak csekély hányadát képviselte a Rákóczi-kor lelkes kuruc prédikátorainak.

Ezután a kis kitérés után felvéve újra al előző fonalat megállapíthatjuk, hogy a prédikátorok világosan hirdették, hogy a magyarság szenvedéseinek oka Istentől való elpártolása, mert

---

<sup>18</sup> RIMASZOMBATI KAZAI, i.m., 47-48. p.

<sup>19</sup> DEBRECZENI EMBER PÁL, *Sermones...* 246. p.

<sup>20</sup> Uő., *Conciones...* 554. p.

<sup>21</sup> Uő., *Sermones...* 250-251. p.

<sup>22</sup> Uő., *Conciones...* 18. p.

<sup>23</sup> Uő., *Sermones...* 247. p.

<sup>24</sup> *Ibid.*, 244. p.

<sup>25</sup> *Ibid.*, 247. p.

<sup>26</sup> *Ibid.* 244. p.

<sup>27</sup> PALATZI, i.m.

<sup>28</sup> HARSÁNYI, i.m., 128. p.

„a gonoszságnak akármelyik nemzetségben, népben, való meg sokasodása /annak a népnek abban való megérése/, hamartató s indító oka az Isten ítéletének, büntetésének, a romlásnak és veszedelemnek.”<sup>29</sup>

Hatalmas erővel ostorozták az egész nép közös bűneit, de mindig felmutatták a reménységet előtte, hogy ha megtér, megmenekül. Sőt nemcsak reménységet adtak a népnek, hanem Isten hívó szavát kiáltották fülébe nap mint nap, és rámutattak a történelem eseményeire, mint gondviselő Atyánk nevelő eszközeire:

„Amikor Isten valamely országban, városban, tartományban nagy csudákat tészon, jelei azok annak a népnek, mind iszonyú maguk vétkeinek, mind jövődő veszedelmének.”<sup>30</sup> Mindez azonban az Isten hívása: „Nem tagadhttyuk azt, hogy az Isten immár így is nem hívott volna bennünket, valamennyi ítéletit tapasztalljuk Istennek ezen a mi földünkön. Valakitől félünk, valamennyi rossz hírt hallunk, mind meg annyi szók azok, mellyekkel az Isten bennünket bűneinken való keserűsége és jövődő életünknek megjobbítására hívogat. O! Vajha meg indulhatnának, vajha meg keseredhetnénk, vajha megoldhadna szívünk. De hol vagyon a bánat, hol vagyon a sírás, hol vagyon a gyászruha? Hol vagyon az Isten megbántásáért való fájdalom?”<sup>31</sup> „Becsüllyétek meg az Isten hosszú túrésének idejét,”<sup>32</sup> hangzik a figyelmeztetés a néphez, mert most még vár az Isten: „Ámbár valaki a nagy nyomorúságoknak mélységétől el nyeletessék is, de ha egész hittel, bizodalommal, buzgó könyörgéssel hatalmas és jó Istenét meg kéreti, hatalmát és jóvoltát akkor is Isten neki meg mutattya.”<sup>33</sup>

Bizonyoságot tesznek ezért arról, hogy a mi Istenünk szabadító Isten:

„A foglyok, az erőszakot szenvedők, el nyomattattak, meg győzettek, meg veretettek, szűkölködők, hamis ítélet tétel alatt lévők szoktak meg szabadíttatni ... De végj ki hatalmasan az ellenségnek birodalma alól és cselekedjed azt, hogj tellyes győzelmed legjen rajtunk,”<sup>34</sup> akire úgy építhetünk mint a kősziklára: „Az nagy nyomorúságban Urokra nézők és tülle segítséget és meg szabadulást várók, kik a tűzön vizen által vitetnek is, ha ellenségeknak eledelül adattatnak is, kik az nyomorúságban ha szintén a földhöz ragadnak is, Ps. 73:26, és ha életetek s lelketek el fogyatkozik is, mind azon által az ő szíveknek kősziklája és öröksége az Isten, ezeknek halálok nem árt, mert reménsséggel táplálatnak.”<sup>35</sup>

Hit és reménység: a keresztyén élet két alappillére, melyeknek alapja az Isten Jézus Krisztusban megbizonyított szeretete. Ha hitünk által bizonyosak vagyunk az Isten szeretetéről, ha tudjuk, hogy Rá mint kősziklára lehet építeni, akkor a földi sors már nem lesz súlyos csapás számunkra, még ha hadakozásról, győzelemről vagy vereségről van is szó, mert nemzetünk sorsát Isten kezébe helyezzük le:

„Akármely felé döllyenek a dolgok, akár kedvünk szerént, akár kedvetlen, mindenikre azt mondjuk, jól vagyon, mert az Istennek így tetszett; ne gondollyunk azt, hogy a hadakozások, az ütközetek csak csupa

---

<sup>29</sup> NÁDUDVARI, i.m., 70. p.

<sup>30</sup> *Ibid.*, 23. p.

<sup>31</sup> SZÖNYI, i.m., 154. p.

<sup>32</sup> NÁDUDVARI, i.m., 71. p.

<sup>33</sup> *Ibid.*, 403. p.

<sup>34</sup> *Ibid.*, 79-80. p.

<sup>35</sup> THURI, i.m., 165. p.

vakszerencsén forganának; edj verebecska, edj hajszál fejünkről a mi mennyei Atyánk akarattya nélkül le nem eshetik. Mt. 20:29-30. Hát anyi sok embernek veszedelmes ütközeten elesése az Isten nélkül lenne-e?”<sup>36</sup>

Mindent megtenni, de ugyanakkor Isten kezéből venni el az eredményt, bármilyen is az, ez a valóban református és keresztyén magatartás. Az ember és a nép feladata tehát az, hogy megtérjen az ő bűneiből:

„A nyomorúságban lévőknek arra kell ígérni magát Isten előtt, s arra kell kötelezni, fogadni, hogy csak szabadítsa meg abbul az Isten, többé abban a gonoszságban nem él, azt el hagyja, abban tovább nem mégyen ... Állhatatosnak kell lenni még ebbenn lenni a keresztyén embernek, mert ha azután is ugjan ezen bűnöket cselekszi, Isten ítéletire méltónak teszi magát.”<sup>37</sup> Nem a zúgolódás és panaszkodás segít: „Mikor a Felséges igaz Isten, az Ő maga népében a bűnöket sok féle külön képpen bünteti, nem az a tisztja a népnek, hogj csak panaszkodjék, zúgolódjék, a bűnnek büntetése alatt; hanem, hogj vizsgálja meg életét, vallyá meg bűneit, és igazán térjen meg az ő Istenéhez.”<sup>38</sup>

Pedig milyen nagy lehetett a jaj, amikor egy-egy vesztett csata után gyűltek össze a kurucok istentiszteletre. Ehelyett azonban Isten irgalmába kell kapaszkodni, mert

„nincs a nyomorult bűnös embernek, nemzetnek, ennél nagyobb aziluma, bástyája, menedék rejtek helye, s kolcsa a nyomorúságokban rajta bé zárlatott erőss ajtajának meg nyitására ... Mikor Isten valamely nemzetül a bűnökért segedelmét meg vonnya, szükséges hogj akkor az a nép Istenét a megszabadításra segítségül hívja buzgóságossan ... Akár milly nyomorúság érje az Isten Anyaszentegyházát, csak egyedül az Isten szabadíthatja meg ... Valamely nemzet akarja hogj Isten jelen való nagy nyomorúságából kiszabadítsa és segítségére fel kellyen, annak az Istent az Ő irgalmasságával kell indítani arra.”<sup>39</sup>

Ha segítségül hívta egy nép Istenét, akkor Ő bizonyára nem hagyja el; s ha megtapasztalta irgalmát az Ő Urának, akkor kérnie kell, hogy továbbra is legyen vele:

„Kérjük azon, ne elégedgyék meg csak el kezdesével, nyomorult hazánk mostani dolgának, hanem folytassa mind a nyugalomnak idejéig Ő Felsége, mert így lesz boldog népe. Móses kezdette az Israel szabadulását s el holt mellőle, el holt Áron is, s még Josué sem vihetett mindent véghez, azért kellett hadakozni az után is, de hogy az Isten meg nem szűnt, ugyancsak jól folyt a dolog, s el érték a nyugalomnak idejét. De mihlyen segedelmét megvonta, a megöletetteknel tehetetlenebbek, az meg kötözetteknel alább valók létünk. Esa. 10:4. Kérjük azonn hozza nyugalomunknak idejét ebben az örökségbenn, mellyet Ő Felsége maga mutatott mi nekünk, még penig hamar időnn, mert sok ideje már nyugtalanságunknak ... Méltó ezért kiáltanni: Adj nyugalmat Uram e nemzetnek megnyomorodott ezereinek e földön!”<sup>40</sup>

De nemcsak azt jelenti az Istennek az Ő népével maradása, hogy nyugalmat hoz reájuk, hanem az Ő nevével küzdők győzelmét is, mert Ő a legnagyobb hatalmasság,

---

<sup>36</sup> SZÖNYI, i.m., 135. p.

<sup>37</sup> NÁDUDVARI, i.m., 63-64. p.

<sup>38</sup> *Ibid.*, 66. p.

<sup>39</sup> *Ibid.*, 80-81. p.

<sup>40</sup> *Ibid.*, 518-519. p.

„Akivel a Jesus Christus együtt hadakozik, a teremtett állatok is engednek és szolgálnak annak ... Azon kérjük hadakozzék mi mellettünk is.”<sup>41</sup>

Ez a legszebb harci riadó, amit emberi fül hallhat: Istennel menj bele az igazságos küzdelembe.

Meglepő ahogy a prédikátorok a magyar népről szólnak. Hitüknek és hazafiságuknak összeolvadása valami egészen csodálatos mélységet és erőt ad nekik, döntő bizonyosságot adva arról a gyermeki és szeretettel teljes viszonyról, melyben ők az Atya Istennel állottak. Soraik ma is áhítatot és határtalan bizalmat sugároznak, és érzékeltetik azt, hogy milyen közvetlen lehetett igehirdetésük tartalma és mondanivalója a kurucok számára. Lehet-e biztatóbb és nagyszerűbb dolgot mondani egy elkeseredett és nyomorult népnek, mely igazságos ügyéért végső keserőséggel harcol, mint azt, hogy Isten népe vagytok, csak Őbenne bízzatok, akkor megsegít! A prédikátorok nem járulhattak többel, mint ezzel a szent üzenettel, a szabadságharc ügyéhez – és megtették ezt.

A magyarságot támadók magát az Istent kisebbítik meg, ám ha Ő ezt megengedi, akkor a prédikátor is alázattal hajtja meg fejét:

„Cselekedjél Uram mindeneket tennen saját dicsőségedre, szent Neved méltó tiszteletire, mert nézd meg bátor jól, a mi teljes el töröltetésünkben, nem mást, hanem Téged kisebbítenek meg a mi reánk támadók; és ha most ki nem kelsz mi mellettünk szent segedelmeddel, el fogj igaz isteni tiszteled is mindenütt, ez elpusztult árva hazának itt, ez tájon való minden részeiben. Ha pedig Uram, magadban azt el tökéltetted, s ki mondott sententiádat amaz örök decretum szerint vissza nem térítheted, hanem bennünket egész helységestül, fejünkben, jószágunkban, minden értékünkben, ellenségünk kezében akarsz ejteni: tégy kegyelmességet Uram és mind annyi veszedelmek között is türtőztessed kemény ostorodat, hogy akik életben meg maradnak mi közülünk, mégis azokon láttassék meg a Te atyai kegyelmességed.”<sup>42</sup>

De az Isten nem hagyja el az Ő népét:

„Mikor Aegyptomban füstölge vadgj ugyan ége az Isten népe, Ő Felsége is égő csipkebokorban mutatta ki magát, a népnek állapottyához alkalmaztatván a látást, Exod. 3, de mikor aztán a ki menetel után fegyverbe öltöztette s hadakoztatta, nudate gladio armatum se ostendit, Jehosua cap. 5: 13-14, illi tempore se accomodant. Bizony míg a mi nemzetünk is égő csipkebokor vala, s pharaho alatt nyomorg vala, ugj mutatta ki hozzánk is magát, meg bizonyítván hogj nem hadgyott el, mert meg nem égtünk, mikor azért már szüntelen kell tusakodnunk ellenségünkkel.”<sup>43</sup> Sőt kifejezetten megengedi a háborúba való menetelt: „Az Isten népének szabad harcba menni, háborúba vonulni seregével ellensége ellen.”<sup>44</sup>

A magyarság pedig Isten népe, küzdelme tehát jogos a pusztító ellenség ellen:

„Mi is Isten népe, Isten bárányai vagyunk. Amint Móses, Jesus, Dávid megharcolták az Ő harcát, így mi is az Úr nevében emeltük fel zászlónkat, amelyet már 1703 óta lobogtatunk a magasban, hogy győzüelemre vigyük azokat; a felolvasott textus szerint szükséges cselekedni.”<sup>45</sup>

Éppen azért, mert a háború jogos, mert itt életről és halálról van szó, kötelessége minden igaz magyarnak elmenni és küzdeni saját szabadságáért és gyermeke boldogságáért:

---

<sup>41</sup> *Ibid.*, 511-512, p.

<sup>42</sup> *Várbéli népnek könyörgése...*

<sup>43</sup> NÁDUDVARI, i.m., 513, p.

<sup>44</sup> *Ibid.*, 78. p

<sup>45</sup> *Ibid.*, 77. p.

„Végezetre ne felejtsük el a mit Joab mondott Abisainak: emberkedjünk a mi nemzetségünkért. Vajha ezt forganá szüntelen mindenek, kik nemzetük közül fegyverbe öltöztetnek! Ha rosszul vigyáznak, ha rosszul harcolnak, nemcsak magoknak, hanem egész nemzetnek, egész hazánknak ártanak. Ugyanis a haza szabadítását az ő fegyverekben hordozzák, ha nem emberkednek, ha nem győzedelmeskednek, oda vészen szabadsága, öröksége, élete, nemcsak a hadakozásoknak, hanem az otthon maradtaknak is, hodgy még az asszonyok meg a gyermekek is prédára mennyenek. 2. Cron. 7:8.”<sup>46</sup>

Hogy ez a felfogás mennyire nem egyedülálló jelenség volt, hanem általános és a prédikátorok lelkéből fakadó, mutatja az, hogy nemcsak Szőnyi György és Nádudvari Sámuel hirdették az Isten nevében a felkelés igaz voltát és buzdítottak a benne való résztvételre, hanem Thuri Sámuel is:

„Ne adjunk okot Istenünk tőlünk való el távozására, kiváltképpen a hadakozásoknak idejében. Midőn hallyuk táborunknak sokságát, együtt is másutt is boldogulását, ebben ne bízzunk, mert veszedelem követ bennünket, Esa. 31:1, mivel meg csal a ló, Psal. 20:8-9, hanem az Istenben, megtisztítván táborunkat az bűntől, Istenünk városiért és az népnek szabadságáért szívessen csatázzunk, 2. Sám. 15:12, mint Joáb mondja Abisainak.”<sup>47</sup>

Ami pedig még inkább mutatja az Isten lelkének kegyelmes vezetését életükben, az az, hogy mind a hárman ugyanabból az Ígéből, Joáb és Abisai beszélgetéséből /2. Sám. 15/ merítették ezt a tanítást. Ezek a részletek tehát azok, melyek a ránk maradt levéltári anyagból a legfényesebb bizonyosságát adják annak, hogy a prédikátorok teljes odaadással, szívvel és lélekkel támogatták II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát.

Megint hangsúlyoznunk kell azonban azt, hogy ezekben a prédikációkban is mindig ott van a bűnbánat, a bűnökből való megtérés szükségessége, mint az Isten segítségének, tehát a győzelemnek feltétele:

„Ha hazánkat, nemzetünket, ügyünket, szabadcságunkat szeretők vagyunk, ez tisztünk,”<sup>48</sup> de „az győzedelmet, és valamely földnek győzedelem által elfoglalását ha kívánod, Istenhez kell folyamodnod, mert ha Isten nem nyargaltat, héjában nyargalódozol magad, meg esel.”<sup>49</sup>

Magyarország is először el vettetett, de Isten megkönyörült aztán az Ő népén és győzelmet adott kezébe, – itt Thuri utal a már elért sikerekre:

„Ilyen sorsa vala Magyarországnak. Bizony az Isten nyargalóztatá azt az magas helyekenn. Állapotunk olyan vala, mint Esa. 51:23, az te rajtad által menő előtt, olyan vala az te hadad, mint az út a járóknak ... Ering nem vala a felállásra. De az Úr ki a pusztában az Ő ecclesiáját kegyelmesen táplálta, nemcsak fel szelte, hanem az magas helyekenn is nyargalódozván, ten maga hadakozván az gyenge nép helyett erősségeit edgyiket a másik után kezébe

---

<sup>46</sup> SZŐNYI, i.m., 133. p.

<sup>47</sup> THURI, i.m., 292. p.

<sup>48</sup> NÁDUDVARI, i.m., 86. p.

<sup>49</sup> THURI, i.m., 236. p.

adván, földökről is az erős népet ez világnak csudájára lassan-lassan kihajtván. Deut. 7:8.”<sup>50</sup>

A harcra való buzdítás mellett hirdetik a prédikátorok az otthonmaradtak kötelességét is, imával és a nyugodt élet biztosításával segíteni a harcolókat; és óvnak a legsúlyosabb veszély, a legaljasabb tett, az árulás, ellen:

„De ne felejsék ezt el a kik itthon maradnak is, a kik el mentenek a mi nemzetünkért harcolnak, azért az itthon valóknak is kell azokkal edgyütt harcolni, de imádcság által és azoknak kezeit megerősíteni ... Távol legyen itt nem serénykedni akár kinek is, távol legyen nemzete ellen cselekedni, annak szabadságát, előmenetelit, titkon elárulni s eladni. Így cselekszik pedig nemcsak az, ki fegyvert maga hazája, nemzete ellen fordította, hanem az is, a ki az ő sok bűneivel az Isten átkát magának s nemzetinek fejére huzza, pusztítja el az országot. Hos. 14:1-2.”<sup>51</sup> Az áruló ezek gyilkosa: „Az árulás gyilkosság, mert az áruló maga mindazoknak gyilkosa, kiket elárul, ámbár mások által ölettesenek is meg. Nagy dolog inkább szeretni embernek egy kevés pénzt, mint az lelkeket és az életet, holott az Isten nem pénzre, nem egyéb veszendő állatokra becsülte azt, hanem az Ő szent Fia vérére, életire, mellynél soha drágább ár Isten előtt nem volt.”<sup>52</sup>

Thuri Sámuel is a szent életet köti az otthonmaradtak lelkére, nehogy megharagítsák az Istent és így veszélyeztessék a háború ügyét:

„Az, ki pedig itthon maradtunk, bűneinkel ne idegenítsük el az Istent, hogy úgy ne találtsunk a táborozóktól, mint az Siklagbeliek, kik elégettek, raboltattak, hazánkat elvesztvén bűneinkkel, hanem távolról is ellenségünk ellen csatázunk.”<sup>53</sup>

Sőt, a bűn ellen való harc az, mellyel a nép támogathatja „támasztott” védőjét is annak küzdelmében, – ez az egyetlen utalás, melyet Rákóczira vonatkozólag találtam, – hogy elkerülhessük a büntetést:

„Így tett Isten a magyarokkal, kik szívük és cselekedeteik bálványozásával magukra haragították Istent, ezért Isten is elhagyta őket, ughogy mikor ők Istenhez kiáltottak, hasonlóképpen felelt nekik. Hogy azonban ez a büntetés be ne teljedjék, sőt, hogy a támasztott védő megszabadítson bennünket az elmulatástól, hogy dicsőséges és győzelmes védőnké legyen és mindent meg kíséreljen, azért mi hagyjuk el bűneinket és szolgáljunk a szent Istennek, mert e nélkül minden cselekedetünk hiábavaló. Esa. 1:15.”<sup>54</sup>

Hadd zárjam be ezt a fejezetet a simontornyai vár káplánjának az Urat segítségül hívó imájával:

„Látod magad ó Úr Isten! Melly igen meg sokasodtanak most meg ismét az mi ellenségünk, és mely igen sokan vadgynak a mi ellenünk támadók, kik most nagy kevélyen azt mondgyák a mi lelkeink felől: nincs nekijek semmi szabadulás az Istentől. Uram! Ne hallgass, Uram, ne vesztegelly! És ne nyugodjál ó erős Isten! ... Álnok tanácsot gondolnak a Te néped ellen! ... Jertek, vesszessük el ezeket, hogy soha ne légyen nemzettség és ne

---

<sup>50</sup> *Ibid.*, 238. p

<sup>51</sup> SZÖNYI, i.m., 130. p.

<sup>52</sup> NÁDUDVARI, i.m., 30. p.

<sup>53</sup> THURI, i.m., 292. p.

<sup>54</sup> *Ibid.*, 48. p.



neveztessek soha többé az magyar Izraelnek neve. Uram, kely fel, ne vegyen hatalmat az halandó ember. Kely fel a mi segítségünkre és szabadíts meg a Te irgalmasságodért ... Uram, tartcs meg! Uram, ne adgy mártalékra bennünket, el keseredett parányi örökségedet! ... Uram, ne késsél segedelemmel, mert jelen vagyon az az óra, amelyben igen is szükség, hodgy a magyaroknak dolga, bár csak most valamennyire edjszer forduljon jóra. Meg fogjatkozott, ímé magad jól látod Uram, az emberi segítség mindenfelől, forgasd hát magadat és állj elő, mint hatalmas erős vitéz, kösd oldaladra fegjveredet, tapodd meg haragodban gyűlölőinket.”<sup>55</sup>

---

<sup>55</sup> *Várbéli népnek könyörgése...*

## 4. A böjti mozgalom

A Rákóczi-korabeli magyar reformátusságnak az előbbieken megismert felfogásából következik mindaz, amit a református egyház a maga egészében tett a szabadságharcért. A nyomorúságokat és szenvedéseket, a balsikereket és a veszített csatákat Isten ítéletének tekintették és az ő haragja következményeinek. Hogy az Urat megengeszteljék már a szabadságharc első éveitől fogva maradtak fenn nyomok arról, hogy az ország legkülönbözőbb részeiben a református superintendentiák kisebb vagy nagyobb egységei elhatározták, hogy böjttel próbálják elhárítani Istenünknek haragját és megmenteni a rut bönökben forgolódo, káromkodó és Ura ellen lázadó népet a büntetéstől. Ez a mozgalom később egyre nagyobb méreteket öltött, – de hogy milyen széles körökre terjedt ki, ezt a kérdést a történettudomány még nem tisztázta. Itt csak arra szorítkozom, hogy az általam átnézett anyagból az ide vonatkozó dokumentumokat közöljem.

Debrecen városának 1704, február 3.-i napló részlete így hangzik:

„Istennek sokféle látogatási forogván szegény nemzetünkön, mind az ellenség fegyvere által, mind az apró gyermekeken az irtóztató megemésztő himlő, mind más rendeken egyéb nyavalyák által, hogy minden nap nemzetünkben pusztulnak az ecclesiák, sokak bujdosásra, számkivetésre jutottanak, minket pedig békeességben még az Uristen meghagyott, méltónak ítéltetik, hogy Istennek ilyen nagy haragjának megengesztelésére, velünk való jótéteményének meghálálására, emlékezetére, minden hónapnak első szombatján közönséges böjt cerebráltassék és azokon a napokon háromszor legyen cultus a templomokban, az étel-ital is megtilalmazassék.”<sup>1</sup>

Hodosi Sámuel veszprémi esperes 1707. december 28.-án kelt intő levele a gyülekezetekhez így fogalmazott:

„A közönséges böjti napot meg nem tartó /mellyeket Istennek azért szentelünk, a régi nagy szenteknek istenes praxisokat követvén, hogy már valaha édes Nemzetünk ellen a régtől fogva lobogó s nemzetünket emésztő, bosszuálló haragját véle megenyhíthetnénk s egy szívvel-lélekkel öszve csatlot buzgó könyörgésünkkel éles és ellenünk villogó fedgyverét, – mely már egész nemzetünk közzül, oh mely sok ezereket feláldoztatott! – kezéből letétethetnénk/ és egyéb gonosztevők ... azoknak büntetését is el nem kerüli, hanem nekijek ecclesia követésére megj dolgok.”<sup>2</sup>

1707-ben kelt Nagyszébenben az erdélyi második böjtrendelet. Leírja azokat a nyavalyákat, amelyek pusztítanak, a nyomukban járó rettenetességet és azt, hogy mindebből az emberek nem tanulnak, hanem mégis így beszélnek:

„Miért mennénk mi a templomba? Kívül eleget sirat és könyörge a város, az Isten mégse könyörüle rajtunk. Ezen két nap mi is meghalunk, mint szintén

---

<sup>1</sup> Napló II. Rákóczi Ferenc nemzeti szabadságharcának idejéből... 433. p.

<sup>2</sup> M.N. törzsanyag. /Esze Tamás anyaga/

a többi. Akárcsak addig éljünk kedvünkre! A gubernium, látván az Istennek rettenetes ostromát, az egész országban minden religion valóknak közönséges böjtöt hirdetett, hogy minden vasárnapon, míg háromszor a templomból ki nem jönnek, ne egyék senki és ne igyék ... De ezen böjtöt is, a ki mint akarja úgy observálja, ahonnét semmi jót nem várhatunk magunkra.”<sup>3</sup>

A felsőrsi partiális szinódus 1707. június 28.-i határozatai között vannak a következők az egyházi fegyelem helyreállításának és Isten megkövetésének céljából:

„I. Punktum. Minden ujhold csütörtökön háromszor engesztelő szolgálat legyen.

II. Punktum. A káromkodók, vasárnap utazók és dolgozók az ecclesiából kitiltassanak ...

IV. Punktum. Isten ítélete alatt nincs semmi helye vígasságnak, örömmek, muzsikának. Aki ellene vét, excommunicáltassék.

V. Punktum. A végvacsorával való élésnek elmulasztása harag vagy gyűlölség miatt beteg ágyában sem szabad azt kiadni, sőt el sem szabad temetni ...

XI. Punktum. A keresztséget az egész gyülekezet jelenlétében szolgáltatassák ki.

XII. Punktum. Kalmárokkal és kereskedőkkel szemben állítja fel ezt a régi biblikus tételt: Nem lehet két urnak szolgálni ...

XIV. Punktum. Ha prédikátor vagy hozzátartozója lakodalmakban pogány bolondoskodást követ el, fosztassék meg tisztétől ...

XVI. Punktum. Tanítók feleségei tisztességes öltözetet viseljenek.”<sup>4</sup>

Az 1708. december 18.-án Sárospatakon tartott országgyűlés 14. statútuma elrendeli a nyilvános böjtöt:

„Hogy Istennek jogos, a szükségképpen elkövetett bűnök által kihívott haragját alázatos szívbeli töredelemmel engeszteljük és atyai irgalomra fordítsuk ... egyhangúlag határoztuk: háborúskodásunk egész tartama alatt mindenik ... pénteki napot alázatos egyességben és a töredelmes szív bűnbánatát megszentelő mindennemű foglalatosságban, bárminő ételnek, italnak magunkhoz vételétől való tartózkodásban, minden társas gyönyörűségnek és egyebeknek eltávoztatásában, reggeltől estig eltölteni kötelesek mind a közösségek, mind az egyesek, – köteleztetnek pedig mind a római katolikus papok, mind pedig a többi vallások lelkészei a fentebb kijelölt napot hallgatóikkal együtt a szent szolgálatnak alázatos szívvel való ünneplésében tölteni és Istenünk kegyelméért esedezni.”<sup>5</sup>

Végül Károlyi Sándor 1709. május 3.-án Balassagyarmaton rendeletet adott ki a vármegyékhez a pénteki böjt megtartása érdekében. Elrendeli a böjt megtartását a pataki gyűlés végzése szerint. A böjtöt azonban sokan nem tartják meg,

„sőt találtak oly megátalkodott nyakasságú haza fiait, az kik még neveltséggel és csuftsággal abban való devotiojokat követőket, majd

---

<sup>3</sup> CSEREI, i.m., . 417. p.

<sup>4</sup> Másolat a sárkeresztesi ev. ref. egyház anyakönyvéből... 436-438. p.

<sup>5</sup> THALY, i.m., 288. p.

mondhatni az isteni Felség ingerlésével illetni merészelik,” – a határozatot a vármegye tisztjei és az egyházi rendek publicálják, és a rendelet ellen vétőket szigorúan büntessék.”<sup>6</sup>

---

<sup>6</sup> *Pest vármegye levéltára. Rákóczi korból való levelek. /Esze Tamás anyaga/*

## **NEGYEDIK RÉSZ**

# **A PRÉDIKÁTOROK A RENDI TÁRSADALOMBAN**

## 1. ANYAGI HELYZETÜK

Miután az előző fejezetekben láttuk a Rákóczi-kor vallási képét, a prédikátorok lelkiségét és hitének tartalmát, majd azt is, hogyan vettek részt könyhullatásukkal és szenvedéseikkel, nehéz tábori szolgálattal és igehirdetésükkel, tehát életükkel és halálukkal a nemzet szabadságáért az elnyomók ellen vívott harcban, – vessünk végül egy pillantást a rendi társadalomban elfoglalt helyzetükre is. Önámítás és egészen elhibázott szemlélet lenne azt hinni, hogy a lelkészek és az egyház dolgait nem kell a gazdasági és szociológiai tényezők összeszövődöttségében szemlélni, az emberi élet egész perspektívájába beállítani, hiszen szerepük enélkül is teljesen megérthető és érzékelhető. Szerintem nagyon fontos éppen a kuruckor prédikátorainak a rendi társadalomban elfoglalt tényleges helyzetét megvilágítani, nem tagadva az olyan tényeket sem melyek arra utalnak, hogy szociális és haladó igehirdetésük és a jobbágytömegekkel való szoros kapcsolatuk mellett is, – a társadalom szükségszerű törvényei szerint, – állhatatosan védelmezték a rendiségben elért és kivívott kiváltságos jogaikat.

Mindenekelőtt szükségesnek tartom a prédikátorok anyagi helyzetének rövid felmérését. Itt nem igyekszem a részletekbe menni, hiszen úgyszemint szegénységük, a már eddig idézett folyamodványok vagy egyéb dokumentumok is áttekinthető képet adtak nyomorúságos voltokról. Inkább pár szóban szeretném összefoglalni az okokat, egy-két adattal támasztva alá azokat, melyek még külön is hozzájárultak helyzetük romlásához.

Elsősorban figyelembe kell vennünk a háború pusztító, romboló hatását. A legtöbb instancia azért könyörög a Fejedelemez, hogy elprédált javacskaik helyett juttasson valami segílyt, akár pénz, akár természetbeni adomány formájában, a kifosztottaknak. 1704-ből való Zalányi Sámuel désaknai prédikátor folyamodványa, akit a rácok és a németek mindenéből kifosztottak, ezért gabonát kér a Fejedelemtől.<sup>1</sup> 1706-ból való Veresmarti Miklós már idézett kérvénye, aki alamizsna után esedezik, mivel a gombai veszedelemben elfogták, 11 hétig Budán volt fogságban, kiszabadulása után még Ónodnál is kifosztották.<sup>2</sup> Külön szint képviselnek a folyamodványok között azok, melyekben a földesúri szolgáltatások elengedését kérik a lelkészek. Ez a tény arra a ma már szinte érthetetlen helyzetre hívja fel figyelmünket, hogy hiába volt a háborúk és az át- meg átvonuló csapatok pusztítása, a földesurnak éppenúgy meg kellett kapni a maga dézsmáját, mert az ő jogai a nemzet sorsa és szenvedése felett állottak. Másrészt pedig rámutat arra az ellentmondásra, hogy bár a lelkészek számára egészen a nemesség adományozásáig menő könnyítéseket tettek, személyükre nézve kifejezetten nemesnek ismerve el őket, mindez azonban mégis csak a földesúr önkényétől függött, mert ha akarta, érvényesíthette jogait. Így anno 1704-ben a Várad vidékéről rácok által elűzött prédikátorok kérik a dézsma elengedését.<sup>3</sup>

Külön kell említenünk azokat az eseteket, amikor a prédikátorok azért maradtak minden nélkül, mert a földesúr által nekik juttatott járandóságokból, jóakarató adományokból éltek, s most, – akár mert támogatójuk elpusztult, vagy utódja nem volt hajlandó tovább adni a juttatásokat, – ez a létalapjuk egyszerre semmivé lett. Szalacsi Balázs például, aki Uz Ferencné

---

<sup>1</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 3. p.

<sup>2</sup> *OL. Arch. Fam. Rákóczi...* fasc. 27.

<sup>3</sup> *OL. Lymb Ser. I.* fasc. 71.

prédikátora volt, elmaradt fizetésének az elkobzott szendrői uradalomtól való kifizetését kéri a Fejedelemtől:

„Mivel már bizonyos esztendők foljása alatt Uz Ferencné asszonyomnak praedicátora voltam volna, az kinél nem tsak mindennapi asztalom, hanem bizonyos fizetés iránt conventiom is lévén edgy harmincz forintos papi dolmányról, nyolcz köből búzáról, edgy hízlalt sertésről és edgy mente bérlésről, kik még restantiában vannak, melyhez képest Kegyelmes Uramatt alázatossan kérem, mint hogy Uz Ferencz uram feleségével Szendrőben be rekettek és Kegyelmes Urunk számára javai el foglatattanak, hogy azon jószágokban lévő tisztinek parantsolni méltóztattnék, hogy meg írt conventiom restantiájáról contentumott tenne, hogy így erőtől meg fogyatkozott öregségemben életemett táplálhatnám.”<sup>4</sup>

A zelizi, bezekényi és ágói prédikátorok azért emelnek panaszt a Fejedelem előtt, hogy Ebeczky István érsekújvári kommandáns a dézsma tizenhatodát nem szolgáltatja ki nekik.<sup>5</sup>

Végül külön kell hangsúlyoznom egy jelenséget a prédikátorok anyagi helyzetével kapcsolatban. Azt, hogy volt olyan prédikátor akinek hívei elfogytak, s ezért kénytelen segélyért fordulni a Fejedelemhez. Valószínű, hogy főleg a háború sújtotta területeken, vagy ott, ahol a teljesen jobbágyokból álló gyülekezet férfiai mind elmentek katonának, s az asszonyok más védetebb helyekre húzódtak, következtek be az ilyen esetek. Ezt mutatja Kolozsvári István kiskvárdai prédikátor instanciája:

„Ez közönséges Istent néző hadakozásban igen ki fottam az halgatókból, akik táplálóim voltak. Esztendőként való fizetésem el apadot, a kivel magamat és cselédeimet táplálhatom vala, mellyhez képest nagy alázatossággal és szemérmességgel meg hojtván magamat a Nagyságod irgalmat jót tevő tekinteti előtt, emlékezzék meg rollam idevzítő édes Christusom szolgájáról, Nagyságod Kegyelmes Uram régi szolgálni igjekező szegény szolgájáról, igaz hívéről, had táplálhassam magamat, cselédemet a Nagyságod kegyelmes gratiájából, nem szülvén a Nagyságod életéjért, boldok uralkodásáért jó Istenünk előtt imátkozni.”<sup>6</sup>

---

<sup>4</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 4. p.

<sup>5</sup> *Ibid.*, 8. p.

<sup>6</sup> *Ibid.*, 6. p.

## 2. Társadalmi helyzetük

Mielőtt a prédikátoroknak a rendi társadalomban elfoglalt helyzetére és azzal szembeni állásfoglalásukra térnék rá, szükségesnek tartom egy rövid képet adni a Rákóczi-kor társadalmáról és törekvéseiről.

A Rákóczi-kori társadalom rendi társadalom volt, így természetes, hogy a rendiség kezdettől fogva meghatározta a mozgalom irányát és eszközeit. Mindenütt éreztette hatását a partikuláris rendi érdekek érvényesülése; láttuk, hogyan igyekeztek a katolikusok megakadályozni, rendi súlyuknál fogva, a protestánsok követeléseinek érvényesülését. E társadalmi befolyás legsúlyosabb következményei azonban a hadsereg vezetése terén jelentkeztek, mert nem a rátermettség, hanem a társadalmi helyzet szabta meg, hogy ki milyen rangot érhet el. Ezért igaz az, hogy

„a XVIII. század elején Magyarországon az a barokk társadalmi rend uralkodott tehát, mely kímélte minden réteg számára jogait és kötelességeit, fordított arányban osztva azokat szét. Ez a szigorú öröklött rend elhatározóan befolyásolta a mozgalom sorsát és az első hónapok tétovázása után a rendiség útjára terelte.”<sup>1</sup>

Ezzel szemben azonban kiemelkedően fontosnak tartom, hogy az egész felkelés alapja „a népi katonaság áradása” volt, azoknak a jobbágytömegeknek és szegénylegényeknek a sokasága, akik már nem bírták tovább a nyomorúságot és üldöztetést, és csak arra vártak, hogy egy alkalmas vezérrel az élükön megindítsák a harcot. Velük tartottak a kisnemesek, akik már régen, a Thököly-féle szabadságharc óta, az élükre állottak s együtt küzdöttek velük az elnyomók ellen. A Rákóczi-felkelés tehát spontán tömegmozgalom volt.

Az indulásnál is a parasztseregek, Esze Tamás és Kiss Albert jobbágycsoportjai, s a németektől megszökött magyar lovasok álltak Rákóczi mellett;<sup>2</sup> a felkelés vezetőinek, elsősorban Rákóczinak magának be kellett tehát látnia, hogy ha nem teremtenek nemzeti összefogást, akkor – szükségszerűen – el kell bukniuk. A népi katonaság bázisára építve a rendi társadalom minden rétegét be kellett volna vonni a közös ellenség elleni harcba.<sup>3</sup> Hogy ezt a legégetőbb társadalmi problémáját, melytől részben az egész szabadságharc sikere is függött, a magyarság mennyire nem tudta megoldani, ez nagyon jól kitűnik Pach Zsigmondnak az 1953-ban tartott történészkongresszuson elmondott korreferátumából, melyben kimutatta, hogy éppen a rendiség keretei, helyesebben az ellenálló felső rétegek voltak azok, akiken megtört az egész próbálkozás. Elismerem azt, hogy a felkelés, különösen korábbi éveiben, komoly eredményeket mutatott fel, de éppen a későbbi fejlemények figyelmeztetnek a próbálkozás tragikus voltára, mintahogy a vallásügy rendezése terén is megmutatkozott.

Nem foglalkozhatom itt hosszasan a nemzeti összefogás kérdéseivel, hiszen nem tartoznak szorosan témakörömhöz. Le kell azonban szögezni azt, hogy nem a jobbágyelemek alkották azt az elemet, melyet nehezebb volt belevonni a nemzeti összefogásba. Sokkal inkább az érdekeit védő földesúri réteg. Rákóczi brezani kiáltványa, majd naményi és vetési pátensei, mindkét oldal felé tettek koncessziókat, hogy részvételüket biztosítsa. A hadbanálló

---

<sup>1</sup> MÁLYUSZ, i.m., 28. p.

<sup>2</sup> ESZE Tamás, *II. Rákóczi Ferenc tiszai hadjárata*, 6. p..

<sup>3</sup> MÁLYUSZ, i.m., 30. p.



jobbágyoknak és családjainak teljes szabadságot ígért; a földesurakat pedig biztosította, hogy a jobbágyok szolgáltatásai és kötelességei továbbra is fennállanak. A parasztság azonban a felkelés folyamán még egy lépéssel tovább ment, mert a fegyverben állók részére a hajdúvárosi szabadságot követelte. Ezzel nem fordult a nemzeti összefogás ellen, hanem kiszélesítette volna annak bázisát:

„Ami a parasztság követeléseit illeti, nem szabad megfelelni arról, hogy a társadalmi fejlődés adott fokán, a nemzeti összefogáson belül, szükségszerű volt a nemesség vezetése, a termelés folytonosságának biztosításához szükségszerű volt a feudális gazdasági rend fenntartása. De szem előtt kell tartani azt is, hogy – amint a nemzet történelmi kategória, mégpedig a feudalizmus hanyatlása és a kapitalizmus keletkezése korának történelmi kategóriája, – úgy a nemzeti összefogás történelmi feltételeihez is hozzátartozik, hogy az nem alakulhat a feudális rendszer merev, érintetlen fenntartásán, hanem össze kell kapcsolódnia a társadalmi haladással, a feudális iga enyhítésével. A parasztság osztályharca tehát a nemzeti összefogás feltétele, előremozdítója volt – amint azt a szabadságharc első hónapjai világosan megmutatják.”<sup>4</sup>

Sajnos, Rákóczi is későn ismerte fel a lépés szükségszerűségét és jelentőségét, csak 1708 végén Patakon adta meg a hajdúvárosi szabadságot a háború végéig fegyverben maradó jobbágyoknak, amikor már úgy beszélgettek a „mezőben” a szegénylegények, hogy a régi szólás helyett: „Midőn mi uraink az országban jöttek, Sok szegénylegényeknek becsületet töttek,” azt énekelték, hogy „Vége vagyon bölcs szegénylegényeknek, De vagyon világa a sok prémeseeknek.”<sup>5</sup>

Hogyan illeszkedtek bele a lelkészek ebbe a társadalomba, a nemzeti összefogás e kísérletébe? Kétségtelen és számtalan példával bizonyítható, hogy a prédikátorok, akik maguk is legnagyobb részben jobbágy családból származtak, a jobbágyokkal éreztek együtt s a főúr tőlük éppen olyan távol állott, mint parasztjaitól. Bizonyosság emellett egész életük, mely a kicsiny magyar falvak népének sorsához volt kötve; a szabadságharcban való részvételük, amit már láttunk; ugyancsak ígéhirdetésüknek szociális vonásai is. A magyar kálvinista prédikátorok népükkel összeforrott volta annyira köztudomású, hogy nem is szokták ezt kétségbevonni.

De azt hiszem, hogy felesleges letagadni azt a tényt, hogy ők is – a rendi társadalomban gyökerezetten – védték a hivatalukkal járó vagy egyébként szerzett kiváltságos jogaikat. Prédikatori hivataluk következményeképpen nemesnek tekintették őket, de maga a prédikatori rend nem részesült ebben a kiváltságban. Ez valószínűleg fájt is nekik, hiszen utódaik nem örökölhették a kiváltságot, ezért törekedtek, hogy rendes nemességadományozó oklevelet kapjanak. Erről tanúskodik tiszteles Serki János prédikátor manumissiója.<sup>6</sup> 1706-ban Csanálosi János rimaszécsi prédikátor install a vármegyéhez, hogy Majlik Mátyás nevű szolgáját becitálták, mert nem insurgált. Hívatkozik arra, hogy Majlik az ő szegődött szolgája, így az eljárás nem jogos.<sup>7</sup> Nem a nemesi kiváltság védelme ez? Erdődi Mihály zelizi prédikátor felesége földjének megadóztatása és az utána való dézsmaszedés ellen emeli fel szavát. Azt a választ kapja rá, hogy ha parasztfundusról van szó, akkor fizetnie kell.<sup>8</sup> Técsi Kátó István urmezei prédikátor Técső városa ellen emel panaszt, mert szabad fundusát adóval terheli:

„Felséges Uram! Igen alázatosan kényszerítetem Felséged lábaihoz borulni illy okon: mivel ezer hét száz esztendőben akkori kegyelmes uram Második Apafi Mihály fejedelem ő Nagysága alázatos instantiámat kegyesen s kegyelmesen meg tekintvén, Técső városában levő kicsiny fundusomat,

---

<sup>4</sup> PACH, i.m., 3. p.

<sup>5</sup> *Ibid.*, 6. p.

<sup>6</sup> *Protestáns egyháztörténelmi kalászat...* 144. p.

<sup>7</sup> *OL. Arch. Fam. Rákóczi...* fasc. 62.

<sup>8</sup> *Ibid.*, fasc. 27.

mint akkori dominus terrestris exemptálta, kihez a királyi consensus és mandátum is accedálván, legitime introducáltattam, s statuáltattam a tekintetes nemes vármegye akkori tisztjei által, ugymint vice ispán tekintetes nemzeti Pogány Menyhért, notárius tekintetes nemzeti Darvai Ferencz uraimék ő kegyelmeik által, de városi uraimék arra semmit sem hajtván, exemptált fundusomon nemesi szabadsággal élni mind ez ideig sem engedtek, sőt igen meg élemedet atyámra egy néhány ízben potentiose reá menvén, még testének leplét is el vitték, kívül ma sem supersedálnak. Könyörgök azért igen alázatosan Felsègednek, természeti kegyelmes volta szerint irgalmasságának szárnyait terjessze ki énreám is Felséged, és méltatlan szolgáját azon funduson igaz jussommal éltetni és minden impeditorok ellen kegyelmesen protegálni méltótassék Felséged, mely hozzáam meg mutatandó irgalmasságáért bizonynyal irgalmasságot nyer az irgalmas Úr Istentől Felséged. Én is penig méltatlan hívatalomhoz képest a kegyelem szerint Felséged életéért s boldog uralkodásáért kegyelmes jó Istenemet minden naponként imádni el nem mulatom.”<sup>9</sup>

Egészen határozott képet ad az akkori lelkesi közvélemény felfogásáról nemesi jogokkal kapcsolatban az a harc, amelyet a lelkészek az 1707-ben bevezetett dikális adózás ellen folytattak. Ezt a küzdelmet nemcsak egyesek vívták, hanem széles keretek között zajlott és az egyházi élet legmagasabb fórumai is bekapcsolódtak. Kiváltó okai és a körülmények, melyek szükségessé tették, a következők voltak:

1706-ban a felkelés elején vert rézpenz már telejsen elértéktelenedett. Semmi vásárló ereje nem volt, csak spekulációkra adott alkalmat. Erre nézve két érdekes adatot említek meg. Az egyik Dömsödi János derecskei rektor folyamodványa 1707 végéről, aki azt panasolja benne, hogy a rézpenz devalvációjával – ez már ugyanis az ónodi országgyűlés után történt – a helyzettel visszaélő derecskeiek fizetésében annyira megkárosították, hogy nincs mivel visszamennie a kollégiumba. Érdemes idézni pár sort kéréséből:

„Minden igaz haza fiainak Felséges Vezérlő Fejedelme! Nékem is Kegyelmes Uram! Felséged approbatioja, s a Tekintets Nemes Confoederationak consensusa által az eddig /aut saltem nemine tenus/ 10 polturákat csináló libertas 4 polturákra limitáltatván, sokaknak lucrumául vagyon, mert a közönséges commerciumokban u.n. adásban vevésben jószágokat úgy igyekeztek elocálni, s úgy is lett /a mint az experientia mutatja/, hogy a libertásokot 1 polturában, kettőben, vel majus kettőt is egyben vettenek. De én és mások meae conditionis míg névvel 10 polturás volt is, opprimáltattunk, mert a libertast a máriással pari aestimio obtrudálták.”<sup>10</sup>

A másik adat arról szól, hogy 1707-ben a besztercebányai és selmecebányai bányamunkások fellázadtak, hogy már nem dolgoznak ezért az értéktelen pénzért, mert éhenhalnak s nyomoruk elképzelhetetlen. Vagy jó pénzt kapnak vagy otthagyják a munkát. Jellemző a minden korban egyforma eszközökre, melyeket a hatalmon lévők ilyenkor használnak, hogy a bányagróf belelővetett a tömegbe, úgy hogy a tüntetők több halottat és sebesültet vesztek.<sup>11</sup>

A Fejedelm és a rendek, látva a helyzet tarthatatlan voltát, Ónodon, – ahol a trónfosztás mellett a pénzügyek és a gazdasági kérdések állottak a középpontban, – rendezni akarták a problémákat. Megszavaztak 200.000 forint subsidiumot, és az adózás terén radikális eszközökhöz nyúltak. Az intézkedéseknek lett is volna foganatja, ha egy valószínűségi összefogás állott volna mögöttük. De akkor már a belső ellentmondások kiéleződtek, – még

---

<sup>9</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 12. p.

<sup>10</sup> *Ibid.*, 10. p.

<sup>11</sup> Bányamunkások lázadása Selmecebányán. *Bányászati és kohászati lapok*. 1937.

a pataki végzés sem született meg, – s a rendiség társadalmi súllyal rendelkező osztályai egyre inkább visszatértek régi magatartásukhoz.

Két újítást hozott az ónodi országgyűlés az adózás tekintetében. Az egyik az volt, hogy a portális adóztatás helyett a rovás /dica/ szerint való egyéni és vagyoadót vezette be, a másik pedig, hogy fizetésére a privilegizált „fő- és köznemesi, egyházi és a hadakban lévő rendeket” is kötelezte. „Mind úr, mind szegény, attól, amije van, adózzék.”<sup>12</sup> Országos összeírást rendeltek el minden adóköteles személy dicáinak megállapítására, s a vármegyékre és városokra dicáik számának arányában vetették ki az adót. Egy dicának számított minden 10 évet betöltött személy, vagy két igás ló, két fejőstehén, tizenkét sertés, tizenkét kassai köből búza, tizenhat köből liszt, hat urna bor, harminc forint jövedelem. „Az akármely religion való egyházi személyek” kedvezménye az volt, hogy sem személyük, sem feleségük, sem gyermekük, sem belső majorbeli cselédjük nem dicáltatott, de a dicák után ugyanazokat a pénz- és természetbeli adókat fizették mint a nemesek.

Természetes, hogy ezek a rendelkezések a dicátorok eltérő értelmezése miatt újabb sérelmekre és panaszokra adtak alkalmat és állandó kiigazítások voltak szükségesek. Tolnai Mihály híres tabori prédikátor, például, dicáit négyről huszonöt és félre emelték. Különösen rossz volt a helyzet az északi vármegyékben, amit mutat egyrészt Zádorfalvi Márton zempléni esperes folyamodványa a vármegyéhez, néhány Zemplén vármegyének szóló utasítás, valamint Krucsai István rendelete Szabolcs, Szatmár és Zemplén vármegyékhez, hogy a tiszántúli prédikátorok injuriáit orvosolják s az executiónál a visszaéléseket szüntessék meg.

Hatalmas küzdelem indult meg, főleg a Tiszántúl és a zempléni egyházmegye részéről, melynek két célja volt: (1) anyagi érdekük, és (2) közjogi állásuk védelme. „A prédikátorok tributáriusokká tétettek, szintén úgy mint a plebejusok, mely ezelőtt soha nem hallatott.” Így 1708-ban folyamodtak a Bereg, Bars és Hont vármegyékben lakó prédikátorok, hogy a dicális adóztatás alól a lelkési fizetésükből eredő jövedelmüket mentesítse a Fejedelem.<sup>13</sup> Nem nyugtatta meg a kedélyeket Rákóczi 1709-ben Sárospatakról Zemplén vármegyének küldött rendelete sem, melyben az előző végzések megtartására utasítja a vármegyét:

„Salutem et omnem prosperitatem. Az Helvetica Confession való egyházi személyeknek panaszibul értettük, hogy az kollektációban kegyelmetek nem observáltatván az irántok tett determinációkat, az szerint egzigáltatná rajtok az dicális obtingenst, mint más rendű személyyeken, holott jól konstál Kegyelmeteknél, mennyi dicára restringáltatott contributiójuk. Hogyha azért azon dicáknak számát superállja facultásuk, abban ellen tartani nem akarunk, másként azon végzésünket manuteneálljuk s Kegyelmetek által is megtartatni és magát ahoz alkalmaztatni kívánnyuk. Szükséges ahoz képest, elébbeni végzésünkkel edgyező kegyelmes intimációkat Kegyelmetek maga collektátorainak adgya értésére, hogy az szerint pregediálhassanak az collektációban.”<sup>14</sup>

---

<sup>12</sup> TAKÁCS János, i.m. A dicára és az egyházi hatóságok ellenállására vonatkozó adatok, ha más forrás nincs megjelölve, mind ebből a tanulmányból származnak.

<sup>13</sup> *Református prédikátorok folyamodványai...* 11. p.

<sup>14</sup> Esze Tamás által rendelkezésemre bocsátott, kiadatlan levéltári anyag.

### 3. Igehirdetésük szociális tartalma

A Rákóczi-kori igehirdetések szociális vonatkozásaival foglalkozva, látnunk kell először azt, hogy mi volt a talaj, amelyből fakadtak s milyen előzményeik voltak. Feltétlenül azt kell mondanunk, hogy a puritanizmus, az egyháznak a XVII. században e legnagyobb szerűbb életmegnyilvánulása volt az, amely a szociális látást magával hozta a régi keretek közé, és alapja lett minden későbbi hasonló irányú lelki vagy szervezeti kezdeményezésnek. A szociális és haladó tendencia a puritánoknál letagadhatatlan:

„Tolnai Dali és társai külső, patrónusi támaszok helyett, a hívek, a jobbágyság, a barokk által emberszámba sem vett, kigúnyolt, megvetett közép belső meggyőződésére, lelkiismereti szabadságára akarták a gyülekezeteket alapítani és ezek függetlenségének biztosítását nem a hatalomtól várták. A magyar puritánusok, belülről és alulról kezdve az építés munkáját, a népnevelésre, a jobbágyság erkölcsi és értelmi színvonalának emelésére törekedtek.”<sup>1</sup>

A Rákóczi-kor igehirdetőit alig egy-két emberöltő választotta el tőlük, s a puritánusok eszméinek hatása nyilvánvaló prédikációjukban.

Figyelembe kell vennünk azt, hogy a prédikátorok is emberek voltak különböző karizmákkal és hajlamokkal megáldva, természetes tehát, hogy egyiknél jobban előtérbe kerülnek az emberi élet szociális kérdései, mint a másikonál. A ránk maradt prédikációs kötetek közül Thuri Sámuelé szolgáltató anyagot a Rákóczi-kor igehirdetéseit ilyen vonatkozásban kutatóknak, míg Nádudvarié, Szőnyié vagy Debreczeni Ember Pálé kevésbé. Ezért itt hozott anyagom nagyjából Thuri felfogására támaszkodik.

Két témakört lehet ezen a téren megkülönböztetni. Az egyik az urak, a gazdagok, a jólét hanyatlása ellen szóló megnyilatkozások, a másik a felsőségről való kálvinista álláspontjuk.

A társadalomról szóló tanításuk teljesen bibliai. Tudják, hogy az embereknek különböző képességek és tehetségek adtak, különböző kötelességeket szabott elájük az Isten elválasztásának örök tanácsában. De világosan kiérződik szavaikból, hogy ez a különbség – éppen azért, mert isteni eredetű – csak a szolgálatra vonatkozik, mellyel egymásnak tartoznak, semmiképpen sem alapja az evilági megkülönböztetéseknek, hanem egyedüli célja ennek is Isten dicsősége:

„Két kemény büntetés alá rekeszti Isten az embert ... Ha nézzük az elsőt, a verítéket és fáradságot. Vannak igen sokan olyan emberek, kiknek erősebb, izmosabb, vastagabb, dologhoz termettebb tagjai vannak, ezt adta Isten neki, hogy a mezőt, földet variis viis ac modis munkálódgyák, mint Kain. Vannak olyak kik elmével szolgálhatnak hasznosabban, mint testekkel, azoknak az Isten nem adta ismét hodj kaszával, kapával, sarlóval keressék kenyereket, hanem elméjükkel fárasszák magokat, úgy szolgállyanak ... Sőt vadgynak olyanok, a kiknek szent munkára fordíttya Isten eszt az átkot, hodj ha veritékkel, fáradsággal eszik is kenyereket, mindazálttal szent légyen az ő munkájok, veritézisek és fáradozások,

---

<sup>1</sup> MÁLYUSZ, i.m., 55. p.

minémű volt a prófétáké, evangelistáké, apostoloké, s mai is az evangéliomokbul élő szolgáké.”<sup>2</sup>

Ha valaki rangbeli és társadalmi megkülönböztetéseket tesz, ez csak a bűnt szolgálhatja. A különféle bűnök az alapjai annak, hogy egyik ember hívalkodhat és bővülködhet a másikkal szemben. Itt hangjuk teljesen az Ige szavaihoz simul, Jézus szent gyűlöletével ostorozva, ahogyan Ő szólt Israel nagyjai és a gazdagok ellen, akik nem juthatnak be a mennyek országába:

„Sokan közülünk bíborban, bársonban öltöztvén, jóllaktak az gazdagsággal.  
Luc. 16:14. Gyenge és királyok palotáira illő köntösökben akartak járn.  
Matt. 11:38.”<sup>3</sup>

Igen, a fényűzés szeretete, a még gazdagabbak utánzása, a mások megvetése és megbotránkoztatása, sőt „szegények orcáját akarván ösztövériteni, Esa. 3:16,”<sup>4</sup> vagyis a szegények nyúzása, az ő kárukban való bővülködés, nyomorúságukból eredő jólét: ezek a formái, megnyilvánulásai, a tulajdonképpeni alapvető bűnök, a pénz szerelmének. Óvakodjunk tőle, inkább az igazságot keressük:

„Tanuljuk meg innen a mit írt Szent Pál I. Tim. 6:10: 'A pénznek szerelme minden gonoszságnak gyökere.' Ne tartcsuk soha fellyebb valónak azt a bolond, néma bálvánj istent, a pénzt, az Igazságnál, melly a lélek ismeretében vagyon ... Ne szeressük azt mód nélkül, ne áruljuk el azért soha a lelkünk ismerettyit, az igazságot, Istenünket, Krisztusunkat, hitünket, vallásunkat, atyánk fiait, nemzetségünket. Szeressük az Igazságot, mert az az Istennek képe.”<sup>5</sup>

De nemcsak a pénz csábításai viszik a széles útra az embert, hanem a lustaság, restség, dolgozni nem akarás is. Pedig dolgozni kell: „dolgozni, mint a szent embernek, kinek-kinek a neki adatott kegyelem, hivatal /mint szántó föld/ szerint.” A kálvinista kötelességtudat, szigorú elhivatottság érzés tűnik itt ki, s a munka bibliai megbecsülése. Kifejezetten prófétai a prédikátoroknál a talpnyalással, a hatalmasok előtt való megalázkodással, a gazdagoknak való hízkeléssel kapcsolatos kritikájuk, s féltő szeretettel intenek, hogy a nagyok kegyét ne keressük mindenáron:

„Ne heveréssel, hanem a kegyességnek erőszakos munkájival nyerhetni el az Istennek országát ... [ez] által láthatod, micsoda úton esik el a világnak nagyobb része az Isten országától ... Kivált a nagy emberek gratiáját és annak minden akarattyát, fellyebb az Istennél, cselekedeni, magát egjessel a torkáig tölteni, trágárságait elhalgatni, s nevetéssel approbálni – kész, mint a habernycza magát minden formára változtatni, csak ezzel éri meg; nem tehetek rólla, mert nadj ember s kedvét kell keresnem. De nem gondollya azt meg, hodj jobb Isten kedvében lenni.”<sup>6</sup>

Milyen nagy dolog volt ennek kimondása abban a korban, mikor egyesek kegyétől százak és ezrek sorsa, élete függött!

Mindezek mellett azonban újra és újra felhangzik a szegények kizsákmányolása, a csalárd úton való meggazdagodás ellen szavuk, hiszen saját koruk legsúlyosabb bűne is ez lehetett:

„Nem csuda, ha sok hatalmasoknak, csalárd kereskedőknek, tolvajoknak, fősvényeknek, mások bérét el vonóknak, hamis ajándék uton

---

<sup>2</sup> NÁDUDVARI, i.m., 406-407. p.

<sup>3</sup> THURI, i.m., 217. p.

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> NÁDUDVARI, i.m., 31. p.

<sup>6</sup> *Ibid.*, 148. p.

gazdagodóknak, jószágok maradékokban is meg nem áldatik, mert nem Isten, hanem a gonosz lelki ismeret neveli jószágokat.”<sup>7</sup>

Mert minden az Istentől van, az Ő áldása a forrása a jólétnek és gazdagságnak:

”Csak az Istentől adatott áldások nevednek minden renden való szenteknek táplálásokra.”<sup>8</sup>

Hiába hangzik azonban figyelmeztetése, soha nem hallják meg azt, hanem a maguk okoskodása után mennek:

„Ne legyünk restek, tunyák, ez eránt való gondolkodásban, ezeket magunknak ne tulajdonítsuk, mert az Úr hamar levet az magas helyről. Jer. 45:14.”<sup>9</sup>

Ha pedig egy ember és egy nép nem fogadja el az Ige tanítását, akkor vége rettenetes lesz:

„Az Istennek áldásával bővülködő országok és respublicák kevélységeért és részegeskedésekért szomorú és hertelen veszedelemmel elvesznek.”<sup>10</sup>

A világi felsőséggel szemben elfoglalt álláspontjuk egyszerű és világos. Határozottan követik itt a reformátori tanítást, feltétlen elismerve a világi felsőség hatalmát, tekintélyét, Istentől rendelt és szükséges voltát, mint ahogy Pál apostol kifejezi ezt minden keresztyének számára a Rómaiakhoz írott levél 13. fejezetében. Sőt ebben annyira mennek, hogy az Isten akarata szerinti felsőségnek, uraságoknak dézsma- és adószedési jogát is elismerik. Mindez, különösen pedig, hogy a földesúri rendszert „a közönséges társaság törvényének” tartják, a kegyelmi ajándékok különbözőségére visszavezetett szemléletből, s a prédikátorok világának a rendiségben gyökerező voltából ered:

„Az Istentől rendeltetett felső hatalmasságnak, akár császár, király és földesúr legyen, az régi és igaz jussa nemcsak az, hogy azoktól a kiket Isten az ő birodalmak alá vetett, tisztességet, engedelmisséget, hanem mindezek felett mind adót, mind pengig az ő földöknek terméséből valami részét és dézsmát vegyenek ... A lakosok is ezt azon méltóságoknak meg adgyák, ugyanis erre kötelezi a lakosokat, mind a természetnek, mind az közönséges társaságnak, mind pengig az Istennek törvénye.”<sup>11</sup>

De a felsőségnek tudatában kell lennie, hogy hatalma Istentől van, s ha az Úr akarja, az egy fuvallatra összeomlik:

„Valamint akármely méltóság uralkodásában, ugj minden személy magános világi életében ne ítéllye magát lenni ez világnak, ugj reá bízattatott javainak ... magának is szabadon urának lenni, hanem Isten szolgájának. Rom. 13:44.”<sup>12</sup>

Ha egy birodalom, egy felsőség elhagyja az Istent, az isteni parancsokkal, az Ige tanításával és a keresztyéni étellel szembe helyezkedik, akkor a végső romlás lesz a sorsa:

„A törvénytelen, nyomorgató, nagy méltóságok, királyok, császárok és minden monarchok és magistratusok, minden bizonynyal minden bizodalombokat elvesztik, az mikor ... sem vélnék.”<sup>13</sup>

---

<sup>7</sup> THURI, i.m., 244. p.

<sup>8</sup> *Ibid.*, 244-245 p.

<sup>9</sup> *Ibid.*, 238. p.

<sup>10</sup> *Ibid.*, 214. p.

<sup>11</sup> SZÓNYI, i.m., 108. p.

<sup>12</sup> THURI, i.m., 147. p.

<sup>13</sup> *Ibid.*, 151. p.

Lehet, hogy megőrzik a látszatot a politikusok, hogy ők Istent szolgálják, s már régen a Sátán igájába hajtották fejüket, de az Isten ismeri őket és nem fogadja el őket magáéinak:

„Midőn Isten és a haza törvénye szerint tétetnek magistrátusok, kik is mind kettőt megőrzik, Istentül tétetnek akkor. Ezzel ha ellenkeznek a bírák, azokat Isten nem ismeri el magájénak, hanem csak az mondódik.”<sup>14</sup>

Azt pedig, hogy a világon a politikai hatalom kinek kezében van, azt az egyháznak és szolgálóinak kell eldönteni, mert övék „az ítéletnek lelke,” és „meg kell nekik ítélni és különböztetni a jót a hitványtul.”<sup>15</sup> Nagyon jól tudják azt, hogy nem ember képében kell ítélniök, hanem a királyt és császárt is Isten egyenlő mértéke alá állítva, mert

„csak azoknak léssen boldogságok, vígasságok új esztendeje, mind az ecclesiában, mind a politikában, kiknek az Úr Jesus Christus igazgatójok és oltalmok,”<sup>16</sup>

ahogyan Thuri Sámuel mondotta az úr 1704. esztendejének újévén Ézsaiás 28.6-ról prédikálva.

Világos tehát, hogy itt van a teológiai alapja a prédikátorok kurucságának, akik az 'ítéletnek lelkével' felismerték, hogy a királyi hatalom, a Habsburg uralkodó ház politikája nem Istentől való, sőt nyomorgatással, elnyomással, kizsákmányolással a legistentelenebb dolgokat cselekszi s így az ellene való fellépés nem az Ige parancsának /Róm. 13/ megszegése, hanem kötelesség. Ezért lengették a prédikátorok mindenütt Rákóczi zászlaját, a talpasokat lelkesítve és előttük vonulva az Isten nevében.

---

<sup>14</sup> *Ibid.*, 261. p.

<sup>15</sup> *Ibid.*, 254. és kk. P.

<sup>16</sup> *Ibid.*

## BIBLIOGRÁFIA

- Bányamunkások lázadása Selmecebányán 1707-ben. *Bányászati és Kohászati Lapok*, 1937.
- BARSI János. A tiszántúli reformátusok a kuruckorban. *Debreceni Protestáns Lap*, 1906.
- BOD Péter, Felsőcsernátoni. *Historia Hungarorum Ecclesiastica ... Lugduni-Batavorum*, 1890.
- BRUCKNER Győző. *Kray Jakab, a kézmárki vértanu*. Budapest, 1927.
- CSEREI Mihály. *Vera historia Transylvaniae ab anno 1661*. 1703
- ESZE Tamás. *A református Esze Tamás*. Budapest, 1941.
- *Jeltelen sírok*. Csikesz-Emlékkönyv, II. kötet. Debrecen, 1941.
  - Tábori papok II. Rákóczi Ferenc hadseregében. *Egyháztörténet*, 1942, 1-2. sz.
  - A magyar Napraforgóvirág. *Egyháztörténet*. 1943.
  - Kabai Márton. *Egyháztörténet*, 1943,
  - Takács János: Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Ismerteti: Esze Tamás. *Egyháztörténet*, 1944.
  - A drégelypalánki egyházmegye vitás kérdései. *Egyháztörténet*, 1945.
  - A szegénylegény Esze Tamás. *Műveltség*, 1946.
  - *II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata*. Budapest, 1951.
  - *Református prédikátorok folymodványai II. Rákóczi Ferenchez*. Közli: Esze Tamás. Budapest, 1951. /Különlenyomat a Református Egyház 1951, 23. és 24. számaiból/
  - Várbéli népnek könyörgése a kuruc Simontornyán 1709-ben és 1710-ben. *Református Egyház*, 1952. április 15.
- HARSÁNYI István. Debreczeni Ember Pál eddig ismeretlen kéziratái. *Protestáns Szemle*, 1915.
- HÓMAN Bálint – SZEKFŰ.Gyula. *Magyar történet*. IV. kötet.
- Krmann Dániel Superintendens 1708-1709-i oroszországi útjának leírása*. Közli: Mencsik Ferdinánd és Kluch János. MHHS. XXXIII.
- A kuruc lázadásra vonatkozó okmány. A pápai református egyház levéltárából közli: Liskay József. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő*, 1874.
- A magyarhoni evangélikus status sürgető felirata a differenciák ügyében II. Rákóczi Ferenchez 1706. június 8.-án. A pápai református egyház levéltárából közli: Liskay József. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő*, 1875.
- MÁLYUSZ Elemér. *A Rákóczi-kor társadalma*. Rákóczi-Emlékkönyv. II. kötet. Budapest 1935.
- MÁRKI Sándor. *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest, 1907.
- Másolat a sárkeresztesi ev.ref. egyház anyakönyvéből. Közli: Demjén Márton h. lelkész. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő*, 1886.
- PACH Zsigmond. A nemzeti összefogás kérdése a Rákóczi-szabadságharcban. A magyar történetkongresszuson elhangzott referátum alapján közli: *Szabad Nép*, 1953. június 6.
- PALATZI György. *Az Olaszi Liskai Reformata Szent Ecclesia fundáltatásának, fennállásának históriája*. 1779.



- POLGÁRI Gáspár. *Mérges golyóbis, magyarábban, magyar vitéz meggyásolására méltó mérges káromkodása*. 1706. Budapest, 1938.
- Protestáns egyháztörténelmi kalászat II. Rákóczi Ferenc kancellárjának 1703-1706-ig terjedő jegyzőkönyvéből. Közli: Thaly Kálmán.. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő*, 1876-1877.
- II. Rákóczi Ferenc kormánya az egyházi vizsályok elintézése végett Bars, Komárom és Esztergom megyék területére kinevezett biztosainak adott utasítások, 1705. október 6. A pápai református egyház levéltárából közli: Liszkay József. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő*, 1875.
- II. Rákóczi Ferenc utasítása az egyházügyi biztosok számára 1707-ben. Közli: Thaly Kálmán. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő*, 1878.
- II. RÁKÓCZI Ferenc. *Emlékiratai*. Budapest, 1951.
- Id. RÉVÉSZ Imre. Napló II. Rákóczi Ferenc magyar nemzeti szabadságharcainak idejéből Debrecen városának azon havi jegyzőkönyve szerint, egy kis elő- és utószóval. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő*, 1872.
- RIMASZOMBATI KAZAI János. *Zöld olajfaágot szájában hordozó Noé galambja*. Bártfa, 1708; Budapest 1944.
- SIMONYI Ernő. *Angol diplomáciai iratok*.
- SZENT-IVÁNYI Béla. A pietizmus Magyarországon. *Századok*, 1938.
- Tanukihallgatás a pápai protestánsok szabad vallásgyakorlatának ügyében. Közli: Liszkay József. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő*, 1876.
- THALY Kálmán. *Gróf Esterházy Antal kuruc generális tábori könyve*. Budapest, 1901.
- WEBER Sándor. *Bucholtz György és kora, 1634-1724*. Budapest 1892.
- ZSILINSZKY Mihály. *Egy forradalmi zsinat története, 1707-1715*. Budapest, 1889.
- *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai*. IV. kötet. Budapest, 1897.

## NÉVMUTATÓ

### A

Abonyi Mihály, 38  
 Ács Mihály, 35, 37-38  
 Albisi Miklós, 38  
 Almási Benjámin, 38  
 Almási István, 37-38  
 Andrássy György, 12  
 Apafi Mihály II, Erdély fejedelme, 57  
 Aranyszájú János, 13  
 Athanasiusz, 13  
 Augustini György, 38  
 Augusztinus, 13

### B

Bánffy László, 36  
 Bányai István, 38  
 Barkóczy Ferenc, 7  
 Barocc Mihály, 38  
 Báthori Zsófia, 11  
 Becskeházi Zsigmond, 9  
 Belényesi János, 35, 38  
 Bercsényi Miklós, 7, 8, 32  
 Bessenyei K. János, 35, 37-38  
 Bethlen Miklós, 37  
 Bezerédi Imre, 7  
 Bihari István, 38  
 Bod Péter, 6  
 Bökényi Lőrinc, 38  
 Bonyhai György, 37  
 Bucholtz György, 32  
 Budai István, 7

### C

Csanálosi János, 57  
 Cyrill, 13

### D

Darvai Ferenc, 58  
 Deák István, 35  
 Debreczeni Ember Pál, 21, 42-43, 60  
 Debreczeni István, 35, 38  
 Debreczeni János, 31  
 Debreczeni Vas István, 33  
 Diószegi Dániel, 38  
 Diószegi István, 35, 38  
 Dobraviczai Miklós, 16  
 Dömsödi János, 58

### E

Ebeczky István, 55  
 Ecsedi István, 18  
 Enyedi István, 17  
 Eöry László, 35  
 Erdődi Mihály, 57  
 Érsekújvári Zsigmond, 31  
 Esterházi Antal, 7  
 Esze Tamás, 2, 7, 11, 14, 30-34, 38, 56, 59  
 Esze Tamás, a talpasok kapitánya, 4, 14, 35, 37, 56

### F

Féli János, 17  
 Fodor László, 30  
 Fogarasi Márton, 38  
 Forgách Simon, 7

### G

Galambos Ferenc, 7  
 Gazdag József, 38  
 Gencsi Pál, 36  
 Gerhardt György, 38  
 Gönyüi Poóts Péter, 13  
 Görgei Imre, 9  
 Györi Mátyás, 12  
 Gyürki Pál, 7

### H

Harley, angol miniszter, 8  
 Harsányi Ábrahám, 33  
 Harsányi István, 43  
 Hegyfalusi György, 38  
 Heister, osztrák generális, 32  
 Herczeg-Szöllösi István, 18  
 Hieronymusz, 13  
 Hodosi Sámuel, 50

### I

Inczédi István, 38

### J

Jósika Dániel, 30  
 József I, német-római császár, 8

## K

Kálvin János, 29  
 Károly XII, svéd király, 30  
 Károlyi Sándor, 7, 12, 32, 35-36, 42, 51  
 Kaszás Pál, 32-33  
 Kecskeméti István, 38  
 Kereszturi Mihály, 38  
 Kis-Komáromi István, 30  
 Kiss Albert, 4, 56  
 Kocsi János, 36  
 Kolonits, érsek, 3, 8  
 Kolozsvári István, 55  
 Körmendi György, 17, 33  
 Kozma Pál, 16  
 Krmann Dániel, evangélikus püspök, 30  
 Krucsay István, 59  
 Krucsay Márton, 18, 32

## L

Lajos XIV, a francia Napkirály, 9  
 Lavius Mihály, 38  
 Lipót I, német-római császár, 3, 8  
 Luzsinszki Ferenc, 9

## M

Majlik Mátyás, 57  
 Mályusz Elemér, 6, 56, 60  
 Máriási Miklós, 9  
 Melczér János, 9  
 Montecuccoli, Raimondo, osztrák generális, 30  
 Munkácsi Dávid, 30  
 Musnai Sámuel, 38

## N

Nádudvari Mihály, 38  
 Nádudvari Sámuel, 21-27, 39, 41-42, 44-48, 60-61  
 Nánási János, 18  
 Németi P. János, 35, 38

## O

Okolicsányi Gáspár, 6, 8-9  
 Origenes, 13  
 Osvát Péter, 36  
 Ottlik György, 37

## P

Pach Zsigmond, 56-57  
 Palatzi György, 43  
 Palocsai, brigadéros, 36  
 Pap Ábrahám, 38  
 Pap László, 2  
 Pap Mihály, 38  
 Pápai Ferenc, 17  
 Patai János, 35, 38  
 Pataki István, 38  
 Pati György, 32  
 Pekri Lőrinc, 7

Peregeti Kata, 17  
 Petróczi István, 7  
 Podhorszki Samu, 30  
 Pogány Menyhért, 58  
 Polgári Gáspár, 29, 30, 32

## R

Rákóczi Ferenc II, Magyarország és Erdély  
 fejedelme, 1, 3, 4, 6-9, 11-12, 14-15, 17-18, 29,  
 30-32, 34-37, 47-48, 50, 56-57, 59, 63  
 Rakovszki Menyhért, 9  
 Rimaszombati Kazai János, 37, 42-43

## S

Sándor László, 7  
 Sándorházi Pál, 36, 38  
 Sanyaházi György, 43  
 Sartoris János, 36  
 Serki János, 57  
 Siklósi Márton, 38  
 Simonyi Ernő, 8  
 Solymosi Péter, 38  
 Soós István, 37  
 Soós János, 32  
 Stepney, bécsi angol követ, 8  
 Szakmári János, 38  
 Szalacsi Balázs, 55  
 Szalontai István, 32  
 Szathmári Mihály, 38  
 Szathmári R. István, 38  
 Széchényi Pál érsek, 6, 8  
 Szikszai János, 38  
 Szilágyi Pál, 36, 38  
 Szoboszlai Gáspár, 38  
 Szőlősi Mihály, 38  
 Szőnyi György, 13, 22-23, 26, 44, 45, 47, 60, 62  
 Szörényi Ferenc, 30

## T

Takács János, 59  
 Tarpai Mihály, 38  
 Tasnádi H. István, 36-38  
 Técsi Kátó István, 57  
 Tertullianusz, 13  
 Thököly Imre, 4  
 Thuri Sámuel, 24, 30, 35, 38, 41, 44, 47-48, 60-63  
 Tiszabecsi Tamás, 30  
 Tokaji Ferenc, 18  
 Tolnai Dali J., 60  
 Tolnai Mihály, 59  
 Tolvaj Gábor, 30  
 Toroczka István, 7, 32  
 Tóth Ferenc, 36  
 Tunyogi János, 36

## U

Ujhelyi István, 18  
 Ujvári Ferenc, 13  
 Uz Ferenc, 55  
 Uz Ferencné, 55

**V**

Vai Ádám, 7  
Várad István, 32  
Várad József, 32  
Várkonyi Mihály, 16  
Vasvári István, 32  
Vecsei István, 38  
Vecsei Mihály, 38  
Veresmarti Miklós, 16, 54  
Visky János, 16

**W**

Weber Sándor, 32  
Wesselényi Miklós, 4

**Z**

Zádorfalvi Márton, 59  
Zágonyi Boldizsár, 38  
Zágonyi Mihály, 38  
Zalányi Sámuel, 54  
Zana György, 7  
Závor István, 9  
Zentelki István, 33  
Zilahi András, 37  
Zilahi György, 38  
Zombori János, 31  
Zoványi P. György, 38  
Zsilinszky Mihály, 8

## A SZERZŐRŐL

A miskolci, kolozsvári és budapesti református gimnáziumokban végezte középiskolai tanulmányait. Budapesten a jogi karról 1949-ben három félév után kizárták, s a budapesti Református Teológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt Magyarország elhagyására kényszerült; Svájcban telepedett le, s a befogadó ország állampolgára lett. A genfi egyetemen doktorált a politikai tudományokból, majd református teológiából. Pár évig magánvállalatoknál és a Nemzetközi Vöröskeresztnél dolgozott Genfben, s 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója - Algéria, Afganisztán, Mali, - majd korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának (UNDP) főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. Tizenkilenc évig élt New Yorkban, s 1994 óta a kutatásnak és írásnak szentelte idejét. Hat könyve jelent meg az Egyesült Államokban, három Budapesten, kettő Svájcban, egy Erdélyben. 1994 óta rendszeresen publikál magyarországi és erdélyi folyóiratokban. A Hollandiai Mikes Kelemen Kör online kiadója, MIKES INTERNATIONAL, kiadja egész életművét az Interneten; eddig tizenkét kötet jelent meg. Előadott a Milánói Egyetemen, a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen, a Magyar Tudományos Akadémián, amerikai és nyugat-európai magyar fórumokon. Filozófiai mélységű megfontolásokra alapozott munkásságának legfontosabb témakörei a következők: a világ civilizációinak egymáshoz való viszonya és elkerülhetetlen dialógusa; a kultúra alapvető fontossága az egyes emberek és közösségeik életében; a nyugati világ válságának jelenségei; a kommunikációs és információs technológiáknak valamint a globalizációnak a társadalmi élet és a politikai rendszerek újrendeződésében játszott szerepe. Ezekben a vonatkozásokban, a szerző nemzetközi szinten is újszerű összefüggéseket tár fel.